

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

Disertační práce

AKTIVNÍ PARTICIPACE SENIORŮ NA ŽIVOTĚ SPOLEČENSTVÍ –
VÝZVA PRO DNEŠNÍ PASTORACI

Vedoucí práce: doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Autor práce: Mgr. Veronika Čepelková
Studijní obor: Teologická antropologie a etika
Ročník: pátý

2015

Prohlašuji, že svoji disertační práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

25. 3. 2015

Ráda bych poděkovala mému školiteli panu doc. Michalu Kaplánkovi, Th.D. za konzultace, cenné rady a lidské doprovázení při psaní této disertační práce a také dalším lidem dobré vůle – především rodině, řeholní sestře Jiřině Káňové za neúnavnou podporu a povzbuzení, P. Janu Rybářovi SJ, Mgr. Heleně Nekulové, Mgr. Lence Gulové, Ph.D., přátelům, vyučujícím, zejména paní doc. Mirei Ryškové, Th.D., i ostatním podporovatelům v době mého postgraduálního studia

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ ZE SOCIÁLNĚ DEMOGRAFICKÉHO HLEDISKA	11
1.1 POJEM „STÁRNUTÍ“ A „STÁŘÍ“	11
1.2 HRANICE STÁŘÍ?	13
1.3 POJEM „STARŠÍ“	15
1.4 STÁRNUTÍ POPULACE	17
1.5 SENIOŘI JAKO PŘEVAŽUJÍCÍ VĚKOVÁ SKUPINA V CÍRKVI.....	19
2 CHÁPÁNÍ STÁŘÍ V DĚJINÁCH	23
2.1 STÁŘÍ V BIBLI.....	23
2.1.1 Postavení starých lidí v biblické společnosti.....	23
2.1.2 Hranice biblického stáří	26
2.1.3 Některé charakteristické znaky stáří.....	27
2.1.3.1 Moudrost	27
2.1.3.2 Víra, konverze	31
2.1.4 Negativní hlediska stáří	35
2.3 STÁŘÍ PODLE ANTICKÉ ŘECKÉ A LATINSKÉ FILOSOFIE	37
2.4 MYSTÉRIUM STÁŘÍ PODLE CÍRKEVNÍCH OTCŮ, KŘESŤANSKÝCH MYSTIKŮ A SVĚTCŮ	40
2.5 IDEÁLY MLÁDÍ A STÁŘÍ V EVROPSKÉ MODERNĚ	43
2.6 PROBLEMATIKA STÁŘÍ OD KONCE 19. AŽ DO POČÁTKU 21. STOLETÍ	44
3 PASTORAČNÍ PRÁCE SE SENIORY.....	47
3.1 IMPULZY PRO PASTORAČNÍ PRÁCI SE SENIORY.....	47
3.1.1 Pojem „pastorace seniorů“	47
3.1.2 Druhý vatikánský koncil a jeho impulzy pro pastorační práci seniorů.....	51
3.1.3 Zdroj a cíl poslání seniorů podle Evangelii nuntiandi	56
3.1.4 Teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II.	58
3.1.5 Pastorace seniorů v centru zájmu místních církví (dokumenty USA, SRN)	70
3.1.6 Česká katolická církev k problematice seniorů.....	73
3.1.7 Další impulzy v současné pastorálně-teologické literatuře	75

3.2 VÝVOJ PASTORAČNÍCH AKTIVIT PRO SENIORY V ČESKÉ KATOLICKÉ CÍRKVI	82
3.3 PRAKTICKO-TEOLOGICKÉ ZHODNOCENÍ PASTORACE SENIORŮ V NAŠÍ ZEMI.....	93
3.3.1 Subjekt vs. objekt pastorační aktivity.....	93
3.3.2 Spirituální zaměření aktivit	95
3.3.3 Společenství seniorů ve farnostech.....	97
3.3.4 Oslovování seniorů mimo církevní společenství	99
ZÁVĚR	101
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	105
SEZNAM ZKRATEK	116
SEZNAM PŘÍLOH	117
PŘÍLOHY	118
ABSTRAKT	129
ABSTRACT	130

ÚVOD

V roce 2015 uplyne 10 let od doby, kdy bylo na biskupství královéhradeckém založeno Diecézní centrum pro seniory jako vůbec první diecézní centrum věnující se lidem seniorského věku. Přestože pastorece seniorů na diecézní úrovni probíhala již před tímto rokem, založení centra pro seniory bylo prvním významnějším krokem ze strany církve vyjít lidem seniorského věku vstříc. Pastorece seniorů začala být více promyšlena a praktikována, nicméně za celou tuto dobu až do současnosti ještě v zásadě nebyl předložen návod, podle něhož by jednotlivá centra mohla v přípravě pastoračních aktivit postupovat a nabízené aktivity nejen rozšiřovat, ale také vhodněji zasadit do kontextu pastoračního úsilí církve v naší zemi. Vzhledem k tomu, že jsem stála u zrodu Diecézního centra pro seniory v Hradci Králové a od té doby jej až do současnosti vedu, cítila jsem jako svůj osobní a především profesní závazek reflektovat tuto oblast pastorece také z hlediska pastorální teologie. Tento záměr mě vedl mimo jiné ke zpracování této disertační práce.

Církev současnosti je postavena před mnohé neodkladné úkoly, jimž je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Jedním z nich je problematika související s celkovým stárnutím populace. Přestože je tento fakt alarmující, je nasnadě, že rostoucí procento seniorů v církevním společenství nemůže být jediným či hlavním důvodem k tomu, aby církevní pastorece věnovala přítomnosti starších lidí ve společnosti zvýšenou pozornost. Je mnoho jiných důvodů, proč by církev měla zařadit pastoreci seniorů mezi své priority. Na tomto místě se možná vnučuje otázka, zda tato skupina vůbec náleží „k těm pozornosti hodným“? Jde vůbec o věkovou kategorii, která zájem ze strany církve potřebuje? Není tajemstvím, že tyto otázky zaznívají nejen ve světských, ale i v církevních kruzích. A je dobře, že zaznívají. Pokud se společnost a církev táže, zcela jistě chce nalézt relevantní odpovědi. Současná doba pohlíží na starší lidi v zásadě ze dvou úhlů: ačkoli jsou se stářím často viditelně spojeny aspekty křehkosti, závislosti a nezřídka i určitého lpění na minulosti, je starší generace pro dnešní

společnost přínosem pro svoji moudrost a zkušenost života. Současně však západní kultura prosazuje kult mládí, což někdy vede až k vytěsnění seniorů ze společenského života; naproti tomu východní kultury většinou vnímají stáří jako zdroj požehnaní pro rodinu i společnost.

Cílem této disertační práce je upřesnit místo seniorů v církevním společenství a na základě církevních dokumentů stanovit pastorálně teologická kritéria pro pastorační práci seniorů v dnešní církvi. Vzhledem k tomu, že se jedná o téma, které je stále ještě na okraji zájmu teologů, a to nejen u nás, ale i ve světě, obsahuje tato práce pouze ty zásady pro pastorační práci seniorů, které přímo či nepřímo vycházejí z oficiálních církevních dokumentů posledních desetiletí. V odborné teologické literatuře najdeme totiž velmi málo systematických pojednání na toto téma. Předložená práce je pokusem o celistvý pohled na problematiku stáří z hlediska teologie a praxe církve. Přitom si však neklade nárok podat úplný a vyčerpávající výčet dané problematiky. Má se stát spíše podnětem k dalším diskuzím i ke změně pastorační praxe.

Abychom došli k tomu, co jsme si výše předsevzali, budeme si klást následující otázky: Jakou hodnotu mělo stáří v minulosti a jakou má dnes? V čem mohou být staří lidé pro současnou postmoderní společnost přínosem a mohou jím být vůbec? Potřebují dnešní senioři podat pomocnou ruku ze strany církve a kdo konkrétně by ji měl směřem k nim „natáhnout“? Jak mohou být pro církevní společenství senioři přínosem, když často musí mnoho času a energie věnovat udržení vlastní kvality života? A konečně: mají být senioři pouze pastoračními nebo jsou také „pastorující“?

Jistě si můžeme položit ještě další otázky. Uvádíme zde však pouze ty, které považujeme za nezbytné a aktuální. Při hledání odpovědí budeme vycházet z dostupné tuzemské i zahraniční literatury, kterou považujeme v dané problematice za zvlášť podstatnou.

Jádrem této disertační práce je pastorálně teologická reflexe. Proto jsme nejprve hledali teologická kritéria pro vztah církve ke stáří a starým lidem. Navržená kriteriologie vychází jak z Písma, tak z tradice.

Celá práce je rozvržena do tří tematických pasáží. Úvodním tématem, jemuž budeme věnovat pozornost v **první kapitole**, je upřesnění pojmů či lépe skutečností „stárnutí“ a „stáří“ v životě člověka a obsahu pojmu „starší“, který se v různých dobách a pramenech liší a v podstatě ještě dnes je chápán a užíván poněkud nejednotně. Proto vnímáme jako důležité toto téma nastínit a propojit význam současného užívání s chápáním tohoto pojmu v minulosti. Právě hledání jeho etymologického významu bude prvním momentem pro další naše uvažování o seniorech jakožto skupině se specifickým významem pro společnost. S tímto tématem souvisí také diskuze ohledně hranic stáří: Podle jakých znaků bychom mohli dojít k závěru, že ten či onen jedinec je „starý“ a lze vůbec toto tvrzení adekvátně použít?

Závěr této kapitoly bude věnován frekventovanému tématu stárnutí populace. Představíme v něm statistická data odrážející se jak v mezinárodním a národním (ČR) měřítku, tak v měřítku církevním. K tomu nám budou nápomocná dostupná data z českých zdrojů (Český statistický úřad, Česká demografická společnost) a jiných mezinárodních analýz vypracovaných například Parlamentním shromážděním Rady Evropy. V neposlední řadě také budeme věnovat pozornost posledním zveřejněným datům České biskupské konference a otázce věkového složení věřících, resp. účastníků bohoslužeb. Zpracování těchto dat ukáže, jaké je věkové složení věřících římskokatolické církve v ČR i ve světě a co to pro ni znamená.

Druhá kapitola obsahuje přehled o vývoji postoje ke stáří a starým lidem v židovsko-křesťanské tradici až po současnost. Pro biblickou společnost totiž problematika stáří rozhodně nebyla tabu, i když se nemusela potýkat s problémy, které jsou postaveny před společností dnes. Respektive: nebyla konfrontována s tak výrazným růstem počtu starých lidí ve společnosti. Tato dvě hlediska – staří lidé v dřívější biblické společnosti a staří lidé ve společnosti dnes mají k sobě blíže než bychom si možná mysleli. Jestliže se současná společnost táže, do jaké míry je nynější seniorská populace pro společnost přínosem, inspiraci může hledat právě u starých Izraelitů i současníků a následovníků Ježíše Krista.

V této části nejprve pojednáme o biblickém pohledu na stáří a o typických znacích stáří (jak pozitivních, tak negativních), které jsou zároveň evidentní u některých seniorských osobností Starého i Nového zákona.

Teologická kritéria křesťanského pohledu na stáří nelze ovšem vyvodit pouze z biblických textů. V naší práci musíme hledat odkazy na postoj ke stáří v celé katolické teologické tradici až do současnosti. Nevyhneme se ani jeho zasazení do širšího společenského kontextu, abychom se dozvěděli, zda a do jaké míry bylo stáří středem pozornosti v různých obdobích. Pokusíme se rovněž načrtnout základní rozdíl v chápání stáří křesťanských a ostatních autorů. Konkrétně se budeme zabývat pohledem autorů antické řecké a latinské filosofie, pohledem církevních otců, křesťanských mystiků a světců. Následovat bude chronologicky období evropské moderny, konec 19. a 20. století i náčrt chápání stáří ve 21. století.

Ve **třetí kapitole** se budeme zabývat konkrétními církevními dokumenty, jež se buď přímo nebo nepřímo vztahují k pastorači seniorů a budeme rovněž vycházet také z úvah některých pastorálních teologů, kteří v rámci rozvíjení pastorače farního společenství (Gemeindepastoral) hledali specifické místo a uplatnění seniorů ve farnostech. Jsou to zejména dokumenty Druhého vatikánského koncilu a pokoncilní díla papeže Jana Pavla II., který díky své biografii vycházel při pohledu na stáří do značné míry z vlastní zkušenosti. Myšlenky Druhého vatikánského koncilu i myšlenky Jana Pavla II. byly dále rozvinuty v zásadách některých církevních provincií. Proto pro další reflexi používáme právě vybrané pastorační směrnice některých biskupských konferencí. Nevynecháme pochopitelně ani pohled české katolické církve a posoudíme její současný teologický pohled na pastorači seniorů. Nedílnou součástí této kapitoly bude popis vývoje pastoračních aktivit pro seniory v naší zemi, který ještě stále můžeme považovat za neukončený, zhodnocení současných tendencí a také nastínění některých návrhů na změnu dosavadní praxe. Ústředním praktickým tématem je podíl samotných seniorů a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných na pastorači, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

Zatímco první kapitola obsahuje pohled na stáří spíše z hlediska celospolečenského vývoje a druhá kapitola popisuje vývoj chápání stáří v dějinách („vidět“), třetí kapitola se zabývá východisky a kritérii pastorače („posoudit“) a následně směřuje k prakticko-teologickému vyústění („jednat“).

1 STÁŘÍ A STÁRNUTÍ ZE SOCIÁLNĚ DEMOGRAFICKÉHO HLEDISKA

1.1 Pojem „stárnutí“ a „stáří“

Stárnutí je skutečnost, jež neodmyslitelně patří k životu každého člověka. Ačkoli bychom se mohli domnívat, že se jedná o téma související pouze se stářím, rozhodně tomu tak není. Pokud totiž chápeme stárnutí ze širšího úhlu pohledu, tedy jako „biologický děj probíhající plynule celým životem člověka“,¹ pak jej musíme vnímat jako skutečnost dotýkající se každého jedince již od početí. Užší hledisko naopak charakterizuje stárnutí jako přechodnou vývojovou periodu mezi dospělostí a stářím a jako neodvratný fyziologický děj předkládající cestu do stáří.² Přestože lze stárnutí po stránce somatické definovat jako individuální, přirozený a biologicky zákonitý proces, je nesporné, že zjevné příznaky stárnutí se objevují zejména u starších lidí.³ Během stárnutí se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu.⁴ Nicméně úpadek funkcí začíná již v rané dospělosti, jak potvrzuje v obecné definici Hayflick: „Stárnutí představuje postupnou ztrátu běžných životních funkcí od okamžiku dovršení pohlavní dospělosti až po maximální délku života.“⁵

Podobně chápe stárnutí Stuart-Hamilton, které podle něho představuje „závěrečnou fázi lidského vývoje a je třeba ho posuzovat jako součást kontinuální proměny.“⁶ V uvedené definici lze sice spatřovat spojitost s obdobím lidského života v jeho závěrečné fázi, nicméně jeho proměna (stárnutí) započala již daleko před touto fází.

¹ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie*. Praha: Grada, 2011, s. 19. ISBN 978-80-247-3604-4.

² Srov. PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990, s. 29-30. ISBN 80-201-0076-8.

³ Srov. PICHAUD Clément, THAREAUOVÁ Isabell et al. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 21. ISBN 80-7178-184-3.

⁴ Srov. KALVACH, Zdeněk et al., *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004, s. 67. ISBN 8024705486.

⁵ HAYFLICK, Leonard. *Jak a proč stárneme*. Praha: Columbus, 1997, s. 32. ISBN 80-85928-97-3.

⁶ Tamtéž, s. 18.

V obecném povědomí dnes převažuje názor, podle něhož se život odehrává ve třech fázích. První fáze, která představuje dětství a mládí, je fází progresivní. Po ní následuje dlouhé období dospělosti, jež je považováno za fázi konstantní. Poslední fází je pak fáze stáří jako období stagnace.⁷ Do jaké míry však lze názor o fázi stáří jako období stagnace považovat za správný? Forettová upozorňuje, že postupný přechod do stáří a stáří samotné nelze brát pouze jako zhoršení, ubývání nebo ztrátu. Pokud chápeme stárnutí jako proces vývoje člověka v průběhu celého života, pak nebude zatěžko přijmout stáří jako období, které je podobně jako jiné období, otevřeno stále novým výzvám, i když je konfrontováno se ztrátami, strádáním i bolestmi, jež jsou ale součástí života každého člověka:⁸ „V průběhu celého života, od narození až do smrti dělá člověk pokroky, vyrovnává se se ztrátami, nedostatky ... a jen takto může žít naplno.“⁹

Erikson hovoří o stáří jako o stádiu, jehož cílem je dospět k jistotě o smysluplnosti prožitého života. Podle Eriksona jde v podstatě o životní moudrost (integritu), jež se projevuje vyrovnaností a přijetím dosavadního života se všemi jeho pozitivními i negativními aspekty, a se skutečností smrti. Člověk nachází smysl svého konečného života pouze ve vztazích, které ho přesahují (transcendence sebe sama). To znamená ve spojení s dosavadním a také dále pokračujícím životem lidstva, na němž se podílí. Pokud starý člověk nedokáže zvládnout tento svůj vývoj, toto svoje stárnutí úspěšně, může se dostavit strach z konce života, nespokojenost nebo zoufalství.¹⁰

Křesťanský pohled na stáří předkládá ještě jednu perspektivu starého člověka – naděje v život věčný. I když je lidský život podroben času, současně je zařazen do horizontu nesmrtelnosti.¹¹ Tato naděje však nesouvisí výlučně s obdobím stáří. Podle Jana Pavla II. je život v každém svém období přípravou na věčnost, nicméně úkolem starších lidí je stávat se v této přípravě vzorem pro sociální skupinu, v níž žijí.¹² S přihlédnutím k této skutečnosti bychom mohli stárnutí definovat jako proces aktivního dozrávání k věčnosti a samotné stáří

⁷ Srov. PICHAUD C., THAREAUOVÁ I. et al. *Soužití se staršími lidmi*, s. 14.

⁸ Srov. tamtéž, s. 14-15.

⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰ Srov. ERIKSON, Homburger Erik. *Osm věků člověka*. Praha: Propsy, 1996, s. 18-19. ISBN neuvedeno.

¹¹ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1999, s. 3. ISBN neuvedeno.

¹² Srov. tamtéž, s. 11.

jako období, jenž nemůže být pokládáno za období poklesu, nýbrž za období, v němž starší lidé mají rozvíjet svoje schopnosti ve prospěch druhých.

1.2 Hranice stáří?

Pokud chápeme stárnutí jako jev kontinuální proměny v životě každého člověka, pak musíme uznat, že je nesnadné nalézt obecně platnou definici okamžiku, kdy končí střední věk a kdy začíná stáří. Přesto se vědci pokoušejí vytvořit celou řadu metod konstrukce objektivního měřítka stáří. Nejběžnějším je chronologický (kalendářní) věk – tj. údaj o tom, jak je člověk starý. Nicméně je třeba vzít v patrnost korelaci věku s jinými mírami, míra korelace je nicméně někdy jen malá, což potvrzuje například slabá korelace s tělesnými změnami. Existují sedmdesátníci, kteří odpovídají stereotypu starého člověka, ale existují také stejně staří jedinci, kteří tyto znaky postrádají nebo naopak mladší lidé, kteří je vykazují velmi časně. Chronologický věk proto nemůžeme považovat za spolehlivý ukazatel životního stavu konkrétního jedince. Více používanou mírou je sociální věk, který se vztahuje ke společenskému očekávání chování při dosažení určitého biologického věku. V západní společnosti se očekává, že starší člověk, který překročil hranici 60 let, se bude chovat v zásadě usedle a klidně, proto také není překvapující, že se za znak počátku stáří považuje odchod do důchodu. O tom, že stáří začíná právě změnou sociálního statusu, je podle Stauarta-Hamiltona přesvědčena většina společností, nicméně chronologický věk, ve kterém k této změně dochází, není jednotný. Je však obecně známo, že ve většině západních zemí se jedná o věk mezi šedesáti a pětadesáti lety.¹³

Někteří badatelé se proto domnívají, že stáří začíná ve věku šedesáti, resp. šedesáti pěti let. Důvodem k tomu není pouze stereotyp západní společnosti, ale taky skutečnost, že většina lidí právě v tomto věku začíná vykazovat příznaky stárnutí (fyzické a psychologické změny). Tomuto věkovému období připadá název „mladší stáří“ a následujícímu období (od 75 let) název „pokročilé stáří“.¹⁴ Přestože jsou někteří autoři, jako například Baltes,

¹³ Srov. STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999, s. 18-20. ISBN 80-7178-274-2.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 20.

přesvědčení, že pokročilé stáří začíná až osmdesátým rokem,¹⁵ obecně můžeme za životní fázi „pravého“ stáří označit období od 75 let.¹⁶ Takovéto kategorizaci stáří podle věku bychom se ale mohli i vyhnout. K tomu nám může pomoci rozdělení stáří na „třetí“ a „čtvrtý“ věk, který v prvním uvedeném případě označuje stáří jako aktivní a nezávislé a v druhém případě jako stáří v základních potřebách odkázané na druhé. Tyto dva pojmy získávají na své oblibě, neboť v nich nenajdeme pejorativní nádech, který by někteří mohli cítit ve slovu „starý“.¹⁷

Je jisté, že stanovit hranici pro začátek období stáří je v zásadě nemožné. Vzhledem k tomu, že v současné době narůstá počet pracujících penzistů, věková hranice stáří se spíše zvyšuje. Stáří přestává být dobou odpočinku v penzi a stává se aktivním prožíváním poslední etapy života. Na druhou stranu však nemalý počet lidí, kteří podle uvedených kategorizací stojí před pomyslným „prahem stáří“, je dnes často poznamenán nemocemi, které je nutí považovat se za „staré a neužitečné“. Jak se s touto skutečností vyrovnat? Především dlužno říci, že stáří není jen záležitostí určenou fyzickými, psychologickými, sociálními a příp. jinými měřítky, nýbrž také záležitostí určenou duchovním „měřítkem“, pro něhož není rozhodující, zda je člověk plný síly nebo zda síly ztrácí. Stáří z duchovního hlediska se vyznačuje především schopností situovat jej „do přesného Božího záměru, jímž je láska, a prožívat ho jako etapu na cestě, přes kterou nás Kristus vede do Otcova domu“ (srov. Jan 14,2),¹⁸ a to za každých okolností, tj. v dostatku i nedostatku. Pokud tedy starý člověk přijme stáří jako výše zmíněný úkol, pak jej zcela určitě přijal jako etapu, která již začala, nicméně nebyla určena žádnou věkovou hranicí.

¹⁵ Viz BALTES, Paul B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Portál, 2009, s. 12. ISBN 978-80-7367-605-6.

¹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 492. ISBN 80-7178-308-0.

¹⁷ Srov. STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*, s. 21.

¹⁸ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*. Praha: Česká biskupská konference, 2010, s. 7. ISBN neuvedeno.

1.3 Pojem „starší“

Ačkoliv je představa o počátku stáří rozličná, panuje dnes v zásadě shoda v označení staršího člověka jako tzv. „seniora“. Přestože je tento výraz považován za všeobecný základní termín bez emocí,¹⁹ jeho význam není jednoznačný.

Latinské slovo senior, jež je komparativem od slova senex znamenající starý, staříčkový nebo vysokého věku a také stařec, starý člověk nebo kmet.²⁰ Slovo „senior“ mělo do 6. století v zásadě tři významy: jeden ze starších, např. v synagoze, opat a dále starší ve smyslu prostého komparativu.²¹ Tento výraz se rovná řeckému πρεσβύτερος,²² vystihující stáří jako životní období (pojmem πρεσβύτερος, stařec se označovali zejména muži zhruba již od 50 let věku), či označující úřad (funkci). Muži starší věkem se podle textů Nového zákona vyznačují ctihodným a vážným vystupováním, rozvážlivostí v řeči i v jednání a také se vyznamenávají vírou, láskou a vytrvalostí při snášení nouze a nebezpečí (srov. Tit 2,1-2), tedy pouze kladnými a příkladnými aspekty. V novozákonních textech (viz Sk 5,21) je navíc zmíněn pojem γερουσία, tj. shromáždění starších,²³ odvozený od γέρων – stařec.²⁴ S πρεσβύτερος a πρεσβύτερος, ale též γέρων, úzce souvisí hebrejský pojem קָדֵם²⁵ označující v původním slova smyslu letitost, jež byla předmětem přirozené úcty, vážnosti a významnosti (srov. Job 29,8) a rovněž zdrojem životní zkušenosti a moudrosti (srov. např. Dt 32,7; 1 Kr 12,8). Výraz byl vyhrazen především pro vlivné vůdce lidu, kteří případně vynikali i při vojenském hájení kmene. Adolf Novotný uvádí skutečnost, že se jednalo o starší lidi s uznávanou autoritou.²⁶

¹⁹ Srov. ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 1998, s. 26. ISBN 9788022322874.

²⁰ Srov. KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*, 2. sv., L-Z. Praha: SPN, 1957, s. 389-390; s. 452. ISBN 58-91-90.

²¹ Srov. SOUTER, Alexander. *A glossary of later Latin to 600 A.D.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1949, s. 373. ISBN neuvedeno.

²² Srov. BERGEN, Theodore, A. *A latin-greek index of the Vulgate New Testament*. Atlanta: Scholars Press, 1991, s. 145. ISBN 1-55540-614-9.

²³ Srov. SOUČEK, Josef, Bohumil. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. Příbram: Kalich, 2003, s. 60. ISBN 80-7017-853-1.

²⁴ Srov. tamtéž.

²⁵ PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, 4. vyd. Praha: Kalich, 2006, s. 46. ISBN 8070170298.

²⁶ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, R-Ž, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s. 988. ISBN 80-7017-528-1.

Obdobné významy slova senior nalezneme v moderním slovníku cizích slov: starší ze dvou lidí stejného jména, člen sboru požívající zvláštní úcty a příslušník starší věkové kategorie. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích výrazem senior rozumí člověka nad 65 let v důchodovém věku, po fázi věku aktivního.²⁷ V anglicky mluvícím prostředí se pro staršího člověka (zvláště v důchodovém věku) analogicky užívá zdvořilý výraz „senior citizen“²⁸ nebo „pensioner“, tedy člověk dostávající penzi,²⁹ americké prostředí pak užívá pojmu „retiree“ vyjadřující osobu, která skončila pracovní činnost z důvodu svého věku,³⁰ nebo jednoduše „senior“ popisující osobu, jež je starší než někdo jiný. Název je v druhém smyslu totožný se „senior citizen“,³¹ tedy označením, které je společností chápáno jako zdvořilostní. Podle Oxfordského slovníku je toto označení nejrelevantnějším označením pro člověka pokročilého věku.³²

Přestože je výraz „starší“ chápán s určitými odchylkami, zůstane díky svému vesměs pozitivnímu významu, který chápe staršího člověka jako toho, kdo nejen započal životní období, v němž nemusí docházet do práce, nýbrž současně započal novou životní etapu, přijatelným a běžným označením člověka pokročilého věku.

²⁷ Srov. DIDEROT, Denis et. al. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*, díl 7, Ř-Š. Praha: Encyklopedie Diderot, 1999, s. 91. ISBN 80-902555-9-0.

²⁸ Srov. HORNBY, Albert, Sidney et al. *Oxford advanced learner's dictionary*, 7th edition. Oxford: Oxford university press, 2005, s. 1330. ISBN 0194001024.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 1077.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 1249.

³¹ Srov. tamtéž, s. 1329.

³² Tamtéž, s. 1330.

1.4 Stárnutí populace

Stárnutí není pouze fenoménem individuálním, nýbrž také kolektivním.³³ Stárnutí populace se svými ekonomickými a sociálními dopady na společnost je v současné době jedním z nejdominantnějších problémů lidstva. V posledních dekádách 20. století se lidstvo stalo svědkem silného snížení porodnosti a bezprecedentního nárůstu počtu starších lidí, kteří žijí déle než kdy předtím. Nárůst dlouhověkosti je zapříčiněn nejen významným pokrokem v medicíně a investováním do zdravotnického systému, nýbrž také mezinárodní migrací, jež v poslední dekádě rapidně vzrostla. Do poloviny tohoto století se předpokládá ještě její další růst.³⁴

Současná úroveň a očekávaný vývoj stárnutí se v jednotlivých zemích Evropy velmi liší. Je to dáno jednak nestejnou dobou ukončení demografické revoluce a jednak vývojem tří hlavních procesů determinujících vývoj věkové struktury, tj. plodnost, úmrtnost a migrace v průběhu 20. století.³⁵ Navzdory heterogenitě evropských zemí se proces stárnutí stane nevyhnutelným pro všechny tyto země. Demografické odhady předpokládají, že do roku 2030 bude možné ve všech zemích Evropy mluvit o intenzivním stárnutí populace. V demograficky nejstarších evropských zemích jižní a střední Evropy překročí podíl lidí seniorského věku hranici 30 % z celkového počtu obyvatelstva. Mezi nejstarší evropské země se dnes řadí Itálie, následovaná Řeckem a Švédskem. Česká republika zaujme dle prognóz s téměř 33 % v Evropě šestou pozici.³⁶

Jak již bylo naznačeno, nejedná se přitom o problém celoevropský, nýbrž celosvětový. V průmyslově rozvinutých regionech se předpokládá vzrůst z 274 miliónů lidí starších 60 let v roce 2011 na 418 miliónů v roce 2050 a 433 miliónů v roce 2100. Rovněž v méně rozvinutých regionech se očekává rapidní navýšení osob nad 60 let z 510 miliónů v roce 2011 na 1,6 biliónů v roce 2050

³³ Srov. PACOVSKÝ, V. *O stárnutí a stáří*, s. 29-30.

³⁴ Srov. MEMECAN, Nursuna. *Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities* [online]. Parliamentary Assembly, 2012. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN>, čl. 25.

³⁵ Srov. MAŠKOVÁ, Miroslava. *Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě* [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201.

³⁶ Srov. tamtéž.

a v roce 2100 2,4 biliónů.³⁷ Z uvedené tabulky níže lze vyčíst, že prudký nárůst osob ve věku 60+ je viditelný u všech regionů světa.

Region	Podíl osob ve věku 60+ (v %)		
	2011	2050	2100
Afrika	6	10	33
Asie	10	24	29
Evropa	22	34	31
Latinská Amerika a Karibik	10	25	31
Severní Amerika	19	27	37
Oceánie	15	24	36

Tabulka 1: Celosvětový vývoj podílu obyvatelstva ve věku nad 60 let³⁸

Demografická prognóza Českého statistického úřadu předpokládá s příchodem roku 2050 v naší zemi vzrůst podílu obyvatel starších 65 let až na jednu třetinu.³⁹ Absolutní počet vzroste z 1,56 miliónů na 3-4 milióny, což by znamenalo zdvojnásobení současného podílu. Přitom budou nabývat na významu především nejstarší věkové skupiny. V horizontu projekce naopak klesne podíl dětské složky. Index stáří⁴⁰ překročí v polovině 20. let 21. století hranici 150 seniorů na 100 dětí a na sklonku 30. let hranici 200. Podrobnou prognózu populačního vývoje České republiky sestavili Burcin a Kučera na základě klasického kohortně kompetentního modelu vycházejícího z definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001. Prognóza s horizontem roku 2065 nabízí tři varianty – střední (nejpravděpodobnější), nízkou a vysokou (které jsou pomyslnými hranicemi, jež by budoucí vývoj neměl překročit).⁴¹ Výsledky prognózy předpokládají ubývání počtu obyvatel a jeho progresivní stárnutí. Migrace zkompenzuje tento stav pouze na omezenou dobu. Počty zemřelých osob budou vyšší než počty narozených. Jediná část české populace, jejíž počet se zvýší, budou osoby nad 65 let. Ekonomický

³⁷ Srov. *World Population Prospects. The 2010 Revision* [online], New York: United Nations, 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Highlights.pdf, s. 17.

³⁸ Srov. tamtéž, s. 30.

³⁹ *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009)* [online], Český statistický úřad [cit. 2012-02-02]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf), s. 6.

⁴⁰ Poměr osob starších 65 let a dětí ve věku 0-14 let.

⁴¹ Srov. BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 2, s. 101-102.

potenciál vyjádřený rozsahem zdrojů pracovních sil trvale zeslábne. Počet obyvatel ve věku nad 75 a více let bude v horizontu prognózy více než trojnásobný.⁴² „Tato i mnohá další zjištění učiněná na základě výsledků prezentované prognózy je podle našeho názoru nutné přijímat se vsí vážností, která vyplývá ze vzájemných souvislostí populačního, ekonomického, sociálního a také politického vývoje. Populační vývoj příštích let bude bezesporu jedním z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících fungování celé společnosti.“⁴³

Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci				
Varianta střední (v tis.)				
2009	2012	2020	2040	2065
1556152	1700363	2166389	2913984	3439252

Tabulka 2: Prognóza vývoje podílu starších osob (65+) v české populaci⁴⁴

1.5 Senioři jako převažující věková skupina v církvi

Problematika stárnutí populace se bezpochyby odráží také ve statistikách, které se týkají římskokatolické církve. O převažujícím počtu seniorů oproti jiným věkovým kategoriím v české katolické církvi velmi zřetelně vypovídá přehled Českého statistického úřadu z roku 2011.⁴⁵ Tento fakt je zvlášť viditelný od věkové hranice šedesáti let, přičemž skupina ve věkovém rozpětí 60-69 představuje 18,7 % z celkového počtu katolických věřících a věková skupina 70-79 tvoří 16 % z celkového počtu lidí, kteří se přihlásili k římskokatolickému náboženství. Vezmeme-li v úvahu mladší věkové skupiny, pak tyto skupiny mají skutečně výrazně nižší zastoupení – například skupina mladých lidí ve věku od 20 do 29 let čítá pouhých 8,2 % (tedy zhruba o polovinu

⁴² Srov. tamtéž, s. 110-111.

⁴³ Tamtéž, s. 111.

⁴⁴ Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky „Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední.“ [online], Český statistický úřad [cit. 2012-03-09]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/\\$File/40200905.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/$File/40200905.pdf).

⁴⁵ Ačkoliv údaj o náboženském vyznání vyplnilo jenom něco přes polovinu účastníků sčítání lidu, můžeme jej považovat za reprezentativní (srov. *Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví. Rok 2011* [online], Český statistický úřad [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/\\$File/OBCR614.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/$File/OBCR614.pdf), s. 4).

méně než kategorie 60-69 let!) a skupina od 30 do 39 let pak 11,5 % z celkového počtu věřících. Pro celkové dokreslení situace uvádíme všechny věkové skupiny v tabulce č. 3.

Podobná situace se objevuje například ve Švýcarsku. Podle zprávy Švýcarského pastorálně-sociologického institutu z roku 2010 představuje skupina nad 65 let 20,7 % členů římskokatolické církve. Statistické informace pro srovnání uvádějí další tři skupiny, které sice představují vyšší procentuelní podíl (například skupina 25-44 let 32,6 % nebo skupina 45-64 let 32,9 %) nicméně oproti výše zmíněné situaci v české církvi je počet těchto skupin redukován na pouhé tři.⁴⁶

Rok	Obyvatelstvo celkem	Věkové kategorie							
		0-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79
2011	1 082 463	113 022	40 251	88 594	124 674	110 359	132 610	202 273	173 099

Tabulka 3: Osoby hlásící se k římskokatolické církvi v ČR podle věku⁴⁷

O tom, že starší lidé jsou v naší zemi nejenom nejvíce zastoupenou skupinou hlásící se k římskokatolické církvi, ale také nejvíce zastoupenou skupinou na bohoslužbách, vypovídá tzv. generační strom obsažený ve statistikách České biskupské konference z roku 2004.⁴⁸ Tento jednoduchý a přitom zajímavý generační strom návštěvníků bohoslužeb z 18. 4. 2004 vyjádřený pomocí grafu⁴⁹ zahrnuje věk účastníků od prvního roku do věku devadesát devět let a počet návštěvníků odpovídající každé věkové skupině až do počtu 10000. Z předložené statistiky je evidentní nejvyšší počet sedmdesátiletých účastníků bohoslužeb v počtu přesahujícím číslo 9000. Další nejpočetnější skupinou jsou šedesátiletí – celkem asi 7500 lidí a dále šedesátšestiletí a v těsném závěsu za nimi šedesátisedmiletí věřící. Tato

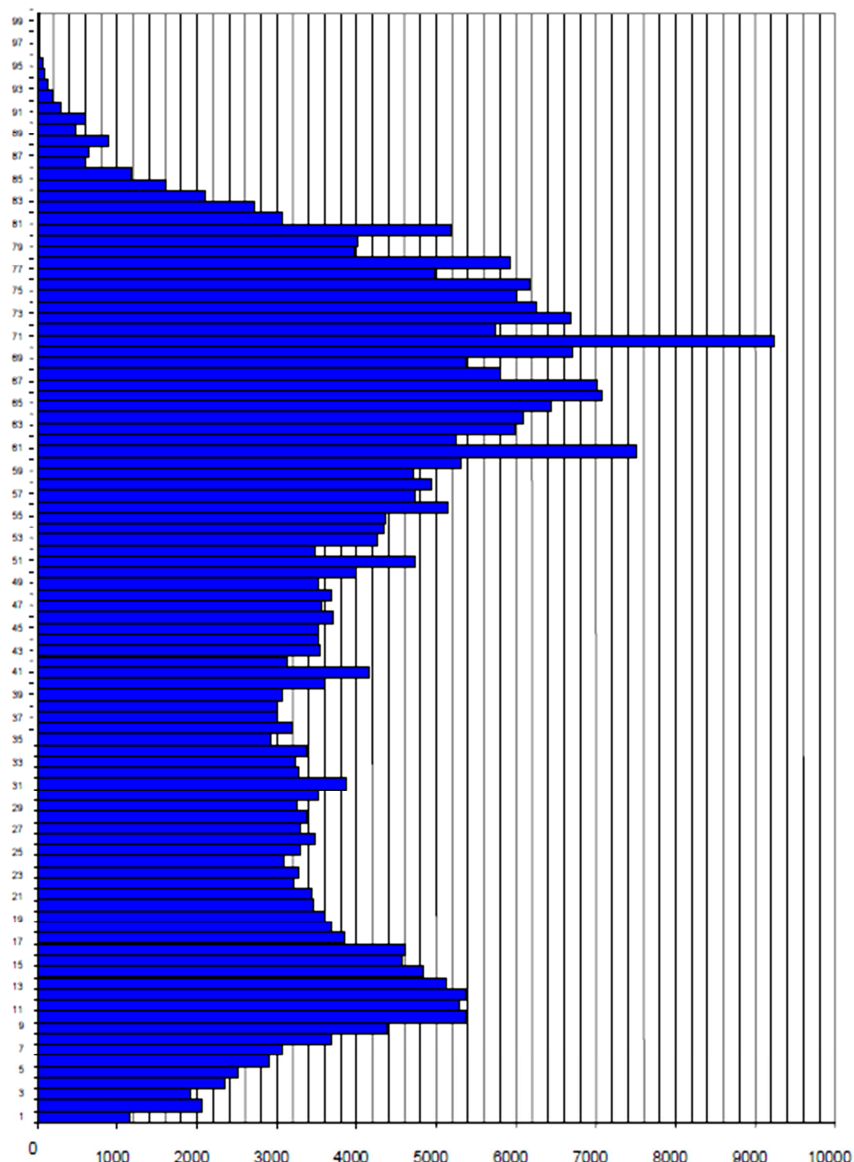
⁴⁶ Srov. HUSISTEIN, Roger. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In *Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010* [online], St. Gallen: Schweizerisches Pastoralsoziologisches Institut, 2012 [cit. 2012-11-25]. Dostupné na: <http://www.spistgallen.ch/documents/volksz%C3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>, s. 11.

⁴⁷ Zpracováno dle údajů Českého statistického úřadu a tabulky *Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry... rok 2011*.

⁴⁸ Viz *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004* [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, [cit. 2012-11-19]. Dostupné na: <http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohosluzeb-2004.pdf>.

⁴⁹ Takovýto graf vypovídající o věkovém složení účastníků bohoslužeb u nás je dosud jediný veřejnosti přístupný.

tendence pokračuje i u dalších generací seniorského věku. Celkový počet účastníků katolických mší v ČR v roce 2004 byl přitom 405 446. Průměrný věk návštěvníků bohoslužeb v české a moravské provincii je 48,44 roků. Nejvyšší průměrný věk účastníků bohoslužeb byl v plzeňské diecézi (54,45 roků). Následuje diecéze českobudějovická (50,59 roků), další je diecéze královéhradecká diecéze (49,12 roků). Nelze si nepovšimnout, že v tomto počtu výrazně převažují ženy (v rámci celé ČR 248 671 účastnic, tedy 61,33 % z celkového počtu účastníků) oproti mužům, jejichž počet byl pouze 156 775, tedy pouhých 38,67 %.⁵⁰

Obrázek 1: Generační strom návštěvníků bohoslužeb v ČR 18. 4. 2004⁵¹

⁵⁰ Srov. tamtéž.

⁵¹ *Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004*, s. 4.

Stárnutí populace se dotýká v zásadě celé universální církve.⁵² Na závažnost této situace upozorňuje dokument *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, když ji nazývá bez skrupulí „tichou revolucí“, která daleko přesahuje demografická data a zapříčiňuje sociální, ekonomické, kulturní, psychologické i duchovní problémy.⁵³ Přestože jsou tyto problémy předmětem zkoumání, mezinárodní společenství ani církev zde nechce stát stranou a je si vědoma toho, že na tyto problémy musí a chce reagovat. O tomto úmyslu ujistil Apoštolský stolec již v roce 1999, kdy OSN vyhlásila mezinárodní rok seniorů na téma „Společnost pro všechny věkové kategorie“: „Apoštolský stolec – který oceňuje úmysl položit základy pro společenskou organizaci inspirovanou solidaritou, kam by každá generace v jednotě s ostatními přinášela svůj vlastní příspěvek – si přeje spolupracovat na Mezinárodním roku seniorů a chce nechat zaznít hlas církve, jak na poli úvah, tak i v oblasti operativních rozhodování.“⁵⁴

Není pochyby o tom, že úmyslem Apoštolského stolce nebyla pouze spolupráce na tomto roce seniorů. Důkazem nám jsou dokumenty a zprávy, které podobně reagovaly na téma seniorské populace v současné církvi a v současném postmoderním světě a kterými se budeme zabývat později.

Nicméně pouhý zájem ze strany církve či mezinárodního společenství nestačí, proto Apoštolský stolec vyzývá, aby tuto otázku řešili s živým smyslem pro zodpovědnost také jednotlivci, rodiny, sdružení a vlády „každý podle svých kompetencí a povinností. ... Jedině tak se bude moci postupovat k cíli, jenž má zaručit starému člověku stále lidštější podmínky pro život a ocenit jeho nezastupitelnou úlohu ve společnosti za situace stálých a rychlých ekonomických i kulturních změn.“⁵⁵

⁵² Australská katolická biskupská konference, podobně jako Česká biskupská konference, zveřejnila pod hlavičkou Kanceláře pastoračních projektů návštěvnost bohoslužeb v Austrálii. Statistické informace návštěvníků dle věku vypovídají o tom, že je třeba věnovat zvýšenou pozornost faktu vysokého podílu návštěv věřících vyššího věku. V roce 2006 zastává nejvyšší podíl návštěvníků mší v Austrálii skupina lidí mezi 65-69 lety (srov. DIXON, Robert, KUNCIUNAS, Audra, REID, Stephen et al. *Mass attendance in Australia* [online], Fitzroy Victoria: Australian Catholic Bishops Conference, 2008, [cit. 2012-01-10]. Dostupné na: http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendanceInAustralia.pdf, s. 4.

⁵³ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 3.

⁵⁴ Tamtéž, s. 4.

⁵⁵ Tamtéž, s. 4-5.

2 CHÁPÁNÍ STÁŘÍ V DĚJINÁCH

2.1 Stáří v Bibli

2.1.1 Postavení starých lidí v biblické společnosti

Ačkoliv se období stáří jako přirozený závěr lidského života těší poměrně nemalé pozornosti starozákonních autorů, kromě zmínek o stáří konkrétních biblických postav (zejména v Pentateuchu) a obecných reflexí v sapienciálních textech (především Př, Kaz, Sir a Moudr), se však o něm zmiňují spíše příležitostně.⁵⁶ Ve Starém zákoně je obecně vysoké stáří považováno za zvláštní znamení Boží přízně, za plod bohulibého života⁵⁷ a příznivý čas k dovršení lidského snažení. Tento věk zapadá do Božího záměru s člověkem, je výrazem Božího požehnání a konečnou etapou zralosti člověka.⁵⁸ Přestože někteří starci byli úplatní a nespravedliví (srov. Sir 25,2; Dan 13,5),⁵⁹ zůstává starší člověk starozákonní doby předmětem mimořádné úcty (srov. Lev 19,32). Takovýto projev úcty ke stáří přinášel společnosti požehnání (srov. Iz 65,20; Zach 8,4).

V orientálním společenství měli vždy starší lidé své nezastupitelné místo. Tím se vyznačoval nejen Izrael, nýbrž i celý Blízký východ. Důvodem této úcty nebylo charakterické vnější znamení šedých vlasů či vousů, příčinou pozornosti bylo uznání moudrosti a zkušenosti starších (srov. např. Job 12,12). Zkušenost byla chápána jako synonymum stáří,⁶⁰ jehož cílem je život s Bohem a následná smrt plností dnů (srov. Gn 25,8).⁶¹ Přes tyto skutečnosti by se mohla na první pohled jevit jako neobvyklá absence ustanovení v tzv. Knize smlouvy (viz Ex 21-23), která by se týkala ochrany starších lidí. Podobně ani v Deuteronomiu

⁵⁶ Srov. HŘEBÍK, Josef. Stáří ve Starém zákoně. In MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr et al. *In omnibus caritas*. Sborník KTF UK, sv. IV. Praha: Karolinum, 2002, s. 260. ISBN 80-246-0344-6.

⁵⁷ Srov. DOUGLAS, James Dixon et al. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996, s. 1084. ISBN 80-85495-65-1.

⁵⁸ Srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 7.

⁵⁹ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier. *Slovník biblické teologie*, 5. vyd. Řím: Velehrad, 1981, s. 475. ISBN neuvedeno.

⁶⁰ BROMILEY, Geoffrey W. et al. *The Encyclopedia of Christianity*, vol. 3. Grand Rapids: William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008, s. 822. ISBN 0-8028-2415-3.

⁶¹ Srov. BUCHBERGER, Michael et al. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. Freiburg: Herder, 1993-2001, s. 450. ISBN 3-451-22001-6.

nelze tuto skutečnost dohledat, pouze v Kodexu svatosti (viz Lv 17-26) je této záležitosti věnován jediný verš: „Před šedinami povstaň a starci vzdej poctu“ (Lv 19,32). Kontext, do něhož je tato norma zasazena, i s následným dodatkem o bohabojnosti, je ale jasným důkazem toho, že se jedná o apodiktické právo a povinnost, jíž byl Izraelita bezvýhradně vázán, chtěl-li patřit ke společenství Božího lidu.⁶² Prvořadým místem uplatnění autority a zkušenosti starce byla rodina. Klíčovou sociálně etickou roli v ní sehrával otec – jemu byli ostatní členové zavázáni poslušností. Svě vůdčí postavení vykonával zejména tehdy, když zprostředkoval synům víru. Pro starozákonní rodinu byla důležitá plodnost – potomstvo bylo pokládáno za největší požehnání. Velké množství potomků zaručovalo sílu a pokračování rodu. Výsadní postavení měl prvorozený syn, jenž se těšil autoritě mezi svými bratry a měl právo na zvláštní požehnání (srov. Gn 27). Touha po potomstvu byla důvodem některých zvyků, které jsou pro současnou dobu neobvyklé. Jednalo se například o tzv. levirátní povinnost (lat. levir, švagr), která znamenala povinnost vzít si za manželku ženu svého zemřelého bratra, jenž po sobě nezanechal potomky, a zplodit mu děti (srov. Gn 38; Dt 25,5n). V tomto případě se jednalo nejen o spravedlivý skutek z důvodu, aby „nebylo vymazáno jméno“ onoho muže v Izraeli, ale také o solidaritu s vdovou, která bez manžela a dětí neměla žádné právní zastání (srov. Rt 1,11-13.20-21).⁶³

Izraelská pospolitosť si byla vědoma příslibů Hospodina o jeho věrnosti až do stáří (srov. Iz 46,4) a tyto skutečnosti pro ni byly zároveň výzvou, aby se mladší generace chovaly ke starým ohleduplně, nezapomínaly na ně a věnovaly jim v případě potřeby dostatečnou péči. Takovéto ušlechtilé vlastnosti nezůstanou podle Sirachovce bez odměny: „Synu, ujmi se svého otce v jeho stáří, nezarmucuj ho, dokud je živ. Pozbývá-li rozumu, ber na něho ohled a nepohrdej jím, když ty jsi v plné síle. Milosrdenství k otci ti nebude zapomenuto, budeš mít záštitu proti hříchům. Bude ti to připočteno k dobru v den tvého soužení; tvé hříchy se rozplynou jako jinovatka pod slunečním svitem“ (Sir 3,12-14). Naproti tomu sankcí za provinění vůči nim je Boží prokletí:

⁶² Srov. tamtéž, s. 265.

⁶³ Srov. VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 24-25. ISBN 978-80-244-1587-1.

„Kdo opouští otce, jako by se rouhal Bohu, kdo hněvá svou matku, bude proklet od Hospodina“ (Sir 3,16). Jádrem této výzvy se stal samotný dekalog a jeho čtvrté přikázání (srov. Dt 5,16). Kladným důsledkem jeho dodržování je požehnaný život až do stáří.

V izraelské společnosti byl velice trudný úděl starých vdov, které neměly zastání ani ve vlastní rodině a představovaly jednu z nejslabších sociálních skupin, bezbrannou proti tvrdým utiskovatelům (srov. 1 Kr 17,9; 2 Kr 4,1-7). Právě ve své hořkosti a bezvýhodné situaci, zakoušejí tyto ženy obdivuhodnou pomoc – Bůh na bezbranné nezapomíná (viz Noemi v knize Rút). Takovou Boží pomoc oproti nejisté pomoci ze strany lidí nalézá žalmista ve dnech svého stáří a navíc žádá o poskytnutí času, aby mohl ještě splnit své důležité životní poslání:⁶⁴ „Nezamítej mě v čas stáří, neopouštěj mě, když pozbývám sil ... Ani ve stáří a šedinách mě, Bože, neopouštěj, dokud neseznámím toto pokolení se skutky tvé paže a s tvou bohatýrskou silou všichni, kteří přijdou“ (Ž 71,9.18). Zemřít „stár a nasycen životem“ se považovalo za naplnění života. Realitu smrti lapidárně vystihuje kniha Kazatel – vše se sklání, uvadá, pomalu se vytrácí a naplňuje se život člověka.⁶⁵ „A prach se vrátí do země, kde byl, a duch se vrátí k Bohu, který jej dal“ (Kaz 12,7). Ačkoli jsou slabosti lidského života a smrt znamením porušenosti tohoto světa, jeho nedokonalosti a omezenosti, překonání těchto negativních aspektů je zaslíbeno pro eschatologické Boží království, kde Bůh „sestře každou slzu z očí a smrt už vůbec nebude“ (Zj 21,4).⁶⁶ Pro člověka, který prožil život v bázni před Hospodinem (srov. Kaz 12,13) tak smrt představuje vítané vysvobození z nouze a běd, jimiž bývá stáří obtíženo a je vnímána spíše jako přirozený návrat k Bohu.⁶⁷

Nový zákon se zmiňuje o komunitách vdov (srov. 1 Tim 5,9-10), které zřizovaly první církevní obce a které byly jakýmsi svépomocnými skupinami ovdovělých starších žen. V Novém zákoně dále také nalezneme pravidla, jimiž se má řídit představený církevní komunity ve vztahu ke starším lidem.⁶⁸

⁶⁴ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 268.

⁶⁵ Srov. tamtéž.

⁶⁶ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Ježíš a nemoc*. Hradec Králové, 2009. Text přednášky. Celostátní setkání animátorů seniorů. Diecézní centrum pro seniory, s. 4.

⁶⁷ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 269.

⁶⁸ Srov. OPATRŇY, Michal; MOTLOVÁ, Lenka. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická

„Proti staršímu člověku nevystupuj tvrdě, nýbrž domlouvej mu jako otci, mladším jako bratrům, starším ženám jako matkám, mladším jako sestřím, vždy s čistou myslí. Pečuj o vdovy, které jsou skutečně opuštěné. Má-li však některá vdova děti nebo vnuky, ti ať se učí mít péči především o své příbuzné a odplácet svým rodičům. To je totiž milé Bohu“ (1 Tim 5,1-4).

2.1.2 Hranice biblického stáří

Stáří obecně začínalo u mužů zhruba kolem šedesátky, u žen počátek splýval zřejmě se ztrátou schopnosti dát život dítěti, tj. s obdobím klimateria – srov. např. Gn 18,11.⁶⁹ Na základě údajů biblických knih jej můžeme rozdělit do čtyř kategorií, přičemž první začíná již ve věku 50 let, který je chápán jako hraniční věk pro službu lévjců (viz Num 8,25). Druhá kategorie, 60 let, představuje horní věk pracovní aktivity.⁷⁰ Společenský význam této skupiny je patrný v odstupňování dávek za zproštění slibu. Mužů nad 60 let se týká 15 šekelů a žen nad 60 let pouze 10 šekelů (viz Lev 27,7).⁷¹ Třetí kategorie dělení stáří představuje 70 let jako hraniční věk života a poslední, čtvrtá pak jako mimořádný věk dosahující 80 let, je-li člověk při síle (viz Ž 90,10).⁷² Vzhledem k tomu, že věkové kategorie nad 70 let a nad 80 let byly překračovány jen zřídka, byl věk v prvním případě hodnocen velmi kladně a v druhém případě pokládán za mimořádný Boží dar.⁷³ Tato pozitivní vize stáří je v sapienciálním myšlení spojena s postavou starého člověka jako spravedlivého a bohabojného (srov. např. Př 16,31). Tím stáří získává výraznou morální konotaci a navíc je dáno do úzké souvislosti s eschatologickou perspektivou – ve dvou posledních prorockých textech se dobro, která přinese čas spásy, demonstrují konstatováním o velkém množství starců, resp. příslibem, že každý, kdo bude v té době žít, dosáhne vysokého věku (srov. Iz 65,20; Zach 8,4). Stáří je jako

a teologická, 2010, s. 94. ISBN 978-80-904137-6-4.

⁶⁹ Tamtéž, s. 262

⁷⁰ MAIER, Johann. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. *Saeculum*, 1979, č. 30, s. 356-357.

⁷¹ Srov. KAPLÁNEK, Michal. *Pastorace mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží*. Praha: Salesiánská provincie, 1999, s. 22. ISBN neuvedeno.

⁷² Srov. MAIER, J. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters, s. 357.

⁷³ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 262

cílová fáze lidského života tedy něčím víc než pouze časově měřitelnou hodnotou.⁷⁴

Věková hranice	Biblický odkaz	Základní charakteristika
50 let	Num 8,25	Horní limit pro aktivní službu lévijců
60 let	Lev 27,2-7	Horní limit pro pracovní aktivitu
70 let	Ž 90,10	Hranice života
80 let	Ž 90,10	Mimořádný věk

Tabulka 4: Biblické hranice stáří

2.1.3 Některé charakteristické znaky stáří

2.1.3.1 Moudrost

S biblickým stářím a jeho duchovní stránkou je úzce propojena moudrost jako hlavní emblematická vlastnost starších lidí. Jako staroorientální pojem mající specifické rysy v Izraeli znamená především umění žít, přičemž klade důraz na zkušenostní aspekt. Má dvě oblasti: profánní a náboženskou. Profánní zahrnuje přirozenou lidskou schopnost (pojetí je vlastní okruhu královského dvora); náboženská představuje Boží vlastnost sdílenou lidem jako dar (toto pojetí je vlastní prorockému a lidovému prostředí).⁷⁵ Zdrojem moudrosti je nejvyšší existence, tj. Bůh.⁷⁶ Židovská a posléze i křesťanská tradice věří, že Bůh stvořil svět podle své moudrosti (srov. Ž 104,24).⁷⁷ Člověk a různí tvorové jsou po stvoření svým vlastním způsobem odleskem nekonečné Boží moudrosti a dobroty. Dílem Boží moudrosti je mravní zákon, který v biblickém pojetí reprezentuje otcovské poučování a vychovatelské vedení.⁷⁸ Hebrejský pojem חכמה je chápán jako praktická schopnost, nikoliv jen jako schopnost teoretizování. Jde o schopnost správného úsudku i prozíravost. Izraelci ji

⁷⁴ Srov. tamtéž.

⁷⁵ Srov. HŘEBÍK, Josef. *Speciální úvod do Starého zákona II* [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html.

⁷⁶ Srov. KŘIVOHlavý, Jaro. *Křesťanské pojetí moudrosti* [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: <http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>.

⁷⁷ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, 88. ISBN 80-7192-488-1.

⁷⁸ Srov. tamtéž, 484.

spojovali se srdcem nebo duchem.⁷⁹ Později byla ztotožněna s Tórou a tím bylo učení o moudrosti zřetelněji vetkáno do tradice víry v Hospodina.⁸⁰ Za symbol moudrosti je považován Šalamoun, jehož moudrost⁸¹ převyšovala dle biblického podání moudrost všech národů (srov. 1 Kr 5,10).⁸² Moudrost jako taková pak pro Izraelity znamenala ještě více, neboť jako Moudrost pojmenovali přímo svého Boha, když hledali způsoby jak z úcty ke jménu Božímu nazvat Hospodina, aby nemuselo být jeho jméno vysloveno.⁸³ Moudrost byla ve starozákonní době také spjatá s rysy očekávaného Mesiáše (srov. Iz 11,1-2).

Autoři biblických zpráv dávají pozor na to, aby neprohlašovali, že samotný věk automaticky moudrost přináší. Job se ptá: „Což jen u kmetů⁸⁴ je moudrost a rozumnost pouze v dlouhém věku?“ (Job 12,12). Dle Žalmu 119 pochází moudrost z poslušnosti vůči Bohu, která dokonce překonává chápání starců (srov. Ž 119,100). Moudrosti člověk dosahuje studiem Písma, vírou, modlitbou, žitím ve ctnosti a upřednostněním toho, co je v životě podstatné (srov. Moudr 7,7-9). Kniha Přísloví jednoduše praví, že moudrý člověk je člověk rozvážný (srov. Př 14,15). Je tedy schopný užívat praktického rozumu, aby rozeznal, co je správné a ke správným věcem směřoval. Zdrojem moudrosti je uznání naprosté závislosti na Stvořiteli, který nenechává člověka „na pospas“ vlastnímu osudu, nýbrž dává mu schopnost jednat a vede ho k jeho cíli.⁸⁵

V souvislosti s moudrostí se v Bibli mluví rovněž o mladém člověku, který si moudrost a spravedlnost „přivlastnil“ a zaslouží si úcty jako lidé starší (srov. Moudr 8,10). Moudrost starých lidí však znamená určitý nadhled, který člověk získává životními zkušenostmi, rozumností a svatým životem (srov. Moudr 4,8-9). Duka uvádí, že je to až mezi padesáti a šedesáti lety.⁸⁶

⁷⁹ Srov. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, A-P, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s. 449. ISBN 80-7017-528-1.

⁸⁰ Srov. STRUPPE, Ursula, KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Jak porozumět Bibli, Úvod do Starého a Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 93. ISBN 80-7021-334-5.

⁸¹ „Všechno stvoření umí pojmenovat – to je charakteristický rys moudrého člověka, schopného vládnout nad zemí: že vidí zřetelné stopy tvůrčí lásky Boží v celém tvorstvu a nic pro něj není bezvýznamné, neztrácí ze zřetele žádnou sebenepatrnější součást této reality“ HŘEBÍK, Josef. Moudrost ve starozákonním Izraeli. *Teologické texty*, 2006, roč. 17, č. 3, s. 140.

⁸² Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 455.

⁸³ Srov. tamtéž, s. 449.

⁸⁴ Novotný uvádí, že slovo kmet se vyskytuje v Bibli pouze jednou v souvislosti s mládencí ve svatyni, pannami a starci – viz 2 Pa 36,17. Uvádí dále, že tato souvislost by mohla naznačovat kultický význam slova, nejde-li tu jen o naznačení vysokého věku, který nebyl ušetřen při vyvrácení Jeruzaléma. (Srov. NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*, A-P, s. 330).

⁸⁵ Srov. KKC 90.

⁸⁶ DUKA, Dominik. Stáří v Písmu sv. In ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). *Celostátní*

Dle Ježíšova učení je moudrost předpokladem pro Boží království (srov. Mk 12,34). Nejedná se přitom o moudrost světskou, nýbrž tu, která pochází z milosti Boží (srov. 2 Kor 1,12). Ježíš jako nositel a zdroj moudrosti ji přislubuje svým věrným, kteří jej následují (srov. Lk 21,15). Tato moudrost je podmíněná především vírou v jeho slovo a znamená prožívat pozemský čas se smyslem pro zodpovědnost. Jádrem takovéto moudrosti je objevení nejhlubšího smyslu lidského života a transcendentního údělu lidské osoby v Bohu. Jestliže je tento úkol důležitý pro mladšího člověka, tím více pak pro staršího, který je povolán k tomu, aby při orientaci svého života neztrácel ze zřetele, že „jen jedno je třeba“ (Lk 10,42).⁸⁷

Dvěma typickými představiteli moudrého stáří, jež navíc v Lukášově evangeliu vystupují v souvislosti s postavou Ježíše Krista, když jej jeho rodiče přinášejí k zasvěcení do Jeruzalémského chrámu, jsou Simeona a Anna. Přestože Písmo přímo neuvádí věk *Simeona*, ani neříká, je-li starší osobou (viz Lk 2,25-35), určité náznaky věku nebo lépe životního období však můžeme z evangelního textu vypožorovat. Za prvé, Simeonovi bylo Duchem svatým předpověděno, že neužije smrti, dokud nespatří Mesiáše (srov. Lk 2,26), za druhé, z evangelia víme, že „očekával potěšení Izraele a Duch svatý byl s ním“ (Lk 2,25) a za třetí, Pán ho ze života pravděpodobně dlouhého již povolává k sobě (srov. Lk 2,29). Simeon je v textu Písma popisován jako spravedlivý a zbožný muž, který očekává záchranu Izraele. Spravedlivý znamená, že je vyrovnaný se sebou, se svým životem i s okolím, že vůči svému okolí jedná spravedlivě. Zbožný znamená, že bere Boha vážně a je na něj orientován celým svým bytím. Člověk, který očekává tuto útěchu, může v klidu stárnout.⁸⁸ V textu se dále uvádí, že je za setkáním v chrámě veden Duchem svatým. Simeon je tímto Duchem naplněn – je celým svým životem upnut na Boha, a Duch Boží mu umožňuje poznat zachránce, na kterého čeká. Toto naplnění Duchem souvisí právě s moudrostí. Stařec v ní poznává tajemství Ježíše Krista, a veřejně proklamuje víru v něho. Svědectví o víře je vůbec jedním

setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 7. ISBN nevedeno.

⁸⁷ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 12.

⁸⁸ Srov. GRŮN, Anselm. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 17. ISBN 978-80-7195-316-6.

z nejdůležitějších úkolů starých lidí – ukazovat světlo, vidět hlouběji, vidět podstatu věci. Stařec Simeon je ale nejen představitelem člověka, který svědčí o Vykupiteli nadcházejícím generacím, nýbrž také tím, kdo ukazuje, že celkový smysl stáří je být sám vzorem a stávat se požehnáním pro druhé. To Simeon ukázal zvláště v okamžiku, kdy žehnal rodičům dítěte Ježíše.⁸⁹ Vždyť „od starých lidí, kteří došli moudrosti, se rozlévá požehnání do světa. Svým bytím odkazují na Boha, který žehná našemu životu a rozličným způsobem ho činí plodným.“⁹⁰

Pro Lukáše je typické spojovat mužské a ženské postavy do dvojic. K dítěti Ježíši přistupuje v chrámu rovněž prorokyně a vdova *Anna*, která ve svém svědectví vlastně nepřidává nic více než že Simeonovo proroctví potvrzuje. Evangelium nejprve uvádí, že byla pokročilého věku, poté výpověď o věku konkretizuje (84 let).⁹¹ Její poslání spočívalo v chrámové službě Hospodinu skrze vytrvalé modlitby a posty. Proto ji lze řadit mezi „ideální vdovy“ (srov. 1 Tim 5,5). Význam jejího poslání tedy nutno spatřovat především v zástupné modlitbě za společenství (vdova se nemodlí jen za sebe) a v předávání svědectví o dítěti, když o jeho mesiášském a vykupitelském úkolu mluví ke „všem“ (srov. Lk 2,38). Tímto svědectvím promlouvá k lidem očekávajícím vykoupění, a ukazuje, jak prožít život s užitkem – v osvobození od vnitřních tlaků a závislostí.⁹²

Svatý Pavel ještě hovoří o dalším atributu, který by měl být příznačný především ve stáří a v utrpení – trpělivost: „...chlubíme se i utrpením, vždyť víme, že z utrpení roste vytrvalost, z vytrvalosti osvědčenost a z osvědčenosti naděje“ (Řím 5,3-4). I když se nejedná o totéž, ctnost trpělivosti je velmi blízká vyrovnanosti – řecké slovo *υπομονή* pro trpělivost znamená něco snést, vydržet, odolat apod., tedy snést život s jeho překážkami, dosáhnout pevnosti a růst v naději budoucnosti. Protože člověk doufá v něco, co ještě nevidí, může

⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 17-19.

⁹⁰ Tamtéž, s. 19-20.

⁹¹ Byla již pokročilého věku; když se jako dívka provdala, žila se svým mužem sedm let a pak byla vdovou až do svého osmdesátého čtvrtého roku (srov. Lk 2,36-37).

⁹² Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 18.

podle Grüna, který se odvolává na Pavla (srov. Řím 8,25), obstát v tom, co přináší stáří.⁹³

2.1.3.2 Víra, konverze

V Písmu je víra zdrojem a středem veškerého života. Skrze víru člověk odpovídá na Boží záměry. Vzorem víry se stal především Abraham, který je nazván „naším otcem ve víře“, otcem všech věřících“.⁹⁴ Podle jeho vzoru žily a umíraly ve víře další významné osobnosti. Tato víra je přivedena k dokonalosti Ježíšem Kristem.⁹⁵ Český výraz „víra“ má svůj původ v indoevropském „ver“. S latinským verus, což znamená „pravý“, tu spoluzní i „věrnost“. Tento pojem je blízký hebrejskému výrazu pro víru (viz dále), jenž označuje spíše právě věrnost než víru v našem pojetí (tedy přesvědčenost). Co znamená víra v hebrejském, resp. biblickém pojetí lze lapidárně vyjádřit interpretací výrazu יָמַן , jenž demonstruje jistotu, schválení Boží výzvy a slibu, existenciální angažmá ve věci, jež je před člověkem. Amen je to, z čeho se vychází a toto východisko involvuje to, k čemu se směřuje. Ve starozákonním myšlení není víra toliko stanoviskem myšlení, nýbrž jde o postoj vyvěrající z bytí tvář tvář Bohu (srov. Nu 14,11). Víra však znamená také poslušnost (srov. 2 Kr 17,14) a bázeň Boží (srov. Ex 14,31), což předpokládá důvěru. Orientuje se na Boží slovo (srov. Gn 15,6; Dt 9,23) a na Boží činy (srov. Ex 14,31; Nu 14,11 aj.). Ve starozákonním pojetí je víra celková orientace lidu. V Novém zákoně je víra vztažena většinou k objektu – jde o víru v Boha, v Krista a jeho slovo, ale je také něčím celostním – obsahuje myšlení, cítění, chtění, lásku, naději a činy.⁹⁶

V Písmu je víra často představena ve spojení s něčím novým, co přichází do soukromého a vnitřního života člověka a zároveň je spojena s životy druhých – členy lidu, národa, společenství.⁹⁷ Příkladem toho jsou některé biblické postavy, mezi nimiž zaujímají významné místo praotcové, jejichž příběhy

⁹³ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*, s. 84.

⁹⁴ Srov. AMBROS, Pavel. *Fundamentální pastorální teologie*. 2. přeprac. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 22. ISBN 80-244-0419-2.

⁹⁵ Srov. KLAŠKOVÁ, Marie. *Víra v Bibli* [online]. [cit. 2015-01-12]. Dostupné na: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/vira-v-bibli/>.

⁹⁶ BALABÁN, Milan: *Hebrejské myšlení, Herrmann a synové*, Praha 1993, s. 100-129. ISBN neuvedeno.

⁹⁷ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 22.

zachycuje kniha Genesis. Není bez významu, že poslání těchto postav je konfrontováno právě s vyšším věkem. Pro správné chápání významu uvádění vysokého věku je však nezbytné si uvědomit, že tyto údaje nelze brát doslova, neboť jde o víc než jen pouhý údaj o počtu let. Celá kultura starozákonního prostředí, když chtěla vyjádřit postavení člověka a zdůraznit jeho mimořádný vztah k Bohu, přidávala člověku počet let. Tuto skutečnost je třeba vzít podle Duky v patrnost jako podstatné vodítko k chápání udávání vysokého věku ve Starém zákoně, především v nejstarších dobách.⁹⁸ Z příběhů postav, jimž Písmo připisuje vysoký věk, však také můžeme vyvodit určité signifikální znaky starších lidí. První z těchto postav, o níž se zmíníme v souvislosti s vírou, resp. konverzí, je postava *Abrahama*. Abraham se skrze svoji víru stává tím, kdo nás předešel ve schopnosti přilnout vrchovatou měrou k Pánu. Tato víra se vyznačuje především osobním a intimním vztahem a projevuje se v rozhovoru s Hospodinem, což je v jeho příběhu něčím novým, dosud nesrovnatelným – šlo o dialog. Bůh zve Abrahama k reflexi života, jímž dosud žil – (ve svém stáří) byl postaven před nečekanou Boží výzvou: odejít ze své staré země, země otců do nové, cizí země – země zaslíbené, kde je hojnost prostředků k životu. Především dal ale Bůh Abrahamovi zaslíbení, která dosud v jeho životě neměla obdoby – o početném potomstvu, kterého bude jako hvězd na nebi a jako písku v moři. Abraham na tuto výzvu odpověděl kladně, rozhodl se „nastoupit“ do služby a tím přijmout Boží vůli.⁹⁹ Byl s to uvidět Boží jednání, přijmout Boží zaslíbení a současně se stát požehnáním pro druhé. Abraham pro to učinil jednu věc – musel odejít, tzn. opustit kromě své vlastní země, také vlastní pohodlí, zvyky, kmenové náboženství i názory ve prospěch Hospodina a tím radikálně změnit svůj život (srov. Gn 12,1-4).¹⁰⁰ Tím se jeho příběh stal příkladem konverze.¹⁰¹

U postavy *Mojžíše*, jež vystupuje v knize Exodus, jde ve srovnání s postavou Abrahama o novou, rozvinutější skutečnost víry, jež vychází ze zkušenosti komunitní citlivosti po generace uchovávané v izraelském národě.

⁹⁸ Srov. DUKA, D. *Stáří v Písmu sv.*, s. 7.

⁹⁹ Srov. tamtéž.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž.

¹⁰¹ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Konverze a konvertité. In HANUŠ, Jiří, NOBLE, Ivana et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009, s. 84. ISBN 978-80-7325-196-3.

Význačný je příběh, v němž Mojžíš zabíjí Egyptana, aby pomohl svému soukmenovci: Bůh od něho nechce nasazení pro spravedlnost, nýbrž zkušenost osvobození izraelského národa. Díky tomu Bůh zjeví svoji absolutní vládu a uzavře se svým lidem věčnou smlouvu. Mojžíš je tedy tím, kdo je poslán Bohem a stává se svým způsobem také on otcem víry. Přestože je zjevení na hoře určeno celému izraelskému národu, Mojžíš je s tímto Tajemstvím spojen vztahem. Tento prvek víry tedy doplňuje to, co jsme viděli u Abrahama.¹⁰²

Mojžíšův příběh lze vnímat jako obraz čtyř fází života, kterými člověk prochází až do svého stáří. Přestože každé toto období má svůj specifický úkol, své osvoboditelské dílo Hospodin začíná skrze Mojžíše konat až v jeho pokročilém věku.¹⁰³ Tato perioda od osmdesátého roku Mojžíšova života představuje zdlouhavý příběh putování pouští a zkoušek. Mojžíšovým cílem je práh země zaslíbené – jde o cíl, pro který byl vyvolen a jeví se jako paradox, že do ní nevstoupí(!) (srov. Dt 31,2). Mojžíš je postavou, jež je konfrontována s různými životními zkouškami, ale tato v podstatě poslední životní zkouška patrně náležela mezi nejbolestnější. Právě v tomto okamžiku se však u Mojžíše plně projevuje sytost – naplnění života: nestává se zatrpklým starcem, nýbrž tím, kdo projevuje zájem o nadcházející generaci víc než o sebe samého (srov. Dt 33).

V souvislosti s Mojžíšovou smrtí se v Písmu hovoří o jeho svěžesti stáří a jasném zraku (srov. Dt 34,7), čili plné síle ducha i těla.¹⁰⁴ Takovýto pozitivní aspekt je znakem mimořádné Boží přízně – Mojžíš dostává od Pána tolik síly, kolik jí potřebuje ke splnění svého poslání. Zároveň je v textu Bible řečeno, že vychoval Jozueho, který byl plný moudrosti, protože Mojžíš na něho položil své ruce (srov. Dt 34,9). Zdrojem jeho autority byla skutečnost poznání Boha, nikoliv výkonnost. V příběhu Mojžíše tedy objevujeme kromě hluboké víry, jež je vyjádřena biblickým výrazem „tváří v tvář Bohu“,¹⁰⁵ také zájem o nastupující generaci, jenž se projevuje především výchovou, modlitbou a žehnáním.

¹⁰² Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 22-23.

¹⁰³ „Mojžíšovi bylo osmdesát let“ (Ex 7,7).

¹⁰⁴ Srov. BlČ, Miloš et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium)*. Praha: Kalich, 1991, s. 588. ISBN 80-7017-408-0.

¹⁰⁵ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 23.

V Janově evangeliu vystupuje ve spojitosti s postavou Ježíše *Nikodém*, postava rovněž konfrontovaná se seniorským věkem. Nikodém, člen židovské velerady, se setkává s Ježíšem tajně z důvodů nerozhodnosti, bázlivosti, obav ze sympatizování s ním.¹⁰⁶ Jako jediný z židovské velerady však přichází za Ježíšem osobně. Svůj pozitivní úsudek o Ježíšovi odůvodňuje znameními, která Ježíš činí (srov. Jan 3,2). Bez přistoupení na Nikodémův kompliment začíná Ježíš rozhovor o spáse jako o zásadní, existenciální otázce. V odpovědi užívá názorného obrazu o znovuzrození – má-li mít člověk podíl na spáse, musí být nejprve zplozen „shůry“ – z životodárné Boží moci a získat tedy nový počátek v Bohu tím, že se stane novým stvořením. Nicméně Ježíšův partner smyslu těchto slov nerozumí – jak se ostatně u Jana často stává. Důvodem je jejich chápání v běžném, přirozeném významu – Nikodém míní druhé, přirozené narození.¹⁰⁷ Přestože jsou tato slova určena dospělému, resp. zralému člověku, k Božímu království je třeba dětské ochoty, byť by byl člověk stařec. Ježíš mluví s Nikodémem o jiném narození, které zvládne i starý člověk. Narození „shůry“ ve smyslu Ježíšových slov znamená zrození „z vody a Ducha“ ve křtu, v němž se člověk rodí znovu, nově, bez ohledu na to, zda jej přijímá v dětství, dospělosti nebo pokročilém věku. Nikodém potažmo prezentuje otazníky člověka ve stáří, pokud jsou kladeny v nejistotě či nepochopení výzvy vyhlížet nový začátek. O druhém narození bylo řečeno, že je dáno shůry, jde tedy o Boží milost. Ačkoli tyto věci „shůry“ člověka přesahují, neznamena to, že jdou mimo něj. Naděje nového zrození, stvrzená Ježíšovým vzkříšením, je nadějí každého člověka, nad nímž smrt nebude mít poslední slovo. Toto znovuzrození z vody a Ducha znamená chopit se života jako nové šance bez ohledu na

¹⁰⁶ V souvislosti s postavou Nikodéma se znovu dostáváme do podobné situace jako s postavou starce Simeona – Písmo jeho konkrétní věk neudává. Ačkoli byl Nikodém členem židovské velerady, nemuselo to ještě samo o sobě znamenat, že jeho věk byl pokročilý. Osuský, který se odvolává na apokryfní spis o životě Nikodéma, udává, že mu bylo asi 40 let (srov. OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Galéria postáv Novej zmluvy, Historicko-psychologická trilógia*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010, s. 331. ISBN 9788071403463). V našem uvažování o jeho věku budeme vycházet z Nikodémovi otázky o „znovuzrození ve stáří“ (Jan 3,4). Především v tomto dotazu s největší pravděpodobností nacházíme náповědu k odhalení jeho věku, resp. životního období – stáří. Z tohoto předpokladu vychází i Jan Pavel II., když uvádí, že Nikodém, vážený člen velerady, byl stařec (srov. JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 9.).

¹⁰⁷ K nedorozumění mohlo dojít i na čistě jazykové úrovni – řecké slovo *ἄνωθεν* může mít význam jak „shůry“ tak „znovu“ (srov. PORSCHE, Felix. *Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 36. ISBN 80-7192-262-5).

minulost, a bez ohledu na věk.¹⁰⁸

Přestože Nikodémova víra neodpovídá kritériím stanoveným ve verších 11-21, oproti svým partnerům Nikodém nikdy Ježíšova slova neodmítá (srov. Jan 3,18-20).¹⁰⁹ Moloney a Harrington zde vidí pozitivní aspekt následování Krista, který je sice ukázkou částečné víry, ale dochází pokroku: „Jeho problém spočívá v neschopnosti překročit to, co může měřit, mít pod kontrolou a čemu může rozumět. Neuvědomuje si, že jediný způsob plného přijetí Ježíše je chápat, že nabízí dar, který pochází ‘shora’ (v. 3). Nikodém se vrátí v pozdějším vyprávění ještě dvakrát, přičemž na cestě víry zaznamená pokrok (srov. Jan 7,50-52; 19,38-42).“¹¹⁰ Tento pokrok, jenž má dosáhnout svého vrcholu, je pro stárnoucího člověka inspirací – Nikodém až ve stáří (ale přece!) hledá a nachází Ježíše. Jeho úlohou je nyní očistit svůj život a prokázat svému okolí užitek. A jak je patrné, nikdy není pozdě.

2.1.4 Negativní hlediska stáří

Člověk si kladl otázky po smyslu utrpení a smrti již od nepaměti. Odpověď na ně nikdy nenalezl jednoduše. Na tomto místě nechceme předkládat tvrzení, že utrpení a nemoc musí nutně patřit ke stáří nebo snad že stáří je nemoc či období výlučně plné útrap. Pozitivními aspekty stáří jsme se zabývali výše. Na kladný pohled ovšem nutno navázat konstatováním, že Bible, resp. Starý zákon nepopisuje stáří jen jako něco krásného. Svým velmi realistickým pohledem si všímá také toho, co k pozdnímu věku mnohdy patří, a to jsou určité zdravotní problémy. Všímá si faktu, že nastávají problémy se sluchem (srov. 2 S 19,36), zrakem (srov. např. Gn 27,1), přichází ztráta chuti k jídlu a ztráta sluchu (srov. 2 S 19,36), nastávají obtíže se špatným krevním oběhem a hypotermií (srov. 1 Kr 1,14)¹¹¹ a taky určitá bezmocnost (srov. Ž 71,9).¹¹² Kniha Kazatel dokonce popisuje stáří jako dobu, která je zlá a plná paradoxů – místo odvahy a neohroženosti přichází třes, místo zdatnosti

¹⁰⁸ Srov. MOLONEY, Francis, J. et al. *Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 121. ISBN 978-80-7192-991-8.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 120-122.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 120.

¹¹¹ Srov. DOUGLAS, J. D. et al. *Nový biblický slovník*, s. 1084.

¹¹² Srov. tamtéž.

sehnutí, pracovní nečinnost, omezená komunikace a samota... (srov. Kaz 12,1-7).¹¹³

Po smyslu utrpení se ve stejnojmenné knize táže *Job*. Podstatnou část knihy tvoří rozhovory Joba s jeho přáteli, kteří se snaží vysvětlit podstatu jeho utrpení. V tehdejšímu chápání platila souvislost mezi jednáním člověka a jeho údělem. Tohoto paradigmatu se přidržují Jobovi přátelé, kteří se snaží jeho utrpení porozumět, nicméně v očích Hospodina neuspějí. Podle Ryškové je kniha *Job* pokusem o relativizaci tohoto pojetí. Pokouší se vykročit ze starých souřadnic a objasnit utrpení spravedlivého člověka jako „nespravedlivé“. Není to však Bůh, kdo si přeje jakékoliv omezení člověka, a tedy i nemoc. *Job* je postaven před zásadní životní rozhodnutí: zvolit věrnost nebo vzpuru proti Hospodinovi. Hospodin dává *Jobovi* za pravdu: objasnit utrpení je nad lidské možnosti. Člověk ho ale může v jeho nesrozumitelnosti přijmout. Přestože *Jobův* „problém“ zůstává nedořešen z lidské logiky, je však „vyřešen“ jeho prostor setkání s Bohem¹¹⁴ – *Job* Hospodina poznává a nakonec je obdařen dlouhým a smysluplným životem a umírá „stár a sytý dnů“ (*Job* 42,17).

V příběhu této postavy poznáváme dvě strany, kterých se jeho problém více či méně týká. Na jedné straně stojí *Job*, který se ptá po smyslu utrpení. Taková otázka je velmi blízká stáří. Ani *Job*, ani starý člověk však nedostává jinou odpověď než tu, která vyústí v existenciální setkání – poznání Hospodina. Na druhé straně stojí *Jobovi* přátelé, kteří jsou sice znalí Písma, ale jak vidno, s touto jejich znalostí automaticky moudrost nepřichází. V jejich životě chybělo skutečné poznání Boha. *Jobův* příběh dává zřetelně najevo, že zdraví a další pozitivní věci života nejsou darem za dobré chování. Přestože se *Jobovi* přátelé nemálo zajímali o jeho životní osud a jejich snahou rozhodně bylo *Jobovi* pomoc, nakonec ale *Job* sám uspěje – zůstává věrný Bohu a Bůh ho štědře odmění (srov. *Job* 42,12-17).

Období stáří bývá konfrontováno se skutečností slabosti, jež představuje tělesnou vyčerpanost, neschopnost sociálního uplatnění i bezmoc. Ve stáří už není ochablý duch schopen rázného jednání tam, kde by bylo třeba a někteří otcové proto nezakročí proti nepravostem svých synů (srov. 1 Sam 2,2; 3,13).

¹¹³ Srov. HŘEBÍK, J. *Stáří ve Starém zákoně*, s. 268-269.

¹¹⁴ Srov. RYŠKOVÁ, M. *Ježíš a nemoc*, s. 1-2.

Této nemohoucnosti postihující vnímání, úsudek a paměť si okolí velmi dobře všímá a lze ji poměrně snadno zneužít k vlastnímu prospěchu a starého člověka oklamat (viz například Izák – srov. Gn 27 nebo David – srov. 1 Kr 1,11-37). Jestliže starý člověk dokáže uznat hranice svých vlastních sil a zřekne se eventuálních hmotných výhod, svědčí to o jeho moudrosti a nezištnosti (srov. 2 Sam 19,35-38).¹¹⁵

Výpověď o tom, že stáří nemusí být jen obdobím moudrých a odvážných činů, ale také údobím slepoty a těžkopádnosti, můžeme objevit v příběhu *Izáka*. Text Písma uvádí, že když Izák zestárl, jeho oči vyhasly, takže neviděl. V případě Izákovi slepoty ale nešlo ani tak o oční vadu, jako o vnímavost srdce – nebyl schopný rozpoznat Boží zaslíbení a jeho pravého nositele, který o ně stál. Postrádal nejen vnější, ale i vnitřní zrak. Podle zvyku patřilo požehnání prvorozenému, což zřejmě pokládal za rozhodující, ačkoliv Boží zaslíbení a postoj jeho prvorozeného syna ukazovaly jinam. Pokrm, který měl prvorozený syn Ezau připravit, nebyla jen pochoutka výborné chuti, nýbrž i to, z čeho může člověk získat citlivost a zkušenost – sešlému Izákovi pravděpodobně záleželo na znovunabytí prozíravosti, kterou mu zrak odepřel.¹¹⁶ V protikladu tomu stála Izákova žena Rebeka, která si Božího zaslíbení byla vědoma (viz Gn 25,23). Její zásah nicméně vyústil v hrozné etické provinění – zneužití slabosti člověka a na smrt rozdělení bratří. Právě v tomto kritickém okamžiku života došel Izák ke své vnitřní konverzi: sám na sobě zakusil zděšení nad svou slabostí a dal za pravdu Hospodinu: Boží vyvolení je totiž zcela pod vedením Hospodina navzdory lidským snahám, právům a výpočtům.¹¹⁷

2.3 Stáří podle antické řecké a latinské filosofie

Pokud bychom se chtěli domnívat, že otázka stáří a stárnutí je palčivou otázkou především postmoderní společnosti, pak musíme namítnout, že tomu tak zcela jistě není. Jak nám ukázalo biblické pojednání a jak se ještě přesvědčíme, lidstvo je s tímto tématem konfrontováno již od nepaměti. Není však tajemstvím, že chápání stáří nebylo v běhu věků vždy stejné, zvláště co se

¹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 267.

¹¹⁶ Srov. BIČ, M. et al. *Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon*, s. 126.

¹¹⁷ Srov. tamtéž, s. 129.

týče jeho hodnoty, ale také vlastností starých lidí. Tyto rozdíly můžeme pozorovat již od antiky.

Chceme-li blíže proniknout do tématu stáří v antické společnosti, pak se musíme nejprve pokusit odpovědět na otázku, co bylo v předklasickém Řecku hybnou silou vedoucí k pádu vlády staré generace, která byla založena na příbuzenských vztazích. Podle Rosenmayra k tomu pravděpodobně přispěla vzrůstající kritika závislosti venkovského způsobu života na oligarchickém soustředění moci ze strany rodové šlechty sídlící ve městech. Vzrůstající kritiku patriarchálního absolutismu vystihuje už v 6. století před naším letopočtem filozof a básník *Hesiodos*.

Městská rodová šlechta zaujímal v předklasickém Řecku určité vládnoucí postavení díky svým nemalým pozemkům, které byly obdělávány otroky. Tato společnost ještě uznávala kult předků. Nicméně brzy na to se začala rozmáhat nová městská třída s novou formou hospodářství, jímž se stal obchod. Tato nová společnost už kult předků staré vládnoucí vrstvy neuctívala. Člověk začal být vnímán jakožto ζῶον πολιτικόν, tzn. tvor společenský a ζῶον λόγον ἔχον, tedy „živá bytost vlastnící slovo, jazyk, myšlení, jako bytost naslouchající a rozumějící“, která se podílí na městském životě a není ovlivněna žádným věkem. Mezi výrazné osobnosti, jež hledaly způsob, jak zlomit moc oligarchické šlechty a docílit hospodářského rozvoje a blahobytu a vnější i vnitřní harmonie ve městě, patřil *Solón*. Solón prosazoval myšlenku, podle níž je nezbytné vycházet ze znalostí získaných v průběhu celého života. Přestože byla tato metoda praktikována rovněž u starší generace, Solón byl přesvědčen o tom, že starší generace nemá být upřednostňována pouze na základě dosaženého věku. Moudrost získaná zkušenostmi má být skloubena ještě se znalostmi získanými cíleně; nicméně ve fázi změny sociálních poměrů šlo o výkon velmi obtížný. Díky těmto postřehům můžeme Solóna považovat za prvního osvícensky založeného vědce, který zkoumal etapy lidského života nejen v teorii, nýbrž také v praxi. Podle Solóna každá věková etapa vyžaduje neustálé zvyšování poznatků, což se týká i lidí vyššího věku. Nicméně jeho teorie už v zásadě nenahlíží na stáří spojené rodinou a pokrevními vztahy pouze jako na „monopol moudrosti“.

Později, ve 4. století před Kristem, budou i Aristotelem na základě povahy člověka v protikladu k rodinné příslušnosti definovány pojmy přítele a občana, přičemž teprve přátelství založené na vlastním výběru, občanský duch a všeobecná spravedlnost umožní zproštění se od nadvlády založené na pokrevních vztazích a vyjadřování vlastního názoru v obci. Tím byla překonána vláda staré generace.¹¹⁸

S myšlenkou celoživotního individuálního vzdělávání, jež prosazoval Solón se dále ztotožňuje pozdní antická filozofie, zejména řecká filozofická škola (stoicismus), která měla pokročilý věk ve velké vážnosti. Její učení se zaměřovalo na zdokonalení, vnitřní proměnu a změnu postojů člověka. Ve srovnání se Solónem přichází s novým stanoviskem vůči stáří *Cicero*. Podle Cicera, jehož stanovisko vycházelo z římského pojetí vlády a dlouhodobé kultivace životního stylu, je nezbytné přijmout určitá pravidla, jak se vyrovnat se stářím, a současně obnovit zdraví. V podstatě šlo o jakési zachování autority – autonomie a kompetence ve vztahu k vlastní osobě a ostatním. Člověk dochází harmonie odříkáním a bojem proti tělesnému úpadku a schopností poradit si v obtížné situaci. Tyto návody byly citovány až do 18. století.¹¹⁹

V období raného Řecka, tedy od 6. století před naším letopočtem, se teorie stárnutí vyvíjely za účelem změny společenské praxe. Již u zmiňovaného Solóna se setkáváme s právní a společensko-politickou koncepcí „eunomie“, dosažení správného poměru mezi zákonem a občanem. Zákon měl plnit funkci kompenzace odpovídající principu spravedlnosti. Tím mělo být správně rozděleno sociální zatížení, k čemuž bylo potřeba znát i věk. Protože v době Solóna byl život vnímán v podstatě ještě kosmologicky, nacházely se typologie věku v oblasti astrologie. Životní etapy tak byly stanoveny na základě sedmiletých cyklů. Na základě Pythagorovy nauky se číslo sedm považovalo za vyjádření dokonalosti, během níž došlo k bezprostřednímu otevření vesmíru. Se sedmičkou se setkáváme u fází měsíce, u Plejád, Velkého a Malého vozu. Význam čísla sedm byl ještě zdůrazněn v Hippokratových spisech, kde jsou životní kategorie člověka rozděleny od sedmi do sedmdesáti let, přičemž již v 49 letech je zdůrazněna první životní krize a následně od 63 let se

¹¹⁸ Srov. ROSEN MAYR, Leopold. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*. Berlin: Severin u. Fiedler, 1983, s. 68-69. ISBN 3-88680-046-6.

¹¹⁹ Srov. tamtéž, s. 70-71.

předpokládá „znatelné uvadání“, které nakonec ústí do smrti.¹²⁰

V dílech z období předklasického a následně i klasického Řecka se navíc objevila myšlenka nauky o životních etapách člověka, která spočívala v protikladu mládí a stáří. *Aristoteles* popisuje mládí jako období, jež je podřízené tělesným potřebám, jako dobu, v níž jedinec zápasí o společenské postavení. Kladnými rysy mládí je velkorysost, jelikož ještě nebylo pokořeno životem; naděje, protože neprožilo zklamání. Řídí se nikoliv životními zkušenostmi, nýbrž společenskými dohodami a konvencemi a upřednostňuje společenství vrstevníků. Oproti tomu stáří se vyznačuje zvýšeným zvažováním a nižší rozhodností. Způsob vyjadřování starých lidí vychází z životní zkušenosti, ale je nakloněno k bázlivosti a obavám. Nauka o mládí a stáří měla sloužit k uvědomění si těchto extrémů při hledání střední cesty. Uprostřed těchto extrémů měla být nalezena rovnováha. Proto byl střední věk považován za nejlepší období života, kdy se splní jeho cíle. Podle Platóna se ve středu mezi začátkem a koncem (mládím a stářím) nacházelo přímo božství.¹²¹

2.4 Mystérium stáří podle církevních otců, křesťanských mystiků a světců

První generace křesťanů očekávala, že Pán brzy opět přijde. V tomto kontextu se neviděla ve stáří žádná zvláštní hodnota. Ani jiné prvky společenského postavení nebyly pro křesťany důležité. Významná byla spíše připravenost jednotlivců přijmout poselství „uzdravení“ ve víře. Jako byla platonická koncepce duchovní obnovy zaměřena na touhu po věčném životě, bylo křesťanské poselství zaměřeno na duchovního splynutí člověka s Bohem. Vzhledem k tomu, že nedošlo k očekávanému konci světa, byla povinnost duchovní obnovy v životě člověka následně ještě více zdůrazňována. Ve srovnání s antickým pojetím, vycházejícím z aristotelismu a stoicismu, přineslo křesťanství ve vztahu k mládí a stáří novou teorii duchovní obnovy a omlazení.¹²²

¹²⁰ Srov. tamtéž, s. 79-80.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 83.

¹²² Srov. ROSENMAYR, L. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*, s. 88.

Tématu vnitřního a vnějšího života člověka, jeho znovuzrození v Kristu a přebýváním v novém světě s Kristem, se věnovali také apoštolští a církevní otcové i další autoři. Jejich snahou bylo přiblížit podstatu stáří jako období, jež sice nese aspekty ochablého těla, nicméně starého člověka vnitřně proměňuje v člověka nového. Sv. Ignác Antiochijský chápal tuto proměnu jako pozitivní aspekt života, který sice člověka odvádí ze života, ale přivádí jej k Bohu.¹²³ Život člověka totiž bude proměněn, nikoliv okraden. Pomíjivé, staré a opotřebované tělo bude zničeno, vnitřní člověk však ve své přeměně bude nový, omlazený a svěží (srov. 2 Kor 4,16).

Klement Alexandrijský viděl v této přeměně úzkou spojitost s „novým Logem.“ Podle Klementa mají křesťané výsadní právo dospět k vrcholu poznání nových věcí a stálému mládí. Tato přeměna je nezbytná k tomu, aby mohl být člověk účasten na „novém Logu“. Toto nové Logos je Syn Boží; jako se v Synu proměňuje život, tak skrze něho všechen stvořený život bude proměněn a nastane nový a věčný život, jak sám slíbil: „Hle, všechno tvořím nové“ (Zj 21,5). V této symbolice nutno spatřovat ztrátu tmy a lidské slabosti ve prospěch světla, tj. Krista, jenž musí v člověku růst.¹²⁴

Pokud stáří tedy bylo ztotožňováno s nemocí, pak při tom platilo jedno zásadní pravidlo: aby se duch stával bohatším, silnějším, ušlechtlejším, ohleduplnějším a vděčným, musí se tělo musí stát nuzným a slabým. Tuto mimořádnou milost však nemůže člověk získat na základě nějakých obecně platných pravidel. Spíše je nezbytné, aby dokázal nést v křesťanském duchu kříž související se ztrátou fyzické síly. Podle *svatého Augustina* je pravý křesťanský život vždy hluboce přilnutý k Bohu – člověk putuje na cestě života s ním a skrze něho.¹²⁵ A protože křesťan putuje s Bohem k Bohu, musí zůstat mladým, nebo lépe růst do mladickosti a novosti. Podle Augustina, který se zřejmě inspiroval židovskou tradicí, prochází život člověka šesti údobími práce, po nichž následuje čas nekonečného odpočinku, přičemž sedmé období symbolizuje sedmý den stvoření, tedy den, kdy si odpočinku dopřál i Bůh.¹²⁶ Uvedené pojetí sice představuje stáří jako dobu tělesného uvadání, ale zároveň

¹²³ Srov. BOPP, Linus. *Sinn und Sendung des Alters*. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1964, s. 18-19. ISBN neuvedeno.

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 20.

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 19-21.

¹²⁶ Srov. SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPONENSIS. *De Genesi contra Manichaeos I*, s. 36-39.

také jako období duchovního obrození, jenž transformuje člověka vnějšího na člověka vnitřního.

Jak nás ujistili církevní otcové, mystérium stáří je úzce propojeno s mystériem Kristovým a mystériem Boha, což ale zakusili především křesťanští mystici. Člověk, který je stvořen k obrazu Božímu je od samého počátku povolán k životu s Bohem. Život člověka je však poznamenán hříchem, který postupně přináší věchost a stárnutí. Avšak Bůh, který je trvale spravedlivý, svatý, milosrdný a dobrotivý smyl z člověka vinu skrze Syna a člověka uzdravil. A jestliže Bůh uzdravuje, pak činí z porušených ještě lepší věci: „A kde se rozmohl hřích, tam se ještě mnohem více rozhojnila milost“ (Řím 5,20). Tak bude zázračná lidská přirozenost ještě zázračněji obnovena skrze milost. Jestliže se tedy člověk skrze Boží milost přiblížil k Němu, směřuje skrze tuto milost k nebi. V to věřil i německý mystik *Berthold z Řezna*, podle něhož bude stáří překonáno tím, že duše člověka dojde z milosti, kterou je sám Bůh ze své přirozenosti, k vnitřnímu spojení s Bohem, kde člověk pozná sebe sama v Bohu. Skrze milost Boží se člověk stává Božím dítětem, stává se tedy stále mladším, aby jeho duše rostla v Bohu. Tím bude stáří odstraněno.¹²⁷ Aby mohl starý člověk dosáhnout vnitřního spojení s Bohem, je postaven před mnohé významné úkoly. Především ale stojí tváří v tvář postupnému opouštění věcí, obdivu či dočasné slávy. Tyto životní skutečnosti pro něho mohou být zvlášť bolestné a je zapotřebí, aby proti nim bojoval s trpělivostí. Ctnost trpělivosti učí rozpoznat vlastní nicotu (srov. 1 Kor 4,7; Gal 6,3) a zároveň uznat čest, jež náleží Bohu (srov. 1 Tim 1,17). Jedině Bůh je totiž dobrý, jak zdůraznil sám Ježíš (srov. Lk 18,19). Pokud starší člověk vnímá svůj odchod a odevzdání negativně, pak není s to otevřít se Boží dobrotě a nabídnout své srdce do Božího vlastnictví, jak ve své době upozornil *Tomáš Kempenský*.¹²⁸

Mezi přirozeným stárnutím a nadpřirozeným „mládnutím“ viděli také novověcí katoličtí mystici přímou souvislost. K tomu aby mohl člověk duchovně růst, musí být jeho fyzická síla úplně oslabena, dokonce až tak, že nikdy víc již nebude zdrav. Tak následuje apoštola Pavla, který byl Pánem ujištěn: „Stačí, když máš mou milost; vždyť v slabosti se projeví má síla. A tak se budu raději

¹²⁷ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 25.

¹²⁸ Srov. KEMPENSKÝ, Tomáš. *Následování Krista*. Olomouc: Grafia, 1991, s. 59. ISBN neuvedeno.

chlubit slabostmi, aby na mně spočinula moc Kristova“ (2 Kor 12,9). Neznamená ale lidská slabost také bohatství spirituálních darů, které člověk v období stáří obdrží? Zcela určitě. *María Magdalena de Pazzi* dospěla ve strastiplném utrpení těla a ducha k celkovému očištění, obětování a mystickému životu. Z toho se těšil sv. *František Saleský*, který její a každou nemoc – slabost vnímal jako výzvu k posile ducha. František nepopíral hrůzy bolesti člověka vyplývající z nemoci, nicméně v nich viděl příležitost k cvičení se v oddanosti vůli Boží a nesení kříže.¹²⁹ Tím člověk přináší Bohu vynikající oběť a zároveň se mu naskytá vhodná příležitost cvičit se v lásce vůči svému okolí.

Později také *Angelus Silesius* často zdůrazňoval, že v Kristu se člověk stává Božím dítětem, ale také otcem v té chvíli, když je nápomocen druhému člověku stát se Božím dítětem.¹³⁰ Je tedy zřejmé, že žádný člověk se nemůže stát zralým, pokud nepřijme otcovství nebo mateřství. Je ale ještě také otcovství a mateřství duchovní, skrze něž zrovna tak nebo dokonce ještě více se člověk stává otcem nebo matkou – toto otcovství a mateřství spolu s duchem dětství je křesťanským ideálem ještě ve stáří.¹³¹

2.5 Ideály mládí a stáří v evropské moderně

V období renesance stálo v centru pozornosti především mládí. Mládež byla představována jakožto základ nové vládnoucí vrstvy, přičemž cílem společensky významných vrstev se stal galantní způsob života. Požadavek morální obnovy a upřímnosti namísto pouze vznešeného chování měl vést k vnímavosti a svěžesti ve smyslu „objevení“ dobrého člověka. Do popředí se dostává myšlenka přirozené harmonie a optimistického ducha, která přesahuje generace. Ve výchovném díle Theophron německého spisovatele, pedagoga a jazykovědce *Joachima Heinricha Campeho* nabádá starý muž své mladé chovance k učení, péči o tělo i ducha a k dalšímu rozvoji na základě cvičení, přičemž tento návod určený mladým lidem velmi přesně vystihoval i postoj ke stáří. Zdůrazňované ideály ve vztahu k věku jsou tedy formovány v rozličným

¹²⁹ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 32-33.

¹³⁰ Srov. SILESIUS, Angelus. *Cherubský pouťník*. Praha: Zvon, 1993, s. 69; s. 216. ISBN 80-7113-084-2.

¹³¹ Srov. BOPP, L. *Sinn und Sendung des Alter*, s. 26.

etapách života stejným způsobem – sebeutváření člověka se stává důležitým předpokladem k dosažení ideálu stáří.¹³²

K naprosté harmonii a upevnění mezigeneračních vztahů má napomoci i psychologie. Také starší člověk může prospívat a to pouze tehdy, jestliže do svého úsilí zahrne bdělost ve vztahu k přítomnosti a bude participovat na řešení problémů mladších lidí. To však platí i naopak. Ve výchovném románu *Hyperion* aneb *Eremita v Řecku* psaném formou dopisů, popisuje německý lyrik *Friedrich Hölderlin* etapy lidského života od mládí až po zralý věk, který je nemyslitelný bez všeobecné připravenosti. „Zrání“ mladého člověka je úzce propojeno ve vztahu k péči o starší lidi a jejich zdraví. Touto problematikou se v této době zabývali nejen lékaři a léčitelé, ale především protestanští kazatelé. Péče o stáří se projevovala jako „péče o duši“. V době osvícenství bylo vyžadováno porozumění mezi generacemi. Vztah mezi seniory a mladšími lidmi se měl budovat na principu autonomie a empatie.¹³³

2.6 Problematika stáří od konce 19. až do počátku 21. století

Od konce 19. století se v procesu utváření rodinných vztahů stal důležitým prvkem odchod starší generace do penze. Tato generace však na rozdíl od mládeže neměla žádnou zvláštní kulturu. Díky dělnickému hnutí a humanistickým ideálům sice byl status starších lidí akceptován, nicméně společenského uznání se prozatím nedočkal. S postupem času se tato situace začíná měnit. Je pozoruhodné, že právě mladí lidé jsou iniciátory výzkumu věkových skupin a životních etap. Na přelomu 19. a 20. století definoval *Heinrich Schurtz* pojem „věkové třídy“ a v roce 1909 zavedl *Ignatz L. Nascher* – na základě zvláštního pozorování starých lidí ve vídeňské nemocnici – pojem „geriatrie“. Přestože k prvním podnětům sociologického výzkumu došlo již před I. světovou válkou a bezprostředně po ní, myšlenka zpracování sociologie věku byla v Evropě až do padesátých let přehlížena. Potřeba výzkumu věkových kategorií za účelem poskytování poradenství v politické a správní oblasti zesílila až na základě šířících se problémů v oblasti zdravotní a sociální, které se týkaly

¹³² Srov. ROSENMAYR, L. *Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens*, s. 94-95.

¹³³ Srov. tamtéž, s. 94-97.

společnosti a ovlivňovaly společenské a politické vztahy. Sociálněvědnímu výzkumu věkových kategorií začala být věnována vyšší pozornost v důsledku rostoucí průměrné délky života a zvyšování podílu starších lidí ve společnosti. Nepřehlédnutelným a apelujícím problémem se stalo vyčleňování starších lidí z výrobního procesu a jejich odchod do důchodu. Starší lidé se museli vyrovnávat s rozvojem elektroniky, zejména v oblasti výpočetní techniky, s níž souvisela nutnost neustálého vzdělávání i v dospělém věku. Tyto změny byly jednou z příčin rostoucí nezaměstnanosti lidí v závěru jejich produktivního věku. Následkem byl také vznik nové kategorie předčasných důchodců. Takový stav představoval závažné riziko: nucený odchod do důchodu vedl k pocitu životní nespokojenosti, jejíž bezprostřední příčinou bývá narušení sociálních kontaktů, snížení finančních zdrojů, osamělost a stres.

Na konci 20. století a na začátku 21. století začal být kladen důraz na tzv. aktivní stáří. Člověk seniorského věku má příležitost účastnit se různých aktivit a být ve svém věku aktivní. Neupíná se (tak jako dříve) k usedlému stylu života, ale rád poznává, cestuje, věnuje se různým aktivitám a zálibám. Mnoho seniorů tíhne k aktivnímu vzdělávání.¹³⁴ V nabídkách se objevují různé vzdělávací aktivity, jejichž snahou je zařadit seniory opět do společnosti.

Přesto se v tzv. postmoderní společnosti objevuje také jiný pohled na stáří, podle něhož je vnímáno výlučně jako nevyhnutelná tíživá osudovost, čili jako období poklesu, v němž lidská a sociální nedostatečnost je nepochybná. Důsledkem tohoto pohledu je přehnaná upoutanost na mladí, jeho výkonnost a krásu, které jsou nicméně pouze dočasné. Tento postoj vyřazuje staršího člověka ze „vztahových schémat“ a zapřičiňuje samotu, izolaci a opuštění. Překonání přezíravého postoje vůči stáří je výchovným a kulturním úkolem, jenž se týká všech generací.¹³⁵

Proto církve začala budování multigenerační společnosti vnímat jako svůj nový úkol. Znakem této multigenerační společnosti má být úcta k životu ve všech jeho fázích, a jejím důsledkem je vytvoření prostoru starším lidem, aby se mohli aktivně zapojovat nejen ve světském, ale zvláště v církevním

¹³⁴ Srov. MATÝSKOVÁ Danuše: Vzdělávací aktivity v seniorském věku, in: SÝKOROVÁ Dana, CHYTIL Oldřich (ed.): Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování, Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004, s. 254. ISBN 8073260263.

¹³⁵ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6-7.

společnosti. Mají dostat možnost rozvíjet svoji kreativitu i duchovní dimenzi svého života, a tak přispívat skrze svoje zkušenosti k procesu zlidšťování společnosti.¹³⁶

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 8.

3 PASTORAČNÍ PRÁCE SE SENIORY

3.1 Impulzy pro pastorační práci se seniory

3.1.1 Pojem „pastorace seniorů“

Pojem pastorace vznikl etymologicky z latinského pojmu *pastor*, což znamená pastýř. Úloha pastýře byla v předním Orientě významná a odpovědná; ve starých sumerských královských spisech se králové považovali za „božstvem ustanovené pastýře“. Jejich úlohou bylo formovat k boji, sjednocovat a ochraňovat slabé.¹³⁷ Ve Starém zákoně je pastýřem označován samotný Bůh (srov. Ž 23); v Novém zákoně se za „dobrého pastýře“, který dává život „za své ovce“, označuje sám Ježíš Kristus. Tato Ježíšova služba se neomezuje pouze na Izrael, ale je univerzální (srov. Jan 10,11.14). Pastýřem je posléze nazývám i vedoucí představitel křesťanského společenství. Výraz „pást“ vyjadřuje jeho poslání, tj. péče o křesťanskou obec (srov. např. Sk 20,28), hledání ztracených (srov. Mt 18,12-14) a obrana před herezí (srov. Sk 20,29n).¹³⁸ V povelikonoční církvi se pastorace týká všech Pavlových spolupracovníků, mužů i žen, kteří jsou vzájemně spojeni zkušeností se zmrtvýchvstalým Kristem (srov. 2 Kor 5,14-17). K základním prvkům pastoračního úsilí náleží zvěstování, katechumenát, církevní řád, veřejné pokání, bohoslužba a péče o bližní.¹³⁹ O této pastorační činnosti v teologické rovině se Pavel vyjadřuje snad nejlépe v 1. listu Korintským, když o ní mluví jako o „duchovní věci vykládané slovy Ducha“ (srov. 1 Kor 2,13). Tuto myšlenku následně přebírají teologické texty vznikající v patristické době v souvislosti s pastoračními úkoly církve. Podle sv. Řehoře Naziánského musí pastýř vést stádo a zpřítomňovat samého Krista. Cílem této služby je spása a posvěcení člověka. Sv. Jan Zlatoústý zakládá své pojetí pastorační služby na exegezi Petrova pověření být pastýřem (srov. Jan 21,15-19), nicméně tato úloha pastýře je podmíněna výzvou nenapravovat skleslé násilím, nýbrž přesvědčením. K nejvlivnějším patristickým spisům bychom ale zařadili spis Řehoře Velikého s názvem *Kniha o správě pastýřské*,

¹³⁷ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Pastorace a výchova. In PRŮCHA, Jan (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 533. ISBN 978-80-7367-546-2.

¹³⁸ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 19-21.

¹³⁹ Srov. tamtéž, s. 11.

v němž přichází se zcela novou introspektivní metodou – *consideratio*. Pastorační činnost je podle Řehoře Velikého založena na věrnosti pastýře, na jeho vnitřním životě (aby duchovní péči nezkracoval pro vnější službu a opačně) a kontextuálním pojetí pastorační (aby přizpůsobil řeč vlastnostem posluchačů a přizpůsobil ji, aby byla všeobecně vzdělatelná).¹⁴⁰

Původní význam „pastorační“ je spjat s obratem „péče o duši“,¹⁴¹ která byla od 10. století chápána jako souhrn úkolů biskupa a od 12. století byla povinností všech kleriků jako „služba církve“. Po Tridentském koncilu (1545-1563) se základem pastorační stává vztah pastýře a jeho „stáda“, autenticita jeho života a zodpovědnost za tuto péči „o duši“. Model „péče o duši“ vstoupil hluboce do mentality církve. Úzké spojení mezi pastorační a „péčí o duši“ ovšem přivedlo k jejich praktickému ztotožnění a následně nutnosti systematického uspořádání.

Pastorační protidentické církve můžeme dělit do tří základních oblastí: udílení svátostí, učení a vedení. Tyto oblasti byly josefínskou osvícenskou reformou na návrh Štěpána Rautenstraucha (1734-1785) uvedeny do základu pastorační teologie jako nové univerzitní disciplíny. Rautenstrauch byl přesvědčen, že výuka teologie neodpovídá ani důležitosti, ani obsahu této vědy. Podle jeho názoru chyběla studiu praktická orientace a organická jednota. Snahou o nápravu a přizpůsobení teologického vzdělání požadavkům tehdejší doby byl nový studijní plán, který Rautenstrauch navrhnul.¹⁴² Přestože byl z jeho návrhu patrný široký teologický základ koncepce vzdělání duchovních, jeho cílem bylo posílit teologii v interdisciplinárním dialogu a především uvádět teologickou vědu do praxe („od teorie k praxi“).¹⁴³

Dosavadní „péče o duši“ – praxe duchovní správy, byla rozdělena na povinnost hlásat, spravovat a rozdílet svátosti a povinnost vzdělávat. Ve vzdělávání postupně povinnost „vychovat k dobrým mravům“ nahradil třetí

¹⁴⁰ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš, RUPNIK, Marko I. et al. *Nové cesty pastorační teologie. Krása jako východisko*. Olomouc: Centrum Aletti, 2008, s. 17-19. ISBN 978-80-86715-97-1.

¹⁴¹ Pojem „péče o duši“ užívá Lateránský koncil jako kritérium a hnací sílu reformy církve, když jej soustředí do dvou základních povinností ovlivňujících pastorační středověku: zpověď u vlastního kněze (týká se věřících, kteří dosáhli věku, v němž jsou schopni rozlišovat) a přijetí eucharistie ve velikonoční době. K dalším povinnostem patřilo vzdělání kleriků a žáků. (srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorační teologie*, s. 11).

¹⁴² V mírně pozměněné podobě byl plán schválen příslušnou komisí a 3. října 1774 zveřejněn dvorským dekretem *Verfassung der theologischen Facultät* (srov. KŘIŠŤAN, Alois. *Počátky pastorační teologie v českých zemích*. Praha: Triton, 2004, s. 37-38. ISBN 80-7254-605-8).

¹⁴³ Srov. tamtéž, s. 36-40.

prvek pastorační činnosti, duchovní správu nebo činnost farního úřadu. Výraz „péče o duši“ (něm. Seelsorge), který byl východiskem veškeré pastorační činnosti, vyjadřoval nyní jen určitou její část. Tím došlo ke kolísání mezi významy jednotlivých pojmů, často nebylo mezi nimi většího obsahového rozdílu, nebo naopak chtěly vyjádřit jistou specifičnost. Obsah slova „pastorační“ tedy v širším slova smyslu vyjadřoval buď všechny uvedené tři povinnosti, nebo v užším slova smyslu třetí povinnost definovanou jako „péče o duše“.¹⁴⁴ V 19. století byla povinnost faráře rozdělena do tří oblastí odůvodněných třemi úřady Ježíše Krista: prorocký, kněžský a královský. Toto vymezení pak přešlo z christologie do eklesiologie jako trojí poslání církve.¹⁴⁵ Tato trojice poslání církve založená na nauce o třech „úřadech“ Krista odpovídala především myšlení, jež pohlíželo na klérus jako na subjekt církevního jednání a laiky jako pouhý objekt péče ze strany kněží. Nicméně Yves Congar ve své knize *Jalons pour une théologie du laicat*¹⁴⁶ dokazuje, že účast laiků na prorockém, kněžském a královském úřadu je teologicky možná. Do této diskuze se zapojil rovněž Ferdinand Klostermann, jenž ve svém díle *Křesťanský apoštolát* (1962) definuje apoštolát jako souhrn úřadu prorockého, kněžského a královského. Tento vývoj pohledu na podíl laiků na apoštolátu se odrazil v chápání laiků ve věroučné konstituci II. vatikánského koncilu *Lumen gentium* (viz LG 31).

Po II. vatikánském koncilu se ovšem začíná ujímat nový model třech základních funkcí církve – martyria, leiturgia a diakonia. Milníkem se stává první svazek *Handbuch der Pastoraltheologie* (1964). Její redaktor Karl Rahner v tomto díle prosadil záměr rozpracovat pastorální teologii jako „vědu o sebeuskutečňování církve“. Definitivní formulaci našla tato nová trojice v ediční řadě svazků *Pastorale* – příručky pro pastorační službu Konference pastorálních teologů německy mluvících zemí z pověření Německé biskupské konference. Pastorální teolog Rolf Zerfass navíc usiloval o doplnění těchto

¹⁴⁴ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 11-14.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 14.

¹⁴⁶ Viz CONGAR, Yves. *Jalons pour une théologie du laicat*. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno; dostupné také v německém překladu: *Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums*. Stuttgart: Schwabenverlag AG, 1956. ISBN neuvedeno.

funkcí o funkci čtvrtou (koinonia), aby se od sebe jasně oddělila služba potřebným a trpícím (diakonia) a péče o jednotu společenství (koinonia).¹⁴⁷

K novému pochopení výrazu „pastorační“ přispěl papež Jan XXIII. svoláním „pastoračního koncilu“. Výraz „pastorační“ podle papeže znamená uchování nauky církve prostřednictvím jejího účinného předávání v konkrétních podmínkách současného člověka (autenticita nauky je spojena s životem lidí, nikoliv pouze s jasností argumentace). Jedná se o tzv. „aggiornamento“, tedy růst či obnovu, jež soustředí svoji pozornost k současné situaci člověka, stálému odkazování na Krista a pohlíží směrem k budoucnosti. Pojem „aggiornamento“ vyjadřuje oživení „ad intra“ a „ad extra“, tzn. že pastore se nevyčerpává pouze tím, co vykonávají pastýři („péče o duše“), nýbrž je spojena s posláním celého církevního společenství.¹⁴⁸

V pastorální konstituci II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* se církev prezentuje jako společenství Kristových učedníků (srov. GS 1), jemuž není lhostejný životní osud žádného člověka (tedy ne jen křesťanů) a implicitně se hlásí k postoji solidarity vůči trpícím i radujícím se podle vzoru Ježíše Krista. Tento postoj lze stručně charakterizovat jako solidaritu se světem zahrnující dialog s ním a péči o něj. Církev tedy neupíná svoji pozornost pouze do svých řad – jejím záměrem je zabývat se konkrétním člověkem, který je chápán jako zásadní objekt Božího zájmu, a jeho konkrétními podmínkami – v určité zemi, dějinné situaci a určitém historickém i kulturním kontextu.¹⁴⁹ V těchto konkrétních životních podmínkách realizují křesťané rozmanité aktivity, jejichž prostřednictvím se snaží podílet na realizaci Božího záměru s člověkem, a tím uskutečňují pastore. Tuto definici pastore vycházející z italských autorů přijali za své také naši autoři Ambros i Kaplánek.¹⁵⁰

Pokud přijmeme tuto širokou definici, podle níž je pastore dílem celého církevního společenství, pak musíme i pod pojmem „pastore seniorů“ rozumět pastore v širším smyslu. Mluvíme-li tedy o pastore seniorů,

¹⁴⁷ Srov. LEHNER, Markus. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. *Teologické texty*, 1996, č. 5, s. 148-149.

¹⁴⁸ AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 14-15.

¹⁴⁹ Srov. OPATRŇ, Aleš. *Malý kurz pastore (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii*. [online], 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.pastore.cz/Clanky/Maly-kurz-pastore-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>.

¹⁵⁰ Srov. AMBROS, P. *Fundamentální pastorální teologie*, s. 9; KAPLÁNEK, M. *Pastore mládeže: studijní text pro pracovníky s mládeží*, s. 9

nemáme na mysli pouze plnění prorockého a kněžského úkolu vůči seniorům, ale také spolu se seniory a skrze ně.¹⁵¹ V tom případě za pastoreci seniorů považujeme všechny aktivity, jejichž prostřednictvím se křesťané – a také senioři sami – snaží podílet na realizaci Božího záměru s touto věkovou skupinou. Tak se pastorece seniorů stává významným prostorem k vytváření aktivit, jejichž adresáty jsou senioři, a zároveň otevřeným prostorem pro aktivní zapojení seniorů samotných.

3.1.2 Druhý vatikánský koncil a jeho impulzy pro pastoreci seniorů

Za vhodný klíč k správnému pochopení postavení seniorů v církvi můžeme považovat především eklesiologii II. vatikánského koncilu, jehož hlavní úlohou byla sebereflexe církve. Úvahy koncilních otců o církvi se zakládaly na tradici starověké i novodobé. Významný český teolog Vladimír Boublík ve svém komentáři k *Lumen gentium* uvádí čtyři základní představy o církvi, které kolovaly mezi koncilními otci v době konání koncilu: první proud vnímal církev jako dokonalou viditelnou společnost, druhý jako tajemné tělo Kristovo, třetí jako Boží lid a konečně čtvrtý jako svátost spásy.¹⁵²

Pojetí církve jako *dokonalé viditelné společnosti* (*societas perfecta*) s nadpřirozeným cílem má svůj původ v období Tridentského koncilu v 16. století a byl zaměřen apologeticky. Pojetí obhajovalo hierarchické zřízení církve proti reformačnímu pojetí církve jako Božího lidu, který je veden Kristovým Duchem a slovem. Podle kardinála Bellarmina, který tuto nauku vypracoval, je církev „viditelná společnost věřících, kteří vyznávají stejnou nauku víry, přijímají stejné svátosti a uznávají římského papeže za svoji viditelnou hlavu“.¹⁵³ Boublík upozorňuje na skutečnost, že tento pojem církve není chybný, nýbrž nedokonalý – nezmiňuje se totiž o vztahu mezi církví a Trojicí a díky tomu je přehlížen tajemný, neviditelný život církve. Ačkoliv mělo toto pojetí na koncilu vlivné zastánce, podařilo se jej překonat.¹⁵⁴

¹⁵¹ Podobně konkretizuje Kaplánek pojem „pastorece mládeže“ (srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorece mládeže*, s. 9)

¹⁵² BOUBLÍK, Vladimír. *Boží lid*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 9-17. ISBN 80-7192-307-9.

¹⁵³ BELLARMINUS, R. *De conciliis*. III, 2, 7. Opera omnia. Napoli 1856; cit. dle Boublíka, s. 10.

¹⁵⁴ Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 10-12.

Druhý obraz církve jako *Kristova mystického těla*, který vychází z učení sv. Pavla o mystickém těle Kristově, se prosadil díky papeži Piu XII. a jeho encyklice *Mystici corporis* (1943). Přestože i toto pojetí mluví o viditelné stránce církve a jejím hierarchickém zřízení (dvě stránky téže skutečnosti), jeho zásluhou si věřící začali lépe uvědomovat, v čem spočívá bohatství církve a jejího poslání. Tajemné tělo Kristovo je podle tohoto chápání „společenstvím lidí, kteří v jednotě se svými biskupy se podílejí na božském životě Kristově a žijí z jeho Ducha.“¹⁵⁵ Ovšem i toto pojetí je v jistém ohledu jednostranné – je zaměřeno na ideál církve, její poslání (idealistické pojetí) a zdůrazňuje vztah mezi Kristem a jeho tajemným tělem, ale dostatečně nereflektuje učení Písma o účasti ostatních osoby Trojice. Církev je až příliš ztotožňována s Kristem a přehlíží se dějinný kontext jejího života.¹⁵⁶

Obě výše uvedená pojetí nicméně neměla výlučný vliv na vytváření konstituce o církvi. To ovšem neplatí pro další obraz o církvi jako *Božím lidu*. Přestože je dnes tento obraz všeobecně považován za nejbohatší pojetí církve mající svoje kořeny v Bibli, ve středověku se o něm v církvi mluvilo velmi málo. Po Tridentském koncilu se navíc věřící dívali na tento obraz s určitou nedůvěrou, neboť protestantská církev v něm viděla klíč ke svému chápání církve. Tato nedůvěra byla překonána zejména díky studiu Písma svatého (Y. Congar). V nauce o církvi jako Božím lidu bylo možno pozorovat velký vývoj. Již v průběhu sněmu se tento pojem objevoval nejen v projevech biskupů, ale pronikl i do života věřících.¹⁵⁷ V pohledu na církev jako na Boží lid je zdůrazňován její dějinný ráz – církev je lidské pokolení, které se v dějinách spásy postupně přetváří v Boží lid, když putuje do Božího království.¹⁵⁸

Posledním obrazem, který se na koncilu uplatnil je obraz *církve jako svátosti spásy* (srov. LG 1). Podle tohoto čtvrtého pojetí je církev základní, prvotní svátostí (Ursakrament), čili znamením a realizací setkání lidstva s Bohem v Kristu a v Duchu svatém. Podle této nauky je důležitý vztah mezi viditelnou a neviditelnou stránkou církve – viditelné společenství církve je

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 13-14.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 14-15.

¹⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 34-35.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 15-16

znamení neviditelného života, které se uskutečňuje ve společenství všech lidí s Bohem.¹⁵⁹

Nahlédneme-li do struktury konstituce *Lumen gentium* (LG), zjistíme, že ve druhé kapitole sněm úmyslně jedná o Božím lidu před naukou o hierarchii, aby zdůraznil **jedno společenství** v církvi (*communio*), v němž si všichni věřící jsou rovni. Koncil tedy alespoň částečně překonává přílišné zdůrazňování rozdílu mezi klérem a laiky,¹⁶⁰ které bylo pro církve charakteristické po dobu mnoha staletí. Koncil toto společenství nechápe jako nějakou organizační jednotku, nýbrž jako společenství založené na společenství Boha ve třech osobách. Církve je tedy živým společenstvím různých sil a osob, které k sobě náležejí a jsou na sebe odkázány (klérus i laici). Tím otevřel cestu k původnímu chápání církve jako společenství, v němž každý jeho člen má svoji vlastní důstojnost a poslání. Koncil přitom stále znovu pobízí nositele úřadu, aby laiky povzbuzovali k činnosti, v níž mohou využít vlastní charismata a schopnosti k užtku celého společenství.¹⁶¹ Toto poslání členů církve (laiků) vyplývá z jejich „všeobecného kněžství“. Křtem je každý věřící začleněn do Krista a podílí se v něm na jeho kněžském povolání. Toto všeobecné kněžství věřících se projevuje jako prorocké, kněžské a královské poslání, která jsou zaměřena k oslově Boha, budování církve a ke spáse světa. Zdroji všeobecného kněžství jsou evangelium, křest, biřmování, eucharistie, víra, naděje, láska.

Důstojnost a poslání členů církve prožívá každý věřící svým vlastním způsobem – k tomu dostává osobní dary Ducha svatého. Tyto dary nejsou

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 16-17

¹⁶⁰ V běžné mluvě je „laikem“ míněn člověk bez odborné kvalifikace, čili nekvalifikovaný. Nicméně v v církvi je laik chápán jinak. *Lumen gentium* definuje laika následovně: „Pod slovem laik rozumíme zde všechny věřící, kteří nejsou členy stavu duchovního nebo řeholního uznaného v církvi“ (LG 3). Podle kanonického práva je laikem ten, kdo neobdržel svěcení (srov. can. 207, § 1 CIC). Etymologicky pochází slovo laik z řeckého adjektiva *λαϊκός*, které je odvozeno od *λαός*, lid. Septuaginta používala tento pojem pro Boží lid. To by tedy znamenalo, že laik je každý, kdo náleží k Božím lidu, věří v Ježíše Krista a je jím povolán. Zde však narážíme na problém – v tomto případě bychom totiž mohli považovat za laiky všechny křesťany a tedy i nositele svěcení. To by ovšem bylo v rozporu s církevními dokumenty (srov. NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 23-25. ISBN 80-7021-141-5). Zdá se tedy, že chápání pojmu laik souvisí s mimobiblickým pojmem *laikos* (= náležející k Božím lidu), který označuje „nějakou skutečnost, vztahující se na běžné lidi v protikladu k vládcům ... Nejdříve však byl tento termín užíván pouze pro věci, nikoli osoby.“ (NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 28). Nicméně v prvním listu Klementově je tento výraz přenesen na člověka – Klement rozlišuje poslání kněží, levitů a laiků (srov. NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 35).

¹⁶¹ Srov. NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 96-97.

pouze výsadou papeže, biskupů nebo kněží, ani nejsou určeny jen pro určitý věk – Duch svatý působí v životě lidí různým způsobem.¹⁶² „Každá životní situace přináší s sebou nové možnosti k uskutečňování všeobecného kněžství. Každý laik, který se dívá na svůj život očima víry, si je vědom toho, že každá chvíle jeho života a jakákoli práce jsou vhodnou oblastí, v které se může projevit jeho tajemné poslání. Žádný okamžik, žádná práce, žádné zaměstnání není zbytečné, protože tajemný obsah všeobecného kněžství se může uskutečnit vždy všude. Každý laik v každém okamžiku může jednat jako ‘kněz’, který oslavuje Boha, buduje církev a pracuje na spáse světa“.¹⁶³ Těmito slovy Boublík vystihl nauku koncilu o poslání laiků a poslání samotných seniorů: církev s nimi počítá.

Vraťme se ještě k účasti laiků na učitelském, kněžském a královském poslání Kristově. Jak podle konstituce mohou věřící – senioři konkrétně participovat na poslání církve? Účast na *učitelském úřadu* je závislá zejména na víře. Podle LG 12 se každý laik podílí na uchovávání víry. Úkolem laiků je šířit víru – zvláště v manželské stavu a v rodinném životě (srov. LG 35c). To se děje skrze modlitbu, účast na mši svaté a svátostech, vlastní práci, během životních útrap (například během stáří a nemoci) i radostí. Nezbytné je však také osobní vzdělání ve věcech víry a pravidelná četba Písma svatého. Úlohou laiků je přitom nejenom Písmo číst, nýbrž také umožnit hlubší proniknutí do jeho tajemství svým spolubratřím – konkrétně v prostředí rodiny nebo mezi důvěrnými přáteli.¹⁶⁴

Kněžské poslání laiků je založeno především na povolání ke svatosti, na zvěstování víry ve vlastní rodině, ale i ve světě, na modlitbě za druhé, utváření mezilidských vztahů, ale také na aktivní liturgické účasti všech věřících i jejich způsobilosti udílet svátosti.¹⁶⁵ Zvláštní vyjádření však nachází v nepochopitelném utrpení a bolesti, jež člověk přijímá.¹⁶⁶ Toto poslání je zvlášť charakteristické pro stáří, kdy často přicházejí různé bolesti – ať už psychické, fyzické či jiné. Kněžské poslání obnáší v neposlední řadě také účast na oběti za hříchy – odčinění za hříchy vlastní a odpuštění hříchů, kterých se druzí dopustili

¹⁶² Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 314-317.

¹⁶³ Srov. tamtéž, s. 317-318.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 318-319.

¹⁶⁵ Srov. NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 131; BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 320.

¹⁶⁶ Srov. BOUBLÍK, V. *Boží lid*, s. 320.

proti nám.¹⁶⁷ To je zvlášť důležité, když člověk prožívá poslední etapu svého pozemského života.

Účast na *královském kněžství* je závislá na „královské svobodě“ (LG 36), která se projevuje v hledání Boha a ve službě Bohu. V této svobodě se věřící člověk může rozhodnout podřídit svůj život Bohu a jeho slovu a tím uskutečňovat svoje směřování k věčnosti. Tato svoboda se projevuje v každodenním osobním i společenském životě člověka (otec je zodpovědný za víru ve své rodině). Každý křesťan je odpovědný před Bohem za lidi a působení, jež mu bylo svěřeno – například také ve farnosti či ve společenství, které vede. Zde je důležité, aby si věřící uvědomili, že všichni jsou za církev spoluzodpovědní a spolupracovali v poslušnosti se svým biskupem.¹⁶⁸

Eklesiologie *Lumen gentium* je rozvinuta a zasazena do dějinného kontextu v pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (GS). Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě lze právem považovat za myšlenkový vrchol vývoje sebepojetí církve během II. vatikánského koncilu. Během tohoto vývoje církev směřuje z defenzivy k dialogu se světem. Pro tento dokument je charakteristické, že nerozlišuje jednotlivé stavy v církvi, ale mluví o církvi jako celku, o křesťanech, jejichž úkolem je posvěcování světa. Ve 3. kapitole první části *O lidské činnosti ve světě* hovoří dokument o „sekulárním“ poslání (tedy poslání „v čase“, tzn. v současném světě) nejdříve jen nepřímo, nicméně ve čtvrté kapitole již mluví poslání laiků výslovně: „Sněm vybízí křesťany..., aby se snažili plnit své povinnosti vůči světu, a to pod vedením ducha evangelia. ... Rozpor, který je u mnoha lidí mezi vírou, ke které se hlásí, a denním životem, je třeba počítat mezi nejzávažnější omyly naší doby. ... Světские povinnosti a činnosti jsou vlastně, i když ne výlučně, věci laiků“ (GS 43).

Podle GS je evidentní, že koncil neuvažuje o církvi, která je mimo tento svět, nýbrž o církvi, která je ve světě. Členové církve jsou zároveň členové občanské společnosti, ve které plní své poslání. Pokud první kapitola *Lumen gentium* uvádí, že církev je „znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“ (LG 1), pak je i „radost a naděje, smutek a úzkost naší

¹⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 321-323.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 325-327.

doby“ také „radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu“ (GS 1). Solidarita se světem neznamena opozici proti němu, ani splynutí s ním. Jestliže GS prezentuje církev jako společenství Kristových učedníků, pak jí není lhostejný život žádného člověka. Tato solidarita předpokládá dialogický postoj.¹⁶⁹ „Proto koncil ... nemůže jako sounáležitost, úctu a lásku k celé lidské rodině, do níž je začleněn, dokázat výmluvněji, než že s ní o takových problémech začne rozhovor ... Proto posvátný sněm ... nabízí všem lidem upřímnou spolupráci církve k ustavení všeobecného bratrství“ (GS 3).

Dialog se světem je zde chápán ve smyslu péče o svět, která však není nijak abstraktní, nýbrž je zaměřená ke konkrétnímu člověku a službě pro něho. „Církev ... snaží se jen o jedno: pod vedením Ducha utěšitele pokračuje v díle Krista, jenž přišel na svět, aby vydal svědectví pravdě, aby spasil, ne soudil, aby sloužil, ne aby si nechal sloužit“ (GS 3).

Dialogický postoj tedy znamená, že církev musí přicházet k lidem, ne čekat, že lidé přijdou k ní a zároveň musí vnímat „znamení času“, být vnímavá, otevřená a zároveň jasně prezentovat vlastní stanoviska.¹⁷⁰ A právě zde se objevuje výzva pro společenství a samotné seniory. Současná generace seniorů v České republice, vzhledem k často trpké zkušenosti z doby nesvobody a pronásledování církve, má velký potenciál využít svoje pastorační a misijní zkušenosti v dnešním světě, jež je vůči víře přinejmenším lhostejný, neřkuli nepřátelský. Právě zde mohou senioři poskytnout velkou pomoc v hledání nových cest evangelizace v dnešní společnosti poznamenané materialismem, ateismem, sociálními nerovnostmi a dalšími negativními jevy.

3.1.3 Zdroj a cíl poslání seniorů podle Evangelii nuntiandi

Jak jsme uvedli v předchozím textu, jedním z hlavních poslání seniorů v rámci tzv. učitelského úřadu je šířit radostnou zvěst Kristova království, čili evangelizovat. Tento úřad, resp. tuto službu rozvádí především apoštolská exhortace Pavla VI. *Evangelii nuntiandi* (z roku 1975, dále jen EN).

¹⁶⁹ Srov. OPATRŇY, Aleš. *Malý kurz pastorace (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii.*

¹⁷⁰ Srov. tamtéž.

Evangelizace je původně biblický pojem, odvozený od latinského slova evangelizare (řecky εὐαγγελίζειν – srov. například Lk 4,43 ve tvaru εὐαγγελίσασθαι), který se užíval pro „hlásání radostné zvěsti o Božím království“. V dokumentech II. vatikánského koncilu se vyskytuje pouze sporadicky, přičemž celocírkevního významu nabyl právě díky Pavlu VI. a jeho apoštolské exhortaci *Evangelii nuntiandi*, která je považována za jeden z nejdůležitějších papežských dokumentů pokoncilní doby.¹⁷¹ Pavel VI. v dokumentu definuje evangelizaci následujícím způsobem: „Evangelizovat znamená pro církve přinášet radostnou zvěst všem společenským vrstvám a třídám a jejím vlivem zevnitř přetvářet lidi samotné, vytvářet z nich nové lidstvo ... církve evangelizuje, když působením pouhé božské síly poselství, které hlásá, přeměňuje osobní i kolektivní vědomí lidí, činnost, které se věnují, i jejich vlastní život a prostředí“ (EN 18).

Papež Pavel VI. tuto definici v následujícím bodě upřesňuje: „... Nejde jen o hlásání evangelia ve stále širších zeměpisných oblastech a mezi stále vyšším počtem obyvatelstva. Jde o to, aby silou evangelia přetvářela měřítko, podle nichž lidé soudí, stupnici hodnot, jejich zájmy, způsob myšlení, prameny, z nichž lidé čerpají své podněty a vzory, pokud snad jsou v rozporu s Božím slovem a plánem spásy“ (EN 19).

Evangelizace tedy znamená proces pronikání světla evangelia do života lidí. Tento proces, protože se týká celého člověka, neznámá evangelizaci pouze v rovině duchovní. Církve nemůže omezit svůj zájem pouze na duši člověka. Jde také o plnění křesťanského úkolu v sociální i politické sféře sekularizované společnosti. Za základní formu hlásání evangelia v současném světě pak můžeme považovat zejména nezištnou službu, kterou křesťané prokazují všem lidem bez rozdílu.¹⁷²

Již v počátcích církve je možné sledovat, že ji k evangelizaci poutají vnitřní důvody. Církve se zrodila z hlasatelské činnosti Ježíše Krista a apoštolů a je povolána k tomu, aby hlásala evangelium. Církve ovšem začíná plnit tento úkol, když nejprve evangelizuje sebe samu. „i ona sama potřebuje stále znovu slyšet to, čemu má věřit, chce znát důvody své naděje a nové přikázání lásky“ (EN 15). Zde tedy objevujeme dvě důležité myšlenky:

¹⁷¹ Srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže: studijní text pro pracovníky s mládeží*, s. 34-35.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 35.

1) Misie (či podle Pavla VI. „evangelizace“) nejsou jenom šířením evangelia, ale je to "plnění poslání" církve; takže je to možné říci i obráceně: když plní církev své poslání, evangelizuje; poslání (missio) církve je totiž pokračováním poslání Misionáře a Apoštola Otcova – tedy Ježíše Krista (srov. Žid 3,1).

2) Nejdříve se musíme sami evangelizovat (nechat prostoupit evangeliem), pak teprve hlásat evangelium navenek (srov. EG 149). Na seniory se dají tyto myšlenky aplikovat následovně: Senioři díky tomu, že se nechávali celý život a nechávají i nyní prostupovat evangeliem, jsou sami evangelizátory farností a dalších společenství.¹⁷³

Přestože náčrt nauky výše uvedených dokumentů a jejich impulzů pro pastorační práci seniorů můžeme považovat za základní klíč k poslání seniorů v církvi, od doby konání koncilu došlo v tomto bodě k dalšímu významnému vývoji. Zasloužil se o něj především papež Jan Pavel II.

3.1.4 Teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II.

K prohloubení chápání místa seniorů v církvi značně napomohl papež Jan Pavel II., který již při generální audienci 23. března 1984 hovořil o seniorech jako aktivních subjektech s vlastním posláním a přispěním pro společnost i církev, navzdory slabosti a selhávání společenských organizací.¹⁷⁴ Teologicky významným dílem, jež se zabývá posláním laiků v církvi a ve světě je jeho posynodní apoštolský list *Christifideles laici* (dále jen ChL) z roku 1988. Tento dokument můžeme považovat za hlavní pastorálně-teologický dokument

¹⁷³ Laici, kteří ve farnostech vedou společenství různých věkových skupin, jsou často nazýváni animátory těchto společenství. Přestože se slovo „animace“ dostalo do češtiny z italštiny (animazione) a francouzštiny (animation), svůj původ má v latinském výrazu „anima“, což znamená duše. Animovat tedy znamená oduševňovat – dávat duši. Ekvivalentem slova „duše“ je v biblickém hebrejském myšlení „život“ – proto lze výraz animace přeložit jako oživení nebo naplnění životem, duchem.

Pojem animace se začal v 60. letech používat v sociální oblasti (pedagogika, sociální práce), proto zejména v italském katolickém prostředí nahradil dosavadní výrazy jako třeba „vedení“ či „ztvárnění“. Tím se dostal také do prostředí katolické církve v ČR i na Slovensku a jejích aktivit, a patrně postupně nahradil slovo „vést“, a to zejména v situacích, kdy se od iniciátora aktivit očekává spíše než přímé vedení dodání obsahových podnětů a probuzení nadšení. Pojem také umožňuje vyjádřit aktivní podíl těch, kdo sice nevedou žádnou aktivitu, nicméně jsou nepostradatelní proto, že vnášejí ducha do života společenství (srov. DUDOVÁ, Anna, KAPLÁNEK, Michal, MACKŮ, Richard. Mnohotvárný fenomén animace. *Pedagogická orientace*, 2011, roč. 21, č. 3, s. 297).

¹⁷⁴ Srov. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 1, 1984, s. 744.

Jana Pavla II. v otázce aktivního zapojení laiků a potažmo seniorů. Dokument vznikl dvacet let po konání II. vatikánského koncilu na základě jednání biskupské synody o *Povolání a poslání laiků v církvi a ve světě*, která byla ohlášena Janem Pavlem II. v březnu 1984.

Přípravy této synody se konaly, jak je tomu dnes již obvyklé, ve třech stupních – prvním stupněm byla tzv. lineamenta (směrnice), které obsahují otázky biskupům, příp. biskupským konferencím. Lineamenta k této synodě obsahovala:

a) texty koncilu o laicích doplněné dalšími texty například encyklikou *Evangelii nuntiandi* a také témata o práci, školství, rodině atd.;

b) další část obsahovala teologický úvod do problematiky (eklesiologie zaměřená na specifikování rozdílu mezi kněžími a laiky);

c) poslední třetí část pojednávala o konkrétním zapojení laiků a o jejich spiritualitě.¹⁷⁵

Dalším krokem přípravy bylo tzv. *instrumentum laboris* (pracovní text) ze srpna 1987. V něm byly zpracovány otázky a odpovědi vycházející z lineament, které se týkaly konkrétního působení laiků – manželství a rodina, svět práce a ekonomiky, svět kultury a vědy, svět sdělovacích prostředků a politiky.¹⁷⁶ S *Instrumentum laboris* pracovali synodní otcové. Výsledky jednání synodu shrnul papež Jan Pavel II. v apoštolském listě *Christifideles laici*.

Apoštolský list *Christifideles laici* zdůrazňuje důstojnost a poslání laiků hned ve svém úvodu. Zapojení laiků v církvi se věnuje druhá kapitola. K správnému zapojení laiků – seniorů na životě církve je nezbytné ujasnit si představy o místní (partikulární) církvi a jejím primárním vztahu k církvi univerzální. Účast laiků se projevuje zvláště v životě diecézí, v nichž existuje a v nichž se projevuje církev univerzální (srov. ChL 25). Dokument připomíná, že koncil vyzval laiky, aby aktivně prožívali svoji příslušnost k dílčí církvi:

„Nechť soustavně pěstují porozumění pro diecézi, jejíž je farnost jakoby buňkou, a na vyzvání svého pastýře ať vždy ochotně nasadí síly i pro diecézní akce. Kromě toho, aby se vyšlo vstříc potřebám měst a venkova, ať svou spolupráci neomezují na úzké hranice farnosti nebo diecéze, nýbrž ať se jí snaží rozšířit na široké pole mezifarnostní, mezidiecézní, celonárodní

¹⁷⁵ Srov. NEUNER, P. *Laici a klérus. Společenství Božího lidu*, s. 108-109.

¹⁷⁶ Srov. Tamtéž, 118-120.

i mezinárodní. To platí tím spíše, že stále rostoucí pohyb obyvatelstva, šíření vzájemných styků a snadná možnost dorozumívání už nepřipouští, aby některá část společnosti nadále zůstávala uzavřená do sebe. Proto ať se starají o potřeby Božího lidu, roztroušeného po celém světě" (AA 10). S tím také souvisí přání synody, aby tam kde je to možné, vznikaly diecézní pastorační rady, na nichž by aktivně participovali¹⁷⁷ (tzn. spolurozhodovali) také laici (srov. ChL 25).

Přestože dokument vnímá univerzální dimenzi jako významnou, neopomíná, že společenství církve je vyjádřeno bezprostředně a hmatatelně ve farnosti. Farnost je zde prezentována jako „konkrétní forma místní realizace církve“ (ChL 26). Náboženské působení a apoštolát ve farnosti se děje především v oblasti kulturní, sociální, výchovné apod. Vzhledem k tomu, že jsou patrné rozdíly mezi jednotlivými farnostmi (nedostatek kněží, nedostatek finančních prostředků apod.), naléhali synodní otcové, aby se uskutečnila obnova farností, aby se všechny farnosti mohly stát skutečnými křesťanskými obcemi. Konkrétně žádali: „a) aby farní struktury byly velice pružně přizpůsobeny situaci, tak jak to připouští církevní právo, především uskutečněním účasti laiků na pastorační odpovědnosti; b) podporovat základní malá, tzv. živá společenství,¹⁷⁸ v nichž si věřící mohou vzájemně zvěstovat Boží

¹⁷⁷ S pojmem „participace“ se dnes setkáváme především v sociálních vztazích, ekonomice a politice, z níž právě moderní definice tohoto pojmu vycházejí. Pojem participace souvisí s pojmem demokratizace – participace totiž neoddělitelně náleží k demokracii a to nejen z politického pohledu v podobě volebního práva, nýbrž taky z pohledu občanského, protože přispívá k integraci společnosti. Předpokladem pro uskutečňování participace se stala Všeobecná deklarace lidských práv vyhlášená Valným shromážděním OSN v roce 1948, které vyzvalo každého jednotlivce a každý orgán společnosti, aby se podílel (tedy „participoval“) na uvedení těchto práv a principů do každodenního života společnosti, v níž žije (Všeobecná deklarace lidských práv, preambule). Z toho je zřejmé, že výzva se netýká pouze některých oblastí, ale každodenního života v rodině, škole, sociálních službách a různých spolcích. Je také zřejmé, že se netýká pouze několika „vyvolených jedinců“, ale všech lidí, včetně lidí starších, kteří se mají stát aktivním subjektem v prostředí, ve kterém žijí. V církevním prostředí to znamená, že nejde tedy jen o pouhé zapojení účastníků do samotných aktivit. Jde také o jejich plánování, realizaci i hodnocení společně s účastníky, tedy v našem případě se seniory (srov. KAPLÁNEK, Michal, KOČEROVÁ, Martina. Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii. *Pedagogium*, 2011, č. 1, s. 19-20).

¹⁷⁸ V České republice se začala tato společenství rozvíjet po r. 1968. Zejména v době tzv. „normalizace“ byla malá společenství (kromě účasti na oficiálně povolených bohoslužbách) jedinou možností církevní socializace. V českém prostředí se zabydlel pro malé společenství výraz „spolčo“. Zlatým věkem „spolč“ byla tedy 70. a 80. léta. Tato společenství vznikala především z iniciativy řádů a hnutí. Z pojmu „společenství“ se stal terminus technicus označující téměř všechny malé skupiny věřících, zvláště mládeže, který se užívá dodnes (srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*, s. 71). Proto je užitečné uvědomit si rozdíl mezi pojmem

slovo a uskutečňovat je ve službě lásky.“

Tato činnost laiků je nemyslitelná bez spolupráce s kněžími. Na druhou stranu apoštolát kněží nemůže bez účasti laiků dosáhnout plného účinku. Tak jako je pro diecézní pastorační aktivity důležitá diecézní pastorační rada, stejně tak je významná pro rozhodování ve farnosti farní pastorační rada, jejímž úkolem je společně řešit pastorační problémy farnosti. Aktivní zapojení laiků však nespočívá pouze v úsilí oslovovat lidi věřící, jejich úlohou je rovněž misionářská horlivost vůči lidem bez vyznání (srov. ChL 27). Jaké jsou konkrétní způsoby participace? Dokument na tuto otázku dává nejprve odpověď tím, že vyzvedá význam a jedinečnost každého jednotlivce – každý jednatel svým vlastním způsobem přispívá ke společnému bohatství církve. Hlavní úlohou laika je individuální apoštolát, jak potvrzuje koncil: „Apoštolát, který mají konat jednotlivci a který bohatě vyvěrá z života opravdu křesťanského (srov. Jan 4,14), je počátkem a podmínkou každého apoštolátu laiků, i sdruženého, a nemůže být ničím nahrazen. K tomuto apoštolátu, vždy a všude prospěšnému a za určitých okolností jedině vhodnému a možnému, jsou povoláni a zavázáni všichni laici v jakémkoliv postavení, i když jim chybí příležitost nebo možnost spolupracovat ve sdruženích“ (AA 16). Tento apoštolát podle ChL umožňuje „kapilární“ šíření evangelia do všech míst, kde každodenně laici působí (srov. ChL 28). Společenství církve však nachází svůj specifický výraz v kolektivních akcích laiků. II. vatikánský koncil vidí ve společenském apoštolátu „znamení společenství a jednoty církve v Kristu“ (AA 18). Toto znamení se projevuje uvnitř jednotlivých skupin, ale taky ve společenských vztazích v rámci křesťanských obcí. Podle tohoto principu mají laici jakési „právo“ na sdružování se (srov. ChL 29).

Třetí kapitola dokumentu se zabývá spoluzodpovědností laiků za poslání církve, tedy za prosazování hodnot evangelia a službu společnosti. Zde se dotýká mnoha aktuálních problémů (od problémů sociálních až po ekologii). My se zastavíme u dvou témat souvisejících s problematikou seniorů – důstojnosti člověka a úcty k nedotknutelnému právu na život. Důstojnost člověka je úzce

„farní obec“ či společenství (Gemeinde) a mezi „malými společenstvími“ (Gemeinschaften). Do farního společenství (obce, farnosti) náleží všichni křesťané různého věku, s různými obdarováními a na různém stupni víry (srov. OPATRŇÝ, Aleš. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní vydání: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 141. ISBN 80-7192-930-1.). Ve srovnání s „malým společenstvím“ jde o společenství mnohem širší a rozmanitější, které je v této své různosti povoláno k činné účasti na životě církve (srov. ChL 27).

spjata s počátkem a cílem člověka – člověk byl stvořen k obrazu Božímu, vykoupen krví Kristovou, povolán k tomu stát se Božím dítětem a chrámem Ducha svatého a určen ke společenství s Bohem na věčnosti. Osobní důstojnost je základem rovnosti všech lidí, proto je také nezbytné odmítnout jakékoliv formy diskriminace, například pro vysoké stáří. Objevovat důstojnost člověka je ústředním úkolem, k němuž jsou laici v církvi povoláni (srov. ChL 37). Uznání důstojnosti člověka vyžaduje obranu a podporu lidských práv a také úctu k nim. Nedotknutelnost osoby se projevuje především a zásadně v nedotknutelnosti lidského života. Obhajoba práva na život je podmínkou všech ostatních práv – například práva na zdraví, na založení rodiny, na práci... Významným úkolem církve je hájit právo na život od početí až do jeho přirozeného konce. Hájit důstojnost člověka a jeho práva na život je posláním všech. Zvláštním momentem tohoto poslání je péče o slabé a nemocné (srov. ChL 38).

Ačkoli se dnes často pohlíží na seniory jako na lidi neužitečné nebo jako na obtížné břemeno, dokument tento pohled rozhodně vyvrací, když apeluje na seniory „aby pokračovali ve svém misijním a apoštolském poslání. Jeho plnění je v tomto věku nejen možné a závazné, ale právě v tomto věku nabývá specifického a zvláštního charakteru“ (ChL 48). Podle ChL je rostoucí počet starých lidí v různých zemích světa i jejich dřívější odchod ze zaměstnání výzvou k apoštolské činnosti. Jak jsme uvedli v části, která se zabývala biblickým pohledem na stáří, právě Bible hovoří o starém člověku jako o symbolu moudrosti a bázně Boží. Tím se senior stává pro církve a společnost svědkem víry, učitelem života a v neposlední řadě nositelem lásky (srov. ChL 48). Tyto tři body můžeme považovat za základní úkoly staršího člověka v církvi i ve společnosti.

Z těchto i dalších¹⁷⁹ papežových úvah o aktivním a smysluplném stáří čerpal dokument Papežské rady pro laiky *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě* (dále jen DS, 1998),¹⁸⁰ v němž církve reagovala na aktuální

¹⁷⁹ Viz např. JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3, 1982, s. 125.

¹⁸⁰ V této disertační práci vycházíme nejen z české, ale v menší míře také z anglické verze, která později poskytla impulz k oficiálnímu překladu do češtiny a vydání dokumentu v naší zemi. O tuto možnost jsme na základě jeho prostudování požádali Překladačskou sekci České

situaci a předložila impulzy k pomoci zajistit lidštější podmínky a ocenit nezastupitelnou úlohu seniorů ve společnosti. Vodítkem v tomto úsilí je podle DS zachování principu subsidiarity.¹⁸¹ K úkolu zaručit starému člověka vhodné podmínky pro život a ocenit jeho nezastupitelné místo a úlohu ve společnosti jsou tedy podle DS povoláni všichni: jednotlivci (včetně seniorů), rodiny, sdružení, vlády i mezinárodní organizace na základě vlastních kompetencí a povinností. Přestože dokument ve svých úvodních státech poukazuje na tuto všeobecnou skutečnost, nad níž by se měla současná společnost přinejmenším zamyslet, jeho cílem je nicméně spíše předložit určité návrhy, jež by přispěly především v pastoraci seniorů. Kompetentnost reflektovat současnou situaci a navrhnout příslušná východiska je v dokumentu DS posílena zkušenostmi samotných autorů, kteří se na jeho vypracování podíleli.¹⁸² Také proto můžeme dokument *DS* považovat za *magna chartu* pastorační seniorů.

Aktuální společenské poměry (které jsme uvedli zvl. v první kapitole této práce) jsou tedy pochopitelně výzvou i pro církve, aby se zaobírala důkladněji pastorační lidí seniorského věku se snahou o její neustálé zdokonalování.

Dokument v podstatě vychází, podobně jako například pastorální konstituce o církvi, z metody vidět, soudit, jednat a zároveň předpokládá, že téma je ještě nutno dále rozpracovat, čili nečiní a vlastně ani nemůže si činit nárok být vyčerpávající.¹⁸³ Dokument uvádí do problematiky současného chápání stáří spíše lapidárně, přičemž následně vyzdvihuje různé pozitivní vlastnosti stáří, které jsou často totožné s vlastnostmi starých lidí, jimiž jsme se zabývali v předchozí kapitole. Konkrétně: zkušenost, paměť – dialog mezi

biskupské konference a od roku 2010 se můžeme těšit z oficiální české verze, jejíž překlad ČBK zajistila a následně dokument vydala.

¹⁸¹ Pojem „subsidiarita“ souvisí se sociální naukou církve; encyklika *Quadragesimo anno* (1931) ji definuje následujícím způsobem: „To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž pak za následek těžké poškození a rozvrat sociálního řádu. Neboť každý společenský zásah svým působením a svou přirozenou povahou má přinášet pomoc údům těla společnosti, nikdy je však nemá ničit a pohlcovat. Státní moc má tedy záležitosti a starosti méně důležité – které ji ostatně rozptylují – ponechávat k vyřizování nižším společenstvím. Tak bude moci s větší svobodou, energií a účinností provádět všechno to, co je pouze jejím úkolem ... Proto je třeba, aby ti, kdo řídí státy, měli na paměti, že čím dokonaleji se tato zásada subsidiarity zachovává, čím dokonaleji budou jednotlivá sdružení seskupena do hierarchické soustavy, tím bude společenská autorita a vliv státu silnější a tím lepší a šťastnější budou poměry ve státě“ (QA 79-80).

¹⁸² Šlo o tvůrčí skupinu tvořenou ze zástupců Státního sekretariátu a různých dikasterií římské kurie a zástupců hnutí, asociací a řeholních společností, jež měli bohaté zkušenosti se světem třetího věku (srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6).

¹⁸³ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 26.

generacemi, kompletnější pohled na život – moudrost či potřeba lidského společenství (vzájemná závislost). Tyto typické znaky stáří či starých lidí jsou zařazeny před pojednáním o starých lidech v Bibli. Dokument pochopitelně nezmiňuje všechny osobnosti a jejich typické vlastnosti, ale přece jim věnuje pozornost – biblické pojetí stáří je totiž významným impulzem pro současné chápání stáří. Proč? Především proto, že mnohé vlastnosti starších lidí v Bibli (jak jsme o nich pojednali) a seniorů současnosti jsou v zásadě totožné a přitom inspirující – pomáhají lépe pochopit význam a poslání staršího člověka ve společnosti a v církvi. A to tím spíše, když současná postmoderní společnost o tom povětšinou nemá vůbec žádné ponětí. Toho si je dokument dobře vědom, když se zabývá různými neduhy dnešní společnosti ve vztahu k starším lidem, jako je například přehlížení, vyřazení ze vztahových schémat, zanedbávaná zodpovědnost institucí apod. Proto DS vyzdvihuje důležitost institucionální služby a nezbytnost formace a vzdělání lidí třetího věku a jejich zapojení v různých veřejných činnostech jako jsou dobrovolnické práce, ale třeba taky zapojení v politice. To však stále nestačí. Pokud má DS poskytnout určité návody pro pastorační práci seniorů, předchozí uvedené argumenty tomu připravují základní cestu. DS dále dává určité konkrétní náměty pro praxi – a to jak pro církve (církvní společenství), tak také pro samotné seniory, případně lidi, kteří jsou v jejich blízkosti. Úkolem církve (společenství) je především umožnit starému člověku růst v jeho víře a pomoci mu chápat jeho význam pro toto společenství – stát se svědkem věrnosti Boha. K tomu, aby mohla církev věnovat zvýšenou pozornost pastorační práci seniorů, je nezbytné, aby zajistila formaci nejenom samotných seniorů, nýbrž také kněží a dalších pracovníků v církvi.¹⁸⁴ DS se přitom nezajímá pouze o tzv. aktivní seniory, tedy starší lidi, kteří ještě mají dostatek fyzických sil být v církvním společenství prospěšní, ale taky nemocným seniorům, jejichž příkladem snášení utrpení a modlitba je jedním z nejvýmluvnějších svědectví, které mohou v křesťanských společenstvích i ve svých vlastních rodinách předat.¹⁸⁵ Konkrétní oblasti, v nichž se mohou starší lidé zapojovat, jsou:¹⁸⁶

¹⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 18-19.

¹⁸⁵ Srov. tamtéž, s. 19.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 21.

1. charitativní služba (pokud má senior dostatek fyzických i duševních sil)
2. apoštolát (hlásání evangelia)
3. služby v liturgii

Z toho vyplývá jediné: DS nehledá nijaké zvláštní cesty pastorační, jak by se starší lidé mohli v církvi zapojit. Vždyť předpokládá a předkládá základní úkoly církve – diakonia, kerygma, liturgia. Právě skrze tyto úkoly se uskutečňuje pastorační péče.¹⁸⁷ Je to však dnes tak jasné a zvláště pokud jde o samotné seniory? Na tuto otázku prozatím nemůžeme poskytnout žádnou relevantní odpověď.

Domníváme se, že právě tento dokument je minimálně v jedné věci mimořádný – zabývá se tím, co pro současnou pastorační práci může být na první pohled téměř jasné, ale jaksi nevyřčené, a tím méně promyšlené. Je totiž obecně známo, co stárí v životě člověka přináší a s čím se starý člověk musí často potýkat, nicméně – jak dokument zdůrazňuje – „je třeba vést seniory – a nejen je – aby v tom (ve zkouškách, nemoci, utrpení) dokázali zachytit rozměr svědectví při odevzdanosti do Božích rukou podle Pánova příkladu. To však bude možné jen do té míry, do jaké se starý člověk bude cítit milovaný a uznávaný. Pozornost vůči slabým, trpícím a nesoběstačným je povinností církve a důkazem, že její mateřství je autentické. Je tedy třeba poskytovat celou řadu úkonů starostlivosti a služby, aby se staří lidé necítili být neužiteční a jako přítěž a prožívali své utrpení jako možnost pro setkání s tajemstvím Boha a člověka“.¹⁸⁸ Tato slova dokumentu DS jsou podle našeho mínění jeho nejdůležitější částí. Nejenom starší člověk je povolán k tomu, aby byl aktivní a přínosný, ale také církev je zavázána plnit svoje úkoly vůči starým lidem. O jaké úkoly církevní pastorační práce konkrétně jde? Především je třeba věnovat větší pozornost poznání potřeb seniorů. To je jakýsi výchozí bod, z něhož pak bude možné vypracovat kvalifikovaná opatření, senzibilizovat a aktivizovat církevní a občanské společenství. Vytváření aktivit nemá prioritně saturovat potřeby nikoho jiného než právě seniorů; má odpovídat na jejich konkrétní

¹⁸⁷ Srov. OPATRŇ, Aleš. *Pastorační péče v méně obvyklých situacích. Část I.*, Praha: Pastorační středisko Praha, 2001, s. 4. ISBN neuvedeno.

¹⁸⁸ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 22-23.

situaci.¹⁸⁹

Církevní pastorec by měla organizovat život společenství tak, aby dokázal podporovat a zhodnocovat schopnosti seniorů. DS navrhuje, aby se tak dělo prostřednictvím diecézních úřadů. K tomu mají být stimulovány farnosti, v nichž se budou rozvíjet duchovní, kolektivní i odpočinkové činnosti určené lidem seniorského věku. Kromě účasti na slavení eucharistie má církev seniorům umožnit účast na svátosti smíření, ale také například na poutích nebo duchovních obnovách. Přitom se také vyzvedá duchovní blízkost skrze modlitbu a přítomnost u lidí, kteří se již nemohou pro svůj zdravotní stav různých aktivit zúčastnit. Zde je pochopitelně důležité umožnit seniorům přijmout svátost pomazání nemocných i samotné viaticum, přičemž dokument zdůrazňuje, aby se toto udílení svátosti – pokud je to možné – začlenilo do společného slavení ve farnostech nebo v domovech pro seniory. Dokument DS zvláště apeluje na duchovní i rodinné příslušníky, aby umírající nebyli ponecháni bez náboženské asistence a lidské útěchy. Jsou ještě další výzvy, o nichž dokument hovoří – například o vyhrazení zvláštní pozornosti seniorům jiných náboženství a seniorům bez vyznání. Ačkoliv dnes mnoho starších lidí nemůže trávit poslední okamžiky svého života v rodinném kruhu, zůstává toto prostředí nejvhodnější. Pokud není možné, aby starší člověk mohl své stáří prožívat v kruhu svých blízkých, pak je úlohou rodiny i farního společenství obklopovat jej láskou. Aby se tak mohlo skutečně dít, je potřeba věnovat pozornost mladým lidem ve farnostech a vychovávat je k solidaritě se staršími členy církevního společenství.¹⁹⁰

Jestliže poskytl Jan Pavel II. cenné impulzy k novému chápání seniorů ve společnosti a v církvi, a tedy i k dokumentu DS, nebude nejspíše překvapením, že sám na tento dokument jako člověk seniorského věku dále navázal a v některých ohledech jej i doplnil. Problematice seniorského věku a jeho perspektivě se věnoval především v *Listu starým lidem* (1999), který můžeme chápat jako papežův duchovní odkaz, rozhovor a povzbuzení směrem

¹⁸⁹ Potřeby člověka jsou často vyjadřovány stupňovitě pomocí pyramidy, na jejímž nejnižším stupni nalezneme potřeby biologické, na prostředním stupni potřeby psychosociální na vrcholu pyramidy potřeby spirituální (srov. OPATRŇÝ, Michal; MOTLOVÁ, Lenka. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 94).

¹⁹⁰ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 6-26.

k jeho vrstevníkům.¹⁹¹ Tento osobní moment papežova rozhovoru je určitou nadstavbou oproti zmíněnému dokumentu DS – papež píše seniorům „svůj list“. Hned z úvodu listu a po něm následujících částí je evidentní, že v něm Jan Pavel II. hojně čerpá z biblického chápání stáří. To je zvlášť pro tento list charakteristické. V listu můžeme dále pozorovat totožný postup jako například v DS – předkládá tedy: reflexi současné doby – klady, zápory, problematiku stáří z obecného hlediska, biblický pohled, část zabývající se významem stáří a starých lidí pro dnešní společnost a církve (nazývá seniory jako „strážce kolektivní paměti“¹⁹²), náměty pro rodinu, křesťanské společenství (vyzývá starší lidi k utváření bezprostředního společenství seniorů) a duchovní povzbuzení pro samotné seniory. Mnohá tato témata se v zásadě prolínají s tématy dokumentu DS. Proto se zastavíme zejména u posledního tématu, přičemž neopomeneme již zmíněnou inspiraci v Písmu.

Pokud se podrobněji zastavíme u dokumentu DS a Listu starým lidem, zpozorujeme jeden zásadní rozdíl – první zmíněný se věnuje především výzvám pro současnou pastoraci, cílem druhého je pak více povzbudit samotné seniory. Důraz listu je kladem nejenom na antropologické hledisko stáří, nýbrž také na hledisko eschatologické: „...Přichází myšlenka na závěr života ... stále více se tenčí řady našich příbuzných, přátel a známých ... Hranice mezi životem a smrtí prochází naším společenstvím a neúprosně se přibližuje ke každému z nás ... stáří je obdobím, v němž se mnohem samozřejměji hledá na práh věčnosti ... A přesto se i my starší jen s námahou smiřujeme s výhledem na tento přechod.“¹⁹³ Lidské bytí, jež je poznamenané hříchem, je konfrontováno se smrtí jako s temnotou, která nahání strach. V tomto ohledu byl se smrtí konfrontován i sám Ježíš. Přestože se nedopustil hříchu (srov. Žid 4,15), měl ze smrti strach (srov. Mt 26,39). I když smrt odporuje nejhlubšímu lidskému údělu, neznamená naprosté zničení, je něčím, co člověka přesahuje.

¹⁹¹ V době sepsání listu bylo Janu Pavlu 79 let.

¹⁹² Tento pojem můžeme vyložit následovně: Aby si člověk mohl vybavit vlastní minulost anebo si představit události, které sám neprožil, je nutné, aby si vypomohl vzpomínkami druhých. V tomto ohledu sehrávají starší lidé významnou roli v rodině a ve společnosti, když svědčí o minulosti, která se neomezuje pouze na data, jména nebo hesla, nýbrž představuje proudy myšlení a zkušeností, v nichž člověk rozpoznává minulost díky tomu, že přes ni tyto proudy prošly. Znamená to tedy, že starší člověk se stává „živou historií“ pro nadcházející generace, které získávají přístup ke vzdálenější minulosti (srov. HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 108-109. ISBN 978-80-7419-016-2).

¹⁹³ JAN PAVEL II. *List starým lidem*, s. 16.

Tajemství smrti osvěcuje víra člověka.¹⁹⁴ Pokud je důležitou součástí života starého člověka, pak období stáří nemůže být považováno za bolestné očekávání konce, ale jako na „slibné přibližování se k plné zralosti.“¹⁹⁵ Jak ovšem může starý člověk dosáhnout toho, aby takovým způsobem stáří skutečně prožíval? Především skrze prohlubování duchovního života – modlitbou a službou bližním. A právě k této aktivitě ducha i těla nachází starší člověk vhodnou inspiraci v Bibli, resp. u biblických postav. Právě postavy jsou zvláště inspirativní pro staré lidi ještě dnes – díky jejich víře, oddanosti Bohu i aktivnímu životu a mnoha dalším pozitivním aspektům pomáhají současnému starému člověku uvědomit si jeho významnou úlohu i naději věčnosti: „Vždyť až se po dlouhém hledání setkáme s Tebou, najdeme každou ryzí hodnotu, kterou jsme poznali na zemi, společně s těmi, kteří nás předešli ve znamení víry a naděje“.¹⁹⁶ Starý člověk ovšem této životní perspektivy nedosahuje sám – pomáhá mu v tom především křesťanské společenství, jehož úkolem je umožnit staršímu člověku prostřednictvím různých aktivit, aby mohl být užitečný – aby v něm mohl růst chuť k životu, která pochopitelně není v rozporu s touhou po věčnosti.¹⁹⁷

Nejdůležitějším společenstvím, v němž starý člověk uplatňuje svoje poslání, ovšem není společenství vrstevníků či farní společenství, nýbrž rodina jako „původní místo a neúčinnější prostředek zlidštění a personalizace společnosti“ (FC 43). Tomuto tématu věnuje Jan Pavel II. pozornost ve své apoštolské adhortaci *Familiaris consortio* (zkratka FC) z roku 1981. Zvláště cennou úlohou staršího člověka je podle FC svědčit o minulosti a učit mladou generaci moudrosti. Aby se mohla rodina stát „pravým a hlubokým společenstvím osob“ (FC 43), je zapotřebí, aby byly k vzájemné pomoci připraveny a ochotny všechny generace. Kromě různých dílčích úkolů vůči starším lidem (úcta, láska, pomoc atd.), je současná generace mladých postavena před jeden zvláště významný úkol: nedopustit, aby byl starší člověk vyhoštěn z rodiny nebo trpěn jako neužitečné břemeno. Takovýto postoj by přinesl nejen trpké bolesti seniorům, ale také samotné rodině (srov. FC 27). Zde

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 16-17.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 20.

¹⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 18.

přechází zodpovědnost rovněž na církev (srov. FC 77). Její úlohou je, aby si všímala starých lidí a jejich životní situace, zvláště pak: a) situace starých manželů s cílem pomoci prohloubit jejich manželskou lásku; b) tíživé osamělosti starších lidí (často více duševní a citové než vnější); c) nemoci, postupného ubývání fyzických sil, myšlenek na poslední chvíle života a d) ochoty seniorů sloužit druhým navzdory ubývajícím silám.

Starost o situaci rodin, včetně situace jejich starších členů, přebírá v církvi jako první na svá bedra biskup. Jeho úlohou je osobní angažovanost vůči samotným rodinám, ale i všem, kdo mu jsou v různých diecézních strukturách v oblasti pastorační rodin nápomocni. Pomocnou ruku v pastorační rodinách nachází biskup zvláště u kněží a jáhnů (srov. FC 73). Úkolem kněží je pomáhat rodinám v jejich těžkostech a opírat se přitom o světlo evangelia. „Kněz nebo jáhen ... má být stále rodinám otcem, bratrem, pastýřem a učitelem, musí jim pomáhat prostřednictvím milosti a osvětlovat je světlem pravdy. Jeho poučování a rady musí vždy souhlasit s ryzím učitelským úřadem církve, aby tak pomáhal Božímu lidu získat si správný cit víry, který se má pak uskutečňovat v denním životě“ (FC 73). Je zde však také neméně významná pomoc řeholníků a řeholnic pečujících o nemocné, opuštěné, chudé... „S prostou a srdečnou pohostinností ať otevřou své domy, aby tam rodiny zakusily, co je to smysl pro Boha, pro modlitbu a usebranost, a viděly konkrétní příklad života v bratrské lásce a radosti, jak se sluší na členy té největší rodiny, rodiny Boží“ (FC 74). V neposlední řadě mají v pastorační rodinách důležitou úlohu laici – odborníci (lékaři, psychologové, právníci apod.), jejichž posláním je rodinu poučovat a usměrňovat ať už jako jednotlivci nebo jako spolupracovníci různých institucí podporujících rodinný život (srov. FC 75).

Uznat a bránit instituci rodiny však není pouze úlohou církve, ale také a nezbytně úlohou státu. Na negativní jevy, které ohrožují současnou rodinu upozornila *Charta práv rodiny*, jež byla v roce 1983 předložena Apoštolským stolcem všem lidem, institucím a vládám zainteresovaným na poslání rodiny v současném světě. Církev chtěla jejím prostřednictvím zdůraznit nezadatelná práva, která rodinnému společenství náleží a apelovat, aby byla všemi dodržována. Právo na lidskou podporu a smysluplný život v rodině mají podle

Charty i staří lidé. Dlužno dodat, že i na tento důležitý dokument měl Jan Pavel II. nemalý vliv.¹⁹⁸

3.1.5 Pastorace seniorů v centru zájmu místních církví (dokumenty USA, SRN)

Reakce Apoštolského stolce na situaci seniorů na přelomu 20. a 21. století nezůstala bez odezvy místních církví. Uvedme alespoň tři dokumenty lokálních církví ze dvou zcela odlišných prostředí. První dokument vznikl v USA hned v roce 1999, zatímco druhým dokumentem je vyjádření bývalého předsedy německé biskupské konference Roberta Zollitsche z roku 2007. O čtyři roky později (v roce 2011) pak německá biskupská konference ještě zveřejnila k problematice pastorace seniorů vlastní oficiální dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. Jedná se o dokumenty, které jsou psány různou formou, obrací se na jiné cílové skupiny a dokonce mají odlišný smysl. Přesto tyto dokumenty spojuje úsilí ukázat pozitivní stránky stáří.

S ohledem na skutečnost zvyšování počtu starších lidí v církevním společenství vydali v roce 1999 biskupové Spojených států amerických zprávu *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, v níž označují tento vzrůst jako mimořádný, a tedy apelují zvláště na farní společenství, aby přiložily ruce k dílu na společném pastoračním úkolu, který se týká starších lidí. Tento úkol obnáší tři základní záměry:¹⁹⁹

1) podporovat a vyzývat starší lidi přiznat a přijmout jak dary, tak ztráty spojené s vyšším věkem a rozpoznat, že vzájemná závislost, nikoliv nezávislost, je pravou hodnotou evangelia

¹⁹⁸ Dokument vznikl na základě usnesení biskupské synody v roce 1980, během jejíhož zahájení pronesl homilii, promluvil k radě generálního sekretariátu synody a stejně tak na závěr synody opět oslovil biskupy se svojí homilií (viz Jan Pavel II., homilie při zahájení 6. biskupské synody (26. září 1980), 2: AAS 72 (1980), 1008; viz JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, III, 1 (1980), 472-476; viz Jan Pavel II., homilie na zakončení 6. biskupské synody, 8 (25. října 1980): AAS 72 (1980), 1083).

¹⁹⁹ Srov. *A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops*. Washington, D.C.: United States Catholic Conference, Inc., 1999, s. 1. ISBN neuvedeno.

2) vytvořit novou perspektivu pastorační, v níž se budou starší lidé jako aktivní účastníci podílet na církevním životě, poslání a duchovních setkáních jako rovnoprávní členové

3) vyvíjet struktury, zvláště ve farnostech, které seniory povzbudí a usnadní jim, aby se cítili prospěšní.

Aby mohla církev uvést do praxe výše uvedené body, musí si uvědomit dvě podstatná hlediska: význam křesťanského společenství pro staršího člověka a význam staršího člověka pro společenství. Pokud křesťanské společenství bere v potaz své starší členy, věnuje jim pozornost a čerpá z jejich přínosu, vyznačuje se duchovním zdravím a duchovní zralostí.²⁰⁰

Jak jsme již načrtli, na dokumentu je specifické, že vybízí ke spolupráci všechny členy farnosti, čili věřící všech věkových kategorií. Zvláštním způsobem se pak obrací na mladé lidi, kteří mají vůči starším úlohu, uznat jejich dary a charismata. Dříve, nežli budou moci tento úkol aplikovat v praxi, mají se podle autorů dokumentu pokusit identifikovat vlastní svůj vlastní obraz starého člověka chápaného jako dar.²⁰¹ Dalším specifickým tohoto dokumentu, resp. zprávou je skutečnost, že předkládá určité konkrétní návrhy pro pastorační seniorů, které by bylo možné uplatnit přímo v praxi. Tím se od předešlých dokumentů do jisté míry odlišuje. V našem dalším pojednání se k němu ještě vrátíme.²⁰²

Podobně jako Jan Pavel II., zvolil arcibiskup Robert Zollitsch v r. 2007 formu osobního dopisu směrem k seniorům a svým vrstevníkům v německém katolickém prostředí. Již sám název dokumentu (*Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*) napovídá, jaký cíl si autor vytyčil: povzbudit starší lidi především prostřednictvím objevení jejich předností ve stáří. Základním tématem, z něhož arcibiskup Zollitsch vychází, je retrospektivní uvažování, jež má vést starého člověka k vděčnosti navzdory negativním životním zkušenostem. Vděčnost za jakýchkoliv okolností vede starého člověka ke zralosti víry, která dodává odvalu odpovídat kladně na výzvy ve stáří a chápat život až do vyššího věku jako smysluplný.²⁰³ To by ale nebylo možné bez

²⁰⁰ Srov. tamtéž.

²⁰¹ Viz Příloha I.

²⁰² Srov. tamtéž, s. 7-8.

²⁰³ Srov. ZOLLITSCH, Robert. *Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht*. Freiburg:

přičinění společenství všech věřících a vzájemné pomoci na společné cestě víry.

Ve společenství věřících zakouší člověk blízkost a podporu. Proto je důležité, aby se starší neodtahovali, ale učinili společenství lidí kolem sebe vnímavé, když se cítí přehlíženi, opomenuti nebo odstrčeni. Sociální síť společenství se tak může udržet živá a úrodná. Úlohou seniorů v církvi je vytvářet a udržovat vztahy se svými vrstevníky a s mladými. Být aktivní ve společenství se nicméně netýká jen některých aktivních seniorů, týká se také těch starších, jež sice narážejí na hranice svých fyzických možností, ale jejich svědectví dlouhého života, víry, starostlivosti o druhé a další pozitivní aspekty mohou oslovit každou generaci.²⁰⁴

Otázkou přínosu církve v oblasti péče o nemocné seniory se zabývá německá biskupská konference, která v roce 2011 vydala dokument *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. V mnoha farnostech se nacházejí domovy pro seniory – úlohou farností je stávat se dobrými sousedy těchto zařízení a lidí, kteří v nich přebývají. Konkretizovat zájem ze strany farnosti o seniory v těchto zařízeních je možné prostřednictvím pověřených osob, které budou s lidmi z domovů v kontaktu, budou jim přinášet zprávy o dění ve farnosti, donášet svaté přijímání a doprovázet je na cestě nemoci k Bohu. Kromě toho je důležité umožnit seniorům účast na slavení bohoslužeb a přípravy na přijetí svátostí – ať už ve farnostech nebo přímo v jednotlivých zařízeních. Dokument apeluje na mladé lidi, aby byli přizváni k činné účasti v péči o nemocné. K přípravám na tuto činnost jim má být nápomocna nejen církev, ale také školy. Zásadní roli v péči o nemocné seniory mohou sehrávat i jednotlivá biskupství, pokud budou veřejně proklamovat její význam.²⁰⁵

Erzbischöfliches Ordinariat, 2009, s. 2. ISBN neuvedeno.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 9-11.

²⁰⁵ Srov. *Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche*. Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2011, s. 37-39. ISBN neuvedeno.

3.1.6 Česká katolická církev k problematice seniorů

Ačkoliv se v českém církevním prostředí neseťkáme s oficiálním dokumentem, který by se zabýval výhradně problematikou seniorů, neznamená to, že bychom se s ní neseťkali vůbec. Církev u nás věnovala určitou pozornost tématu seniorů a nemocných, když jej zahrnula do závěrečného dokumentu Plenárního sněmu katolické církve v ČR *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě* z roku 2007. Toto velmi stručné vyjádření sice nemůžeme považovat za vyčerpávající odpověď na seniorskou problematiku,²⁰⁶ nicméně je bez pochyby, že mezi mnoha významnými skupinami, jimiž se chce a musí církev zaobírat, mají senioři a nemocní své právoplatné místo. Nemohlo by tomu být jinak, vezmeme-li v patrnosti rapidní vzrůst seniorské populace, který se odráží v již uvedených statistikách katolické církve u nás.²⁰⁷ Nikoliv však s poukazem na tento zásadní fakt (jenž byl ale brán v potaz),²⁰⁸ nýbrž s odkazem na význam přítomnosti nemocných a seniorů v církevním společenství, zahajuje česká katolická církev ve svém sněmovním dokumentu reflexi pastorece seniorů a nemocných. Dokument v podstatě nepřímou hovoří o třech skupinách starších lidí, jež jsou v zájmu pastorece. První skupinou jsou aktivní senioři ve farních společenstvích, kteří ještě mohou využít svoje síly, možnosti a čas ve prospěch druhých. Tito senioři, pokud nejsou příliš omezeni zdravotními problémy, mohou vykonávat ve farnosti rozličné služby; jejich víra prověřená životními úskalími a zkušenost života se stává zdrojem svědectví a nástrojem k evangelizaci. Druhou skupinou jsou starší lidé, kteří prožívají různé životní těžkosti a utrpení. Ti se mohou stát významnými evangelizátory pro své vrstevníky a lidi pokročilejšího středního věku. Poslední skupinou jsou pak lidé odkázaní na péči druhých (pastorece nemocných).²⁰⁹

Jak se mohou senioři těchto skupin konkrétně zapojit? Dokument hovoří o zapojení v liturgii (např. jako akolyté, lektori, zpěváci, hudebníci), o činnosti v oblasti martyrie, čili při hlásání Božího slova katechezí a výukou (teologicky vzdělaní laici mohou vést nejenom výuku náboženské výchovy, ale pracovat

²⁰⁶ Srov. *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 66-67. ISBN 978-80-7195-1629.

²⁰⁷ Viz podkapitola 1.5 této práce.

²⁰⁸ Viz *Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě*, s. 66.

²⁰⁹ Srov. tamtéž, s. 66-67

také se skupinami věřících) a v neposlední řadě v oblasti diakonie (doprovázení nemocných). Výsledkem účinnosti těchto aktivit je vytváření společenství – koinonia. Zde se také otevírá cesta k dialogu s nevěřícími. V neposlední řadě také svědectví víry starších nemocných lidí je zvlášť cennou službou pro celé církevní společenství. Proto je nezbytné, aby kněží vybízeli věřící, aby si všímali těchto starých a nemocných lidí a pečovali o ně. Přitom je zvláštním úkolem kněží věnovat se péči o umírající.²¹⁰

Na tristní realitu, jak v nelehké situaci se nachází současná sociální a zdravotní péče u nás, poukázal tematický text Papežské rady *Justitia et Pax* v České republice s názvem „*K problémům seniorů*“ (2002). Podle autora tohoto textu biskupa Václava Malého mnohé důležité služby směrem k seniorům sice poskytuje Charita Česká republika, nicméně je tato pomoc obecně málo podporovaná a v mnoha případech zůstávají těžké úkoly na rodině. Ani ty ovšem nejsou podle biskupa Malého dostatečně podporovány.

Co tento naléhavý fakt zapříčiňuje? Podle Malého moderní společnost dnes již dostatečně neuznává zvláštní postavení a život starých lidí, jak tomu bylo v minulých dobách. Seniori jsou považováni spíše za skupinu s omezenými potřebami, přitom však, jak upozorňuje, mají stejné potřeby jako mladší věkové skupiny, i když jsou omezeni věkem. Proto je třeba uznat jako jeden z hlavních pilířů západní civilizace rovnost všech lidí a respektování jejich práv – tedy i práv seniorů, kteří někdy nejsou s to je prosadit nebo uhájit.

Ačkoliv se tento text nezabývá přímo pastoračními problémy seniorů dneška, najdeme v něm vhodné podněty, s nimiž by se měl seznámit a jež by měl respektovat každý člověk pracující v pastorační práci se seniory totiž vyžaduje humánní zacházení s člověkem, zajištění jeho důstojnosti, zohlednění požadavků na jeho maximální autonomii a především umožnění starým lidem žít co nejdéle v přirozeném domácím prostředí. Tyto požadavky ale neznamenají, že sami starší lidé nemají svému okolí co nabídnout. Podle Malého však současná společnost důvody jejich poslání dostatečně neuznává.²¹¹

²¹⁰ Srov. tamtéž, s. 39.

²¹¹ Srov. MALÝ, Václav. *K problémům seniorů* [online], Praha: Papežská rada „Justitia et Pax“ v ČR, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev/dokumenty/k-problemum-senioru>, s. 1.

Pro přehlednost uvádíme na tomto místě souhrnný přehled všech dokumentů a jejich hlavních témat, jimž jsme se v souvislosti s problematikou stáří věnovali a které nám poskytly podstatná kritéria pro současné chápání pastorační práce seniorů.

Dokument/událost	Autor/původ	Téma
Lumen gentium	II. vatikánský koncil	<i>Církev jako společenství</i>
Gaudium et spes	II. vatikánský koncil	<i>Solidarita církve s dnešním světem</i>
Evangelii nuntiandi	Pavel VI.	<i>Zroj a cíl poslání seniorů</i>
Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě	Papežská rada pro laiky	<i>Pastorace seniorů jako jedna z priorit církve</i>
List starým lidem	Jan Pavel II.	<i>Význam společenství seniorů</i>
Familiaris consortio	Jan Pavel II.	<i>Význam mezigeneračního obohacování</i>
Charta práv rodiny	Apoštolský stolec	<i>Rizika současné rodiny a její ochrana</i>
A Pastoral Message on Growing Older Within The Faith Community	Biskupové USA	<i>Starší lidé jako pevná součást farního společenství</i>
Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht	Robert Zollitsch	<i>Úkol společenství na cestě víry staršího člověka</i>
Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche	Německá biskupská konference	<i>Nemocní seniori jako pevná součást farnosti</i>
Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě z roku 2007	Plenární sněm katolické církve v ČR	<i>Participace aktivních a nemocných seniorů na životě církve</i>
K problémům seniorů	Papežská rada <i>Justitia et Pax</i> v České republice	<i>Respektování základních hodnot u starých lidí</i>

Tabulka 5: Přehled použitých církevních dokumentů a témat pro pastorační práci seniorů

3.1.7 Další impulzy v současné pastorálně-teologické literatuře

V knize *Handbuch der Pastoraltheologie* její autoři vycházejí ze skutečnosti růstu počtu lidí seniorského věku ve společnosti a z jejich hlavních problémů, s nimiž jsou konfrontováni. Následně se zastavují u některých konkrétních úkolů křesťanského společenství vůči starším lidem.

Práva a povinnosti, jež má člověk v zaměstnání, končí odchodem do

penze. Pomalu odcházejí fyzické síly, přidávají se nemoci a s nimi i úzkost. Děti odcházejí z domu a senioři jsou vystaveni nebezpečí samoty. Stáří nicméně nepřináší jen negativní hlediska – starý člověk má zkušenosti – „více už pochopil“, a to je také jeho velké pozitivum. Potřeby starých lidí jsou výzvou pro farnosti, aby se pokusily pomoci seniorům stát se soběstačnými ve svém prostředí, aby zajistily návštěvní službu osamělých, zprostředkovaly různé cesty a rekreační pobyty, pečovaly o společenské kontakty mezi starými lidmi a umožnily starším lidem setkávat se v klubech seniorů. Setkávání seniorů v klubech nebo ještě lépe ve společenstvích znamená pro farnost specifické úkoly (například zajištění vhodného místa, oslovení člověka, který bude toto společenství vést apod.). Tyto úkoly nelze splnit jenom tím, že se osloví jeden člověk, jenž bude vést seniorské společenství. Jde o zapojení všech seniorů – konkrétně v různých službách ve farnosti a pro farnost.²¹² Podle *Handbuch der Pastoraltheologie* má být pastorace „zaměřena na radostnou jistotu, která staré lidi ve farnosti přijímá a k nim se chová jako k přirozené skupině uvnitř farnosti; nechápe ji jako zbytkovou skupinu na okraji.“²¹³

V souvislosti s předkládanou teologií stáří v *Handbuch der Pastoraltheologie* si povšimněme následujících dvou skutečností: Přestože byla tato „rukověť“ vydaná již v roce 1972, čili jen několik let po II. vatikánském koncilu a s velkým časovým předstihem před příspěvkem Jana Pavla II., setkáváme se v ní se základní myšlenou aktivního zapojení farnosti ve vztahu ke starším lidem a současně i s aktivní participací starších lidí ve farnosti. Pokud nahlédneme do výše zmíněných dokumentů, pak nebude překvapením, že v nich jsou tyto úkoly specifikovány – farnost seniorům, senioři farnosti.

V podstatě totožné myšlenky objevíme u autorů *Schmid a Kirchschräger*, kteří však více zdůrazňují zapojení seniorů v celém farním společenství, nikoliv pouze v klubech či společenstvích. Ačkoliv je farní společenství postaveno před mnohé neodkladné úkoly vůči jeho starším členům, nemělo by opomenout jeden z nejpodstatnějších: umožnit starším lidem, aby se sami stali aktivními věřícími spoluvytvářejícími farnost. Současná farnost, aby mohla růst, je tedy

²¹² Srov. KLOSTERMANN, Ferdinand; RAHNER Karl, SCHILD, Hansjörg, Herder. *Handbuch der Pastoraltheologie. Band V.* Freiburg: Verlag Herder, 1972, s. 15. ISBN 3-451-16517-1.

²¹³ Tamtéž, s. 15.

postavena před nový úkol: vytvořit prostor, v němž zhodnotí zkušenosti a životní svědectví seniorů. V praxi to znamená, že potřebuje nejen zakládat specifická společenství seniorů, ale v první řadě integrovat seniory do společenství širšího,²¹⁴ představujícího celou farní rodinu tvořenou z věřících různých věkových kategorií, která se ve své jednotě a různosti celá podílí na tomto úkolu. Ke spoluvytváření farnosti jsou povoláni nejen senioři schopní aktivní participace, nýbrž zvláštním způsobem také senioři narážející na vlastní hranice stáří.

Zde tedy docházíme k dalšímu bodu pomyslné pyramidy – k zapojení starších lidí v širším společenství farnosti, nikoliv však pouze aktivních starších, nýbrž také seniorů nemocných.

Norbert Klein pak jde ještě dále. Z chronologického hlediska bychom tohoto autora a jeho příspěvek sice měli zařadit hned na úvod tohoto pojednání (rok vydání časopisu *Seelsorge*, v němž byl jeho příspěvek publikován, je 1960!), domníváme se však, že jeho pohled na aktivitu stáří je po spirituální stránce jednou z nejdůležitějších výzev nejen pro staršího člověka, ale taky pro pastorační starších lidí. Proto volíme zařadit jeho námět právě sem, na vrchol již zmiňované pomyslné pyramidy.

Klein vychází v postatě z myšlenky aktivní participace seniorů na životě farního společenství. Jestliže se právě v tomto širším společenství bude starší člověk cítit přijatý a užitečný, pak pro něho bude snazší přijmout jako jeden velký úkol samotné stáří. Každý člověk může a má být přínosem – darem – pro ostatní. Nejde ovšem v první řadě o to, „být ve stáří činný“, ale spíše toto období vlastního života přijmout v jeho celistvosti jako dar. Člověk naplňuje tento úkol tím, že se aktivně a neúnavně nasazuje do služeb církve a lidem. Přitom je ale nezbytné, aby nejprve sám obrátil svoji pozornost k Božímu slovu a hlouběji se zaměřil na „noviciát“ věčnosti, tedy realizoval svou vlastní úlohu starého člověka a postupně zrál k odchodu z tohoto světa. To s sebou nese mnoho důležitých nezbytností jako je například „inventarizace života“ a posílení aktivní účasti na slavení bohoslužeb a svátostí, vypořádání se s minulými chybami a vzbuzení lítosti nad nimi, náhradu nespravedlností, na nichž se

²¹⁴ Srov. SCHMID, Margarete; KIRCHSCHLÄGER, Walter. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*. Innsbruck/Wien: Tyrolia, 1982, s. 134. ISBN 9783702214586.

podílel, poděkování a odplacení dobrodincům za jejich úsilí, odpuštění dřívějších zranění, obnova přátelství, statečné nesení obtíží či trpělivé snášení námah a zkoušek spojených se stářím. Jestliže se příprava starého člověka na odchod odehrává v této atmosféře, pak nejenže činí veledůležitou úlohu vůči sobě, ale také vůči svému okolí, na jehož život a víru bude mít velký vliv.²¹⁵

Samotné stáří tedy neznamena pouze být starý a v posledních okamžicích života pasivně přítakat odchodu z pozemského života, nýbrž také pohledem nazpět vnímat, že tento život byl naplněný.²¹⁶ Jedná se tedy v postatě o celoživotní úkol, jenž má svoje vyvrcholení právě v seniorském věku nebo konkrétněji na konci života. Zde bychom mohli rovněž nalézt jednu skrytou myšlenku: pokud má (starý) člověk chápat stáří jako úkol a vnímat život jako určité naplnění, pak má pro něho také velký význam příprava na toto období, která však nezačíná až ve stáří, nýbrž už v mladém dospělém věku. Duchovně zrát je úkolem každého dospělého křesťana, kdežto duchovně dozrát je specifickým úkolem stáří.

Co se týče příspěvků v česky mluvícím prostředí, pak se svými pokusy vyčnívá Zdeněk Cyril Fišer, i když jeho dvě knihy *Dobrodružství třetího věku* a *Plný život ve stáří* nelze považovat za odbornou teologickou literaturu. Domníváme se, že to ani nebylo jejím účelem. Autor měl v úmyslu spíše mluvit o stáří jako o plodném období a s tím také seznámit široké (nejenom seniorské) okolí a povzbudit seniory, aby se nebáli chopit stáří jako výzvy k aktivnímu životu. Název nesoucí slovo „dobrodružství“ chce říci jediné – člověk prožívá v každém věku dobrodružství a jinak tomu není ani v období stáří. Stáří je především přechod k zralosti, v níž starší člověk pochopí rozdíl mezi úspěchem a naplněním života. Ne každý je nicméně schopný přijmout myšlenky na svoje vlastní stáří – a když „náhle“ stáří přijde, je nezbytné, aby si člověk sám stanovil vlastní priority, jež pravděpodobně budou zaměřeny na menší výkony a budou klást větší důraz na smysl a cíl vlastního života. To je v podstatě ideál stáří, k němuž by měl člověk dojít. Tohoto cíle ovšem člověk nedosahuje sám. Je důležité, aby ve svém životě přijímal druhé a paralelně se do služeb druhých

²¹⁵ Srov. KLEIN, Norbert. Im apostolischen Dienst. *Lebendige Seelsorge*, 1960, roč. 11, č. 6/7, s. 223.

²¹⁶ Srov. ZARNCKE, Lilly. *Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge*, Freiburg im Breisgau: Lambertus – Verlag, 1957, s. 210. ISBN neuvedeno.

také dával.²¹⁷ Jedno bez druhého nemůže fungovat.

Fišer, jehož snahou je přinést seniorům do života povzbuzení, jde v knize ještě dále, když hovoří o změně (aktivitě) ve stáří, která je možná na základě nějakého podnětu. Přesvědčuje čtenáře, že aktivita je možná i v situaci, kdy se člověk cítí zesláblý a kdy je okolím považován za pasivního. Je však důležité člověka pobídnout k úkolu a pomoci mu stát se prospěšným pro druhé a zároveň naplnit i svůj život:

„V jednom domově žila jedna žena téměř úplně osaměle – s nikým nemluvila a žila v jakémsi útlumu. Lékaři již nedávali naději na zlepšení. Příbuzní ji už dávno odepsali, nikdo k ní nepřicházel na návštěvu. Nic nečetla, ani televize ji nezajímala. Jednoho dne přišla do domova nová pečovatelka. Neobyčejně se angažovala, žila z hlubokého náboženského přesvědčení. Oslovovala tuto ženu se zvláštní laskavostí a trpělivostí. A žena se velmi rychle začala měnit. Začala pečovat o svůj zevnějšek – jako by pro ni nastal nový život. Pečovatelka jí vyprávěla, že v jiném oddělení žije jedna paní, která je slepá. Řekla jí, že tato žena potřebuje pomoc. A tu se stal div! Žena, která dříve neměla zájem už o nic, začala této slepé předčítat. Vzniklo mezi nimi velké přátelství – a dosud apatická žena se úplně změnila. Nezbylo ani stopy po pesimismu a frustraci, zato se objevila opravdová tvůrčí aktivita.“²¹⁸

Jestliže se podaří (starému) člověku dovést život ve stáří k aktivitě, pak se stáří podle Fišera stává „korunou životních etap“, tedy „plným životem ve stáří“, jak nazývá svoji druhou knihu. I tato jeho kniha je povzbuzujícím příspěvkem především pro starší, ale nebylo by rozhodně na škodu, aby se jí pro inspiraci prolouskala i mladší generace. Fišer v ní překládá některé postřehy, jak stáří kvalitně a smysluplně prožít. Hovoří například o snaze zpomalit stárnutí – ta je podle něho účinná pouze v případě angažovanosti pro druhé a lásky vůči druhým a vůči Bohu. Pokud zajdeme do podrobností, pak autor hovoří o nezbytnosti snášet těžkosti, jež jsou se stářím spojené. „Těžkosti, které nedokážu ani překonat, ani jim zabránit, se vynasnažím snášet statečně, bez naříkání. Pokud je velkoryse obětují Bohu, stanou se užitečnými pro Boží království – vždyť představují drahocenný poklad.“ Ačkoliv tato slova mohou

²¹⁷ Srov. FIŠER, Cyril, Zdeněk. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 7-9. ISBN 80-7192-079-7.

²¹⁸ Tamtéž, s. 10.

někdy víc, někdy méně působit jako ne snadno uskutečnitelná, je důležité, aby starý člověk chápal svůj život jako dar složený z jednotlivostí, jež jsou stále ještě v jeho možnostech a jež je stále možné brát jako pozitiva (například schopnost pohybovat se, prokazovat službu druhým apod.). Člověk si je bude moci pravděpodobně lépe uvědomit, pokud bude chápat budoucnost jako novou životní etapu, jejímž prostřednictvím má stále větší účast na Kristově vykupitelském díle. A právě v tomto smyslu také nachází svoji posilu a radost.²¹⁹ Víra tedy hraje v životě staršího člověka zásadní roli – díky ní lépe schopen unést obtíže stáří a prožívat stáří jako přechodnou, ale významnou aktivní etapu, jíž člověk prochází k věčnosti.

Kromě Fišera můžeme ještě objevit určité další dobré snahy se k problematice stáří z pohledu pastorače vyjádřit a posunout ji dále. V knize *Cesty pastorače v pluralitní společnosti* pastorální teolog Aleš Opatrný neopomněl v širokém poli aktuálních témat pohovořit o úloze starší generace vůči generaci mladých. Pokud chtějí být starší lidé pro mladou generaci přínosem, je nutné, aby hledali na kritické otázky mladých pravdivé odpovědi podle vzoru evangelia, poskytli jim důvěru a neúnavně je doprovázeli duchovní blízkostí (tj. modlitbou). To jsou tři základní předpoklady aktivní mezigenerační spolupráce ze strany seniorů. Opatrný se úloze seniorů vůči mladým věnoval ještě ve svém příspěvku pro animátory seniorů²²⁰ a toto téma dále rozšířil – senioři mají vlastní poslání nejenom v rodině, ale taky v církevním společenství, a to prostřednictvím mnoha různých aktivit, při nichž se podílí na činné Kristově lásce jako ti, kdo sami pastorují.²²¹

Předpokladem úspěšného zapojení se v pastorači je podle Opatrného především osobní nasazení, to pro staršího člověka znamená chopit se aktivní činnosti osobně (v pastorači ve farnosti pochopitelně se souhlasem duchovního správce), aktivní participace v širším společenství farnosti, ale i ve společenství seniorů a během různých akcí (například na poutních místech), inspirace

²¹⁹ FIŠER, Cyril, Zdeněk. *Plný život ve stáří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 15-16. ISBN 80-7192-381-8.

²²⁰ Srov. OPATRNÝ, Aleš. Senioři pastorační nebo pastorující? In ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). *Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008, s. 12-14. ISBN neuvedeno.

²²¹ Srov. tamtéž, s. 13.

v konkrétních příkladech vrstevníků (například svědectví víry), duchovní doprovázení v různých životních situacích a zkouškách, pro něž je nutné poskytnout prostor a důvěru, trpělivost pro růst víry, tolerance názorů, otevřenost pro různé stupně víry, prostor k možnému obrácení, trvalé vzdělávání a v neposlední řadě možnost účasti ve společenství.²²² Jak můžeme vyzorovat, uvedené elementy pastorační práce předpokládají aktivitu participantů a jsou tedy určeny prioritně těm seniorům, kteří se mohou z hlediska fyzickým sil sami aktivně zapojit.

Jinou otázkou je tzv. aktivita ducha u lidí, kteří ji fyzické síly postrádají. Podle jezuity Jana Rybáře je jednou z nejdůležitějších úloh starého a zvláště nemocného člověka „radostné sebedarování“, tedy aktivita ducha. Tomuto tématu se věnuje v knize *Kam jdeme? Ztráta sil příhodná pro pokročilý věk nemusí a nesmí znamenat ztrátu aktivity výsostné – lásky, skrze niž se člověk přibližuje lidem a Bohu.*²²³ Rybář věnuje pozornost především duchovním tématům spjatým se stářím. Animátory seniorů nazývá „životabudiči“ nebo lépe „budiči“ duchovního života. Jako člověk úctyhodného věku stále více rozjímá nad tématem věčnosti a ve svém slovu (resp. přednášce) nazvaném Seniorům (i když patřilo konkrétně animátorům seniorů)²²⁴ znovu refletoval téma pasivity a aktivity života a věčnosti. „Ve vrcholné aktivitě ducha budeme žít navěky“, zdůrazňuje.

Totožné téma u něho do třetice nalezneme ve fejetonu s názvem Vrcholná aktivita v knize *Musíš výš*. Svoje poměrně krátká zamyšlení pojímá důvtipně a zároveň jim nechybí hloubka použitelná pro reflexi stáří. Život a zvláště stáří přináší mnohá úskalí; tyto oběti ovšem neznamení „duchovní pozérství“, ani Boha lačného „lidských obětí“. Vrchol těchto útrap končí vrcholnou aktivitou – obětí, která se z lásky dává Bohu,²²⁵ jak to už bylo ostatně zmíněno výše. Pomoc objevit a uvést do praxe tuto hlubokou tezi je dle našeho mínění nemalou výzvou pro pastorační práci seniorů.

²²² OPATRŇY, Aleš. *Pastorace v postmoderní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 34-37. ISBN 80-7192-557-8.

²²³ Srov. RYBÁŘ, Jan. *Kam jdeme? Uvedení do křesťanství, fejetony*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2012, s. 57-58. ISBN 978-80-86619-37-8.

²²⁴ Viz RYBÁŘ, Jan. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, Veronika. *Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů*. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2013, s. 5. ISBN neuvedeno.

²²⁵ RYBÁŘ, Jan. *Musíš výš*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2007, s. 147. ISBN 80-86619-08-7.

Všichni výše jmenovaní autoři se zabírají aktivní participací samotných seniorů na životě církve, resp. ve své vlastní rodině. Oproti tomu Michal Opatrný a Lenka Motlová se v knize *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, konkrétně v její kapitole, jež nese název „Senioři“ zaměřují na úlohu pastorační péče zaměřené ke starším lidem. Tento krok vnímáme jako důležitý a zcela správný, pastore seniorů není pouze jednostrannou záležitostí – jejím úkolem je nejenom povzbuzovat starší lidi k aktivitě, ale také se snažit zdokonalovat vlastní metody, aby se senioři mohli zapojit snadněji a jejich zapojení bylo plodné. Jelikož se senioři mají stávat subjekty pastore, měla by jim pastore poskytovat čas a prostor pro společné sdílení, podporovat sociální vztahy, v nichž starší člověk najde oporu, identitu a smysl svého života, otevřít prostor pro dobrovolné angažmá seniorů s cílem odkrýt jejich charismata a také nabízet symbolická jednání a interpretační modely například během bohoslužeb s cílem poskytnout impulsy pro smysluplnou kultivaci stáří. Jak a kde se konkrétně uskutečňuje pastore seniorů? Především na bohoslužbách, při návštěvách starších lidí (farářem a farníky, pokud si to přejí), během modlitebních skupinek, při různých kulturně-pastoračních akcích (například během poutí). Předpokladem úspěšné pastore je ale především zajištění fyziologických, psychických a sociálních potřeb starého člověk, na něž by se rozhodně nemělo zapomínat.²²⁶

3.2 Vývoj pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi

Společná setkávání seniorů nejsou v církvi novinkou. Starší lidé se scházeli a stále ještě scházejí například na ranních bohoslužbách ve všední dny, při nichž jsou mnohdy jedinými zástupci farního společenství. Vůbec první explicitní společenství seniorů ve farnostech se u nás objevuje v roce 1995, konkrétně v **olomoucké arcidiecézi**.²²⁷ Podnět pro jejich zakládání dalo mezinárodního hnutí La vie montante (Za povznášející život), které vzniklo ve

²²⁶ Srov. OPATRŇY, M.; MOTLOVÁ, L. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, s. 96; s. 99.

²²⁷ Viz Společenství seniorů [online]. Kroměříž. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: <http://www.farnostpm.cz/index.php?sekce=spolecenstvi&typ=seniori&PHPSESSID=a3365q0jtkqsku8g56u72vc697>.

Francii v roce 1961 z iniciativy francouzského laika André d'Humières a pařížského biskupa Mons. Stanislase Courbe. Jeho hlavním posláním je upevňovat u lidí seniorského věku vědomí, že právem patří do společnosti i církve, kde mají své místo a uplatnění.²²⁸ V praxi jde o podporu aktivního společenství starších lidí ve farnosti. Jedná se o pomoc při vytváření farních společenství, prohlubování duchovního života, pomoc věřícím seniorům, aby se aktivně podíleli na poslání církve, apoštolátu i evangelizaci ve společnosti a využili zvýšeného množství volného času a životních zkušeností v oblasti duchovního života. O možnosti působení hnutí La vie montante u nás začal jednat biskup Mons. Josef Hrdlička v roce 1994²²⁹ a zároveň nad ním převzal záštitu. O jeho další rozvoj v českém katolickém prostředí se zasloužili především salesián P. Josef Pekárek a Marie Mourková. Organizačního vedení se ujalo Centrum pro rodinný život olomoucké arcidiecéze (založené v roce 1990). Dne 15. června 1996 se v Olomouci sešlo 158 seniorů z jednotlivých farností olomoucké arcidiecéze, ale také z nově založené ostravsko-opavské, kteří následně ve farnostech zahajovali činnost v seniorských společenstvích jako tzv. animátoři seniorů.²³⁰

Konkrétní podpora a spolupráce Centra pro rodinný život s farními společenstvími klade od počátku důraz na vzájemná setkání a distribuci pracovních textů. Setkání animátorů seniorů probíhají dvakrát ročně na arcibiskupství v Olomouci. Program zpravidla sestává z přednášky s pozvaným hostem (kněz, psycholog, lékař apod.), diskuze, duchovního programu (mše sv.) a sdílení zkušeností jednotlivých animátorů. Pracovní texty nebo také tzv. seniorská skripta mají pro každý rok jiné tematické zaměření a jsou určena animátorům k přímému vedení společenství. Skripta byla díky prof. Mourkové nejprve přebírána přímo z Francie a překládána do češtiny; po její smrti (rok 2001) začali vlastní skripta připravovat dominikán P. Antonín Krasucki a následně pracovnice Centra pro rodinný život Olomouc. Skripta jsou každoročně distribuována do farností. V současnosti je navíc v nabídce kurz

²²⁸ Srov. ČEPELKOVÁ, Veronika. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. *Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, s. 62. ISBN 978-80-87363-04-1.

²²⁹ Srov. CMAROVÁ, Lucie. *Materiály pro společenství seniorů. Svatost všedního života* [online], 2013 [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: http://www.rodinnyzivot.cz/soubor/Skripta_Senior_13_ukazka.pdf.

²³⁰ Srov. MENC, František. *Společenství seniorů v Přerově. Slovo pro každého*, 2011, roč. 17, č. 10, s. 5.

„Animátor farního společenství seniorů“, který olomoucké Centrum pro rodinný život nabízí ve spolupráci s brněnským Centrem pro rodinu a sociální péči.²³¹ O tomto kurzu, který probíhá v rámci projektu KLAS (Klub aktivních seniorů) pohovoříme blíže později.

Přestože původním záměrem pastorační práce seniorů bylo především rozšíření myšlenky hnutí La vie montante do farností, nezůstalo pouze při tom – v olomoucké arcidiecézi se paralelně začaly objevovat programy, jejichž záměrem je oslovit širší okruh lidí seniorského věku, nikoliv pouze animátory seniorů. V praxi to znamená, že olomoucké Centrum pro rodinný život nadále spolupracuje s farnostmi a koordinuje farní animátory seniorů, zároveň však paralelně vytváří další aktivity, které ve většině případů s podporou farní pastorační práce přímo nesouvisí. V této linii totiž jde ne toliko o formaci animátorů, ani o přímou pomoc v zakládání nových farních společenství seniorů, nýbrž o aktivity pro seniory z řad široké veřejnosti, kteří o ně na základě nabídky projeví zájem. Konkrétně se jedná o víkendové duchovní obnovy pro ženy, muže i pro manželské páry²³² a o letní pobyty pro prarodiče s vnoučaty. V programech těchto aktivit je hlavní důraz kladen na duchovní stránku, rodinné vztahy a v případě mezigeneračních pobytů také na rekreační (volnočasový) program.²³³ Tyto programy mají napomáhat seniorům vytvářet podmínky k vzájemnému a trvalému sblížení, čili k vzájemnému přátelství mezi lidmi seniorského věku a také k intenzivnějšímu dialogu mezi generacemi.²³⁴

Díky hnutí La vie montante a jeho příznivcům se nová společenství seniorů rozšiřují nejen ve farnostech olomoucké arcidiecéze, ale jak jsme již naznačili, také v **diecézi ostravsko-opavské**. Vzhledem ke skutečnosti, že ostravsko-opavská diecéze vznikla 30. 5. 1996 vydělením od arcidiecéze olomoucké, jednalo se tedy původně o jednu (arci)diecézi, v níž vývoj seniorských aktivit probíhal z počátku totožně. Bude však třeba si všimnout

²³¹ Srov. *Centrum pro rodinný život Olomouc. Programy pro seniory* [online]. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: <http://www.rodinnyzivot.cz/?q=node/6>.

²³² AMBROZKOVÁ, Lucie et al. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*. Brno: Národní centrum pro rodinu, s. 41. ISBN neuváděno.

²³³ Srov. *Centrum pro rodinný život Olomouc. Výroční zpráva za rok 2009* [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: http://rodinnyzivot.cz/soubor/vyrocní_zprava_CPRZ_2009.pdf.

²³⁴ Srov. AMBROZKOVÁ, L. et al. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*, s. 40.

dalšího, poněkud odlišného vývoje především v následujících letech této nové diecéze v severní části Moravy.

Vraťme se však ještě k počátkům zakládání farních seniorských společenství. V diecézi ostravsko-opavské iniciativu převzalo, tak jako v arcidiecézi olomoucké, Centrum pro rodinu a sociální péči (založené roku 1993). Ačkoliv dostaly seniorské aktivity svoji vlastní organizační strukturu a tíha zakládání nových společenství byla na místní koordinátorce, spolupráce s olomouckým Centrem nadále přetrvala. Zde koordinátorka přebírala materiály k vedení společenství pro animátory a participovala na výše uvedených setkáních pro animátory, které probíhají dvakrát ročně. Současně se ale animátoři z farností ostravsko-opavské diecéze dvakrát ročně setkávali s koordinátorkou na pracovních schůzkách na ostravsko-opavském biskupství, během nichž si vyměňovali zkušenosti a čerpali nové poznatky pro svoji činnost. Program těchto schůzek navíc nabízel duchovní část (mše sv. a přednáška), příp. část kulturní, kterou můžeme považovat za doplňkovou.²³⁵ Součástí nabídky Centra byla navíc víkendová setkání s duchovním programem, která se konala dvakrát až čtyřikrát ročně²³⁶ a další aktivity, v nichž již můžeme spatřovat jakési rozšíření činnosti pro seniory – jednodenní duchovní setkání, duchovní obnovy, poutě a navíc také trénink paměti.²³⁷ Je evidentní, že výše uvedené aktivity, mimo poslední, byly zaměřeny na spirituální stránku. To se nicméně částečně změnilo s příchodem roku 2008.

V tomto roce vzniká v diecézi ostravsko-opavské druhá linie aktivit, která na hnutí *La vie montante* v podstatě nikterak nenavazuje. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že nabídka není prioritně soustředěna na jednotlivé farnosti a zakládání nových seniorských společenství v nich, nýbrž je předkládána seniorům z celé diecéze. Jasným důkazem toho je zvláště například zavedení pravidelného diecézního setkání seniorů. Přestože je tento druh setkání v církvi

²³⁵ Srov. *Setkání vedoucích animátorů farních společenství seniorů. Program* [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.tvnoe.cz/detail-akce/setkani-vedoucich-animatoru-farnich-spolecenstvi-senioru.html>.

²³⁶ Srov. *Vítejte senioři! 29. července 2010 – seniorské aktivity* [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.proglas.cz/detail-clanku/vitejte-seniori-29-cervence-2010-seniorske-aktivity.html?textVersion=1>.

²³⁷ Srov. *Nabídka seniorských programů Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava* [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-programu-Centra-pro-rodinu-a-soc-peci-Ostrava.html>.

u nás typický spíše pro mládež,²³⁸ první setkání tohoto typu určené starším lidem objevíme již v roce 2005 v královéhradecké diecézi a od roku 2008 také právě v diecézi ostravsko-opavské. Diecézní setkání, jehož hlavním smyslem je setkat se s místním biskupem a reflektovat především duchovní témata týkající stáří, přitom představuje jakési vyvrcholení všech setkání pořádaných v průběhu roku, a těch není málo. V ostravsko-opavsko diecézi jde především o adventní a postní duchovní obnovy, den s Biblí (praktická práce s Biblí ve spolupráci s Českým katolickým biblickým dílem), dny pro prarodiče s vnoučaty, putování na významná místa v diecézi, duchovní programy pro menší otevřené skupiny – ve farnostech či v domovech pro seniory (se zaměřením na práci s Biblí, liturgická témata dle roku, tvořivou činnost apod.), den pro prarodiče s vnoučaty a v neposlední řadě Akademii pro třetí věk zaměřenou na různá teologicko-historická, biblická, liturgická, společenská a jiná témata. Neopomeneme ani manželské setkání seniorů volně navazující na klasická manželská setkání s tím, že jsou výhradně určena stárnoucím manželským párům. Všechny tyto aktivity zůstávají i nadále v aktuální nabídce ostravsko-opavského Centra pro rodinu a sociální péči.²³⁹ Přesto však výčet aktivit ještě není kompletní. Od roku 2010 zaujímá své místo v nabídce aktivizační program KLAS,²⁴⁰ o němž se ještě zmíníme.

O tom že hnutí *La vie montante* mělo v naší církvi, tedy alespoň v její moravské provincii nemalý úspěch, se přesvědčíme, jestliže nahlédneme také blíže na vývoj seniorských aktivit **diecéze brněnské**. Stalo se tak díky aktivnímu laikovi Miroslavu Krejčířovi. Inspirován myšlenkou tohoto Hnutí založil Krejčíř již v roce 1993 při biskupství brněnském tzv. Kabinet seniorů, jenž působí dodnes. Tento Kabinet není přímo farním společenstvím, schází se dvakrát do měsíce a jeho posláním „je pomoci zvýraznit duchovní život ve stáří, získat možnost setkávání v generačním společenství, přispět ke zlepšení kvality života ve stáří, pomoci k sociální orientaci či nabídnout možnost taneční terapie

²³⁸ Viz například *Diecézní setkání mládeže* [online]. Diecézní centrum mládeže Brno. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: http://brno.signaly.cz/?page_id=234.

²³⁹ Srov. *Seniorské aktivity. Diecézní setkání seniorů*. [online]. Centrum pro rodinu a sociální péči Ostrava. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://rodina.prorodiny.cz/seniorske-aktivity/>.

²⁴⁰ Srov. *Nabídka seniorských aktivit Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava* [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-aktivit-Centra-pro-rodinu-a-socialni-peci-Ostrava.html>.

i relaxačních cvičení.²⁴¹ Krejčíř tedy vnímá u seniorů jako podstatné posílit duchovní život, vzájemnost společenství a přátelství, včetně mezigeneračního, doplnit program o fyzioterapeutickou složku, ale také apoštolovat ve vlastní rodině. To platí pochopitelně i ve farním společenství. Ačkoliv se v brněnské diecézi z počátku nevytvořila nijak hustá síť farních seniorských společenství,²⁴² brněnský Kabinet seniorů navázal partnerství s vídeňskou arcidiecézí,²⁴³ která pomohla následný vývoj seniorských aktivit u nás posunout o další krok dopředu.

Ještě než o tomto kroku podrobněji pojednáme, měli bychom zmínit další aktivity, jež v brněnské diecézi začaly probíhat. V roce 2002 se v pestré nabídce Centra pro rodinu a sociální péči v Brně (založeno v roce 1992) objevil rekreačně-vzdělávací pobyt, který seniorům nabídl kondiční, výtvarně tvořivý i duchovní program. Ve stejném roce byl navíc zorganizován pobyt pro prarodiče s vnoučaty s kondičním cvičením a duchovním programem pro prarodiče a zábavným a tvořivým (tvořivé dílny) programem pro děti.²⁴⁴ Díky finančním prostředkům z grantu EU Phare byl v roce 2004 otevřen Senior C@fé Club – bezbariérová internetová klubovna pro seniory. Prioritou počítačových kurzů, které zde následně probíhaly, bylo zlepšit přístup seniorů k informacím, vzdělání a komunikaci.²⁴⁵

V roce 2006 byli pod záštitou Centra pro rodinu a sociální péči v Brně vyškoleni první lektoři alternativního programu LIMA zaměřeného na aktivizaci seniorů v seniorských skupinkách, jež má pomoci zkvalitnit život člověka seniorského věku po fyzické, mentální a duchovní stránce. Podnět k této aktivizaci dal v roce 1991 německý psycholog Wolf Dieter Oswald, který vyvinul vůbec první vědecky podložený program SimA na podporu kognitivních a motorických dovedností starších lidí.²⁴⁶ Podle vzoru studie SimA následně

²⁴¹ *Seniorská služba lásky* [online]. Tiskové středisko České biskupské konference. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/seniorska-slu-ba-lasky/>.

²⁴² Viz KOLÁŘOVÁ, J. Senioři naší farnosti v roce 2013. *Společnou cestou*, 2013 [online]. [cit. 2015-25-01]. Dostupné na: http://olesnice.katolik.cz/casopis/2013/2013_12.pdf; viz *Římskokatolická farnost Hodonín* [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://www.farnosthodonin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=1133>.

²⁴³ Srov. *Seniorská služba lásky*.

²⁴⁴ Srov. *Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2002* [online]. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2002.pdf.

²⁴⁵ Srov. *Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2004* [online]. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2004.pdf.

²⁴⁶ Srov. *Was ist SimA?* [online], 2013 [cit. 2013-05-12]. Dostupné na: <http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>.

vyvinulo Katolické vzdělávací centrum ve Vídni tréninkový program LIMA (Lebensqualität im Alter) pro lidi starší 55 let obsahující čtyři základní složky, k nimž patří trénink paměti, psychomotorický trénink, kompetenční trénink, ale také vyrovnání se s otázkami po smyslu života a životem obecně. Cílem tohoto programu je udržení kvality života až do vysokého věku, změna hranic – pokud je to možné, přijetí hranic – pokud je to nutné a výměna zkušeností s lidmi v podobné situaci.²⁴⁷ Od roku 2008 na tento program začal dále navazovat tzv. KLAS (Klub aktivních seniorů), zatím však šlo spíše o první jednání se zájemci o vzdělávání pro práci seniory. Od roku 2009 byla realizována školení pro nové zájemce pod vedením českých lektorů. Následovaly další odborné kurzy probíhající pravidelně několikrát v roce. Program přizpůsobený našemu prostředí se začal rozšiřovat nejen do farností, ale také do obcí, pečovatelských domů, center pro rodinu a dalších zařízení, především brněnské diecéze, částečně také ostravsko-opavské a olomoucké arcidiecéze (zde se nabídka objevila pod hlavičkou center pro rodinu), příp. jiných diecézí (organizátor nicméně nerozděluje skupiny KLASu podle jednotlivých diecézí, nýbrž podle jednotlivých krajů v České republice). Začaly vznikat tzv. SNOPy (Spolupráce Na Oblastní Pobožce). Díky tomu se objevily seniorské skupinky i v necírkevních institucích. Tento trend pokračuje nadále – animátoři seniorů a vedoucí SNOPů mají možnost se pravidelně setkávat a vyměňovat si zkušenosti (předávání dobré praxe).

Rok 2013 přinesl ještě další novinku – projekt Spokojený senior, na němž se společně podílí Asociace center pro rodinu²⁴⁸ jako realizátor a brněnské Centrum pro rodinu a sociální péči jako partner projektu. Ucelená vzdělávací koncepce obsahuje čtyři vzdělávací moduly: a) Anna, senior dobrovolník/dobrovolnice; b) Simeon, předseda/předsedkyně klubu seniorů; c) Zachariáš, průvodce v řešení obtížných životních situací; d) Alžběta, kreativní senior/seniorka.²⁴⁹

²⁴⁷ Srov. SKRITEK, Gertrud. *Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentrainer/innen Ausbildungslehrg.* Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rky) LIMA. Wien: Katholisches Bildungswerk, s. 3.

²⁴⁸ Asociace center pro rodinu nebo-li zkráceně ACER je nezisková organizace založená v roce 2001, která sdružuje fyzické a právnické osoby v České republice angažující se v prarodinných aktivitách. Jejím posláním je přispívat k prarodinnému klimatu ve společnosti a prostřednictvím vlastních aktivit podporovat kvalitní vztahy v rodině (viz <http://www.acer-cr.cz/o-nas.html>).

²⁴⁹ Srov. *Historie KLAS a SNOP* [online]. Spokojený senior – KLAS z. s. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <http://spokojenysenior-klas.cz/index.php/klas-snop#historie>.

V nabídce jsou pak konkrétně tyto vzdělávací programy, resp. aktivity:²⁵⁰

1. Motivační seminář pro veřejnost "Senior, dobrovolník" – tato aktivita chce seniorům odpovědět na otázku, jak mohou být užiteční pro své okolí a kde k tomu získají příslušné vzdělání.

2. Základní kurzy "Předseda/předsedkyně klubu seniorů" a "Vedoucí farních společenství seniorů". První z kurzů je zaměřen na zakládání nových a vedení stávajících klubů seniorů. Věnuje se tématům jako je kompetence vedoucího animátora a její delegování na jiné členy klubu, plánování programu klubu, trénink asertivity, základy aktivizačních technik (trénování paměti, psychomotorika, psychohygiena). Druhý kurz určený vedoucím animátorům společenství seniorů se věnuje problematice zakládání či vedení stávajících společenství ve farnosti, zabývá se pastoračním významem farního společenství seniorů, otázkami jak pracovat s duchovními texty a jak sestavit křesťanská témata.

3. Nadstavbové kurzy "Animátor Klubů aktivních seniorů" a "Animátor farních společenství seniorů". Jedná se o nastavbový kurz určený účastníkům kurzu "Předseda/předsedkyně klubu seniorů" a "Vedoucí farních společenství seniorů". V tomto kurzu si účastník sám připravuje jedno setkání pro seniory a na toto téma zpracovává písemnou práci. Další programovým bodem kurzu je prezentace zpracovaného tématu, zpětná vazba od lektorky a výměna zkušeností mezi participanty kurzu.

4. Tematické semináře – počítačová gramotnost, finanční gramotnost, první pomoc u seniorů, tancování se seniory, obtížné životní situace, kreativní techniky, mezigenerační aktivity – především pobyty pro prarodiče s vnoučaty. Jedná se vesměs buď o pokračování aktivit, jež byly zmíněny výše či jejich doplnění (tanec vsedě, první pomoc u seniorů, pomoc ve zvládnutí obtížných životních situacích, kreativní techniky).

5. Čtvrtletník Zrnko – jsou metodické listy pro animátory a informace o volnočasových aktivitách pro seniory.

6. Další aktivity jako Den pro seniory – původně mezidiecézní setkání seniorů dnes nese název Celostátní setkání Den pro seniory. Program tohoto setkání je dost široký (demografické změny ve společnosti, mezigenerační spolupráce, workshopy – například tanec vsedě, prezentace seniorských aktivit

²⁵⁰ Srov. tamtéž.

z jiných krajů, kulturní složka a mše svatá). Pokračovací aktivitou jsou rekreační pobyty pro seniory s duchovním, sportovním a zdravotním programem, doplněný tréninkem paměti, tvořivými aktivitami a přednáškami o mezigenerační problematice. Poslední z aktivit, kterou v našem výčtu nevynecháme, je duchovní obnova pro seniory.

Odlišný vývoj pastoračních aktivit pro seniory oproti výše uvedeným moravským diecézím můžeme pozorovat v **diecézi královéhradecké**. První impulz k pastoračnímu zájmu o seniory zde dal v roce 1999 Diecézní teologický institut Biskupství královéhradeckého (působící od roku 1999), který uvedl na veřejnost nabídku vzdělávacího programu Teologie pro III. věk. V přednáškách tohoto tříletého programu nebyl kladen důraz na příliš vysokou odbornost, ale na jasné vyjádření hlubokých skutečností křesťanské víry, jež má staršímu člověku poskytnout „nové impulzy pro své přemýšlení, pro život víry a pro události prožívané s obtížemi stáří.“²⁵¹ Od roku 2001 na tento program volně navázaly duchovní obnovy, jejichž organizaci přebíral od roku Referát diakonie Biskupství královéhradeckého v rámci projektu „Diecézní seniorklub“. Referát diakonie postupně rozšířil nabídku aktivit o duchovní a rekreační pobyty, poutní cesty, vzdělávací kurzy (práce na počítači a jazykové kurzy), příp. další doplňkové aktivity kulturního charakteru (divadelní představení, koncert apod.). Jako hlavní akce pro seniory v královéhradecké diecézi bylo od roku 2005 pořádáno diecézní setkání seniorů. Jeho smyslem bylo umožnit seniorům z celé diecéze setkat se s místním biskupem, přičemž program sestával ze společné bohoslužby, duchovní přednášky, odborné teologické přednášky, sdílení a kulturní vložky (koncert). S příchodem roku 2005 byl v diecézi učiněn ještě další, mnohem významnější krok pozornosti vůči lidem seniorského věku – v tomto roce bylo založeno a tehdejším královéhradeckým biskupem Mons. Dominikem Dukou podpořeno Diecézní centrum pro seniory, jehož hlavní úlohou je koordinovat ve spolupráci s duchovními správci práci se seniory ve farnostech a zajišťovat vzdělávání a koordinaci činnosti animátorů seniorů v diecézi.²⁵² Jelikož hlavní úlohou Referátu diakonie je koordinovat zvláště

²⁵¹ SOCHA, Josef. Teologie pro III. věk. *IKD – Informace královéhradecké diecéze*, 1999, roč. IX, č. 2, s. 20.

²⁵² Srov. Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG, s. 6

službu nemocným, jevil se i další krok začlenit Diecézní centrum pro seniory do Referátu pastorační z pastoračního hlediska jako správný. Od roku 2006, po uskutečnění prvního setkání „animátorů seniorských společenství“ na celostátní úrovni organizovaného Centrem pro seniory, se začala pozvolně rozšiřovat farní společenství seniorů, nicméně v programu Centra stále převažovaly spíše různé diecézní aktivity určené seniorům, jejichž počet stále vzrůstá. Šlo konkrétně o pobyty pro prarodiče s vnoučaty, v jejichž programu se prolínají prvky duchovní, katechetické, vzdělávací, poznávací, sportovní a tvořivé (tvořivé rukodělné dílny), na tyto pobyty volně navazující den pro prarodiče s vnoučaty (cílem obou těchto akcí je napomoci upevnit mezigenerační vztahy),²⁵³ participace na mezinárodním projektu „Biografické učení z těžkých dob pro společnou současnost a budoucnost“ (podpořeno dotací EU – Projekty partnerství), jehož hlavním úkolem bylo pomoci dnes již starším lidem vyrovnat se s těžkým obdobím, které prodělali v období druhé světové války a v poválečné době, manželské setkání seniorů s cílem reflektovat a prohloubit život v manželství u starších lidí – zvláště prostřednictvím psychologicko-spirituálních přednášek s odborníky a skrze výměnu zkušeností mezi účastníky.²⁵⁴ V nabídce Centra pro seniory se také objevil pokus oslovit obyvatele domovů pro seniory s vánočním programem Pojdme za hvězdou, jehož cílem bylo oživení a porozumění smyslu vánočního příběhu a jeho poselství a reflektování hodnot v životě člověka.²⁵⁵ Výše zmíněné aktivity, s výjimkou posledního jmenovaného a dále Teologie pro III. věk, počítačových a jazykových kurzů, Dne pro prarodiče s vnoučaty, probíhají každoročně až do současnosti. K doplňkovým aktivitám patří například provozování webu pro seniory Simeon.cz.²⁵⁶

Od roku 2011 začal být v královéhradecké diecézi realizován formačně-vzdělávací program AKTIVAN (zkratka pro výraz „Aktivní animátor“). Tento program nevychází z žádného vzorového programu a je primárně zaměřen na

²⁵³ Viz *Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory* [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na: <http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory>.

²⁵⁴ Srov. *Evropské partnerství jako prostředek zabránění válek a odsunu* [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2009. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/evropske-partnerstvi-jako-prostredok-zabraneni-valek-a-odsunu-obyvatel/>.

²⁵⁵ Srov. *Vánoční program pro seniory „Pojdme za hvězdou“* [online]. cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://www.simeon.cz/clanky/Vanocni-program-pro-seniory-Pojdme-za-hvezdou.html>.

²⁵⁶ Viz *Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory* [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na: <http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory>.

formaci a vzdělávání současných a budoucích dobrovolníků, jejichž úlohou je pak ve farnostech, případně v domovech pro seniory zakládat a vést seniorské společnosti a prostřednictvím předem připraveného programu vzájemně sdílet a prohlubovat víru s lidmi obdobně založenými. Program se prioritně zaměřuje na spirituální témata (jak prohloubit víru u starších lidí), ale obsahuje i odborné přednášky základů z pastorální teologie, eklesiologie, psychologie, případně dalších oborů. K doplnění využívá různé aktivizační programy (práce s Biblí, trénink paměti, cvičení a tance se seniory apod.).²⁵⁷ Dalším vodítkem k této činnosti jsou tematické materiály (témata určená k vedení společnosti), které Centrum pro animátory zpracovává a vydává.²⁵⁸ Program AKTIVAN v zásadě plně nahradil původně pořádané diecézní setkání animátorů seniorů, přičemž za vrchol animátorských setkávání je považováno již zmíněné celostátní setkání animátorů seniorů s odbornými převážně teologickými tématy pořádané jednou za dva roky pro zájemce nejen z královéhradecké diecéze, nýbrž také pro současné i potenciální animátory ze všech diecézí ČR.²⁵⁹

Pokud je tato nabídka celostátního setkání animátorů seniorů, podobně jako například aktivizačního programu KLAS, určena animátorům seniorů (současným i budoucím) z celé České republiky, je zcela jistě na místě se tázat, pochopitelně i pro úplnost tématu samotného, po seniorských aktivitách dalších diecézí, čili diecézí české církevní provincie, které jsme ještě nezmínili. Jenomže zde narážíme na problém. V ostatních diecézích se na diecézní úrovni nerozvíjí činnost explicitně určená jen pro seniory. Pokud v těchto diecézích probíhají některé aktivity zaměřené primárně na cílovou skupinu seniorů, nejsou koordinovány na diecézní úrovni.

²⁵⁷ Viz *Formačně-vzdělávací program Aktiván* [online], 2012 [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktivan.html>.

²⁵⁸ Viz například ČEPELKOVÁ, Veronika; KÁŇOVÁ, Jiřina et al. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*. Hradec Králové: Typostudio, 2011, ISBN 978-80-87363-05-8.

²⁵⁹ Viz *Základní informace o celostátním setkání animátorů seniorů* [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/clanky/Zakladni-informace-o-celostatnim-setkani-animatoru-senioru.html>.

Diecéze Fáze vývoje	Arcidiecéze olomoucká	Diecéze ostravsko- opavská	Diecéze brněnská	Diecéze královéhradecká
1. fáze vývoje	La vie montante (LM)	LM	LM	Teologie pro III. věk
2. fáze vývoje	LM / aktivity na diecézní úrovni (AD)	LM / AD	LM / AD	AD
3. fáze vývoje	LM / AD / částečně KLAS	LM / AD / částečně KLAS	LM / AD / především KLAS	AD / AKTIVAN
Instituce (záštita pastoračních aktivit pro seniory)	Arcibiskupství olomoucké – Centrum pro rodinný život	Biskupství ostravsko- opavské – Centrum pro rodinu a sociální péči	Biskupství brněnské – Centrum pro rodinu a sociální péči	Biskupství královéhradecké – Diecézní teologický institut/ Referát pro diakonii/ Diecézní centrum pro seniory

Tabulka 6 – Náčrt vývoje pastoračních aktivit pro seniory

3.3 Prakticko-teologické zhodnocení pastorační práce seniorů v naší zemi

Na základě výše popsaného vývoje a předchozích pastoračních impulzů pro práci se seniory v církevním společenství se nyní můžeme pokusit zpracovat prakticko-teologické zhodnocení stavu současné pastorační práce seniorů a nastínit její další možnosti. Z předchozího pojednání o pastoračních aktivitách v naší zemi můžeme vyvodit následující teze vyjadřující převládající tendence pastorační práce seniorů v ČR. Tyto teze se pokusíme v dalších odstavcích objasnit a zdůvodnit.

Přehled tezí:

- 1) v nabídce je řada aktivit, při nichž jsou starší lidé spíše objekty než subjekty pastorační práce
- 2) hlavní důraz aktivit je kladen na spirituální stránku
- 3) programy obsahují nabídku formace animátorů s cílem vytvořit ve farnostech fungující společenství
- 4) objevuje se trend oslovit nejen nábožensky založené seniory

3.3.1 Subjekt vs. objekt pastorační práce seniorů

Jestliže jsme na základě teologického zhodnocení pastorační práce seniorů došli k tomu, že jejím úkolem je napomoci starším lidem stávat se aktivními

subjekty pastorační, tak z přehledu vývoje pastoračních aktivit v jednotlivých českých a moravských diecézích, jak jsou popsány v předchozí kapitole (3.2) lze vyvodit, že v české katolické církvi – alespoň v oblasti pastorační seniorů – je představa o jednotlivém věřícím jako aktivním subjektu pastorační zatím spíše výjimkou.

Z uvedeného vývoje můžeme také vyzorovat, že záměrem diecézí (konkrétně moravských) bylo rozšiřovat původní nabídku o další aktivity, aby bylo možné vedle animátorů seniorů oslovit také širší okruh zájemců. V Čechách (konkrétně v královéhradecké diecézi) byla nabídka diecéze zaměřena od začátku na širokou, především věřící seniorskou veřejnost. V každém případě ovšem šlo původně především o rozvoj farních společenství seniorů podle hlavního vzoru *La vie montante*.

Ani nabídka dalších aktivit, ač jsou všechny užitečné i oblíbené (mezigenerační pobyty, duchovní obnovy, diecézní setkání aj.) a nakonec zaujaly v práci diecézních středisek ještě podstatnější místo, jsou opět aktivity plánované v centru „pro seniory“ a nikoliv navržené od samotných seniorů. Proto se domníváme, že také v pastorační seniorů převládá směr „shora dolů“, který kritizuje Kaplánek u pastorační mládeže.²⁶⁰

Pro koncepci „shora dolů“ je charakteristické, že subjekty pastorační nejsou jednotlivé skupiny věřících (senioři, mladí apod.), nýbrž pověření pastorační pracovníci, kteří připravují různé programy. Jak už bylo zmíněno toto jednostranné pojetí pastorační se neobjevuje pouze v oblasti pastorační seniorů; vedle pastorační mládeže jej můžeme pozorovat například v činnostech na podporu rodiny atd.²⁶¹ Dlouhodobé setrvávání u tohoto modelu je zřejmě stále ještě důsledkem zúženého chápání pastorační, k němuž u nás došlo v době totality (viz vývoj pojmu pastorační).

Jistě i pastorační „pro seniory“ má svůj význam, pokud jsou tyto aktivity zaměřeny diakonicky či misijně. Nicméně dokumenty Druhého vatikánského koncilu předjímají a současná pastorační teologie předpokládá prohlubování principu participace i v každodenním životě křesťanského společenství.²⁶²

²⁶⁰ Srov. KAPLÁNEK, M. *Pastorační mládeže*, s. 96.

²⁶¹ Viz například AMBROZKOVÁ, Lucie et al. *Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací*, s. 47.

²⁶² Srov. BAUMGARTNER, Konrad. *Alte Menschen*. In HASLINGER, Herbert et al. *Handbuch praktische Theologie*, Bd. 2. Mainz a. Rhein: Matthias-Grünwald-Verlag, 1999, s. 68. ISBN

Obzvláště starší lidé jsou církví vyzýváni k aktivitě a k evangelizaci. Vystává tedy otázka, jak využít potenciál diecézních center právě k podpoře participace seniorů na životě farností a diecézí. Domníváme se, že princip participace – vedle ostatních principů – by mohl být obsahem nějakého programového dokumentu pro pastorační seniorů na území ČR. Takový dokument ovšem zatím není a není nám známo, že by se o něm uvažovalo. Určité nasměrování sice nabízejí dokumenty Jana Pavla II. a dokument DS,²⁶³ přesto se však domníváme, že by bylo vhodné pracovat na konkretizaci těchto obecných dokumentů pro naše podmínky.

Především by se ale této práci měli zúčastnit sami senioři. V každé diecézi by měli senioři dostat možnost diskutovat s pracovníky v pastorační o typu a zaměření pořádaných aktivit. Zapojení seniorů do plánování „seniorské pastorační“ na úrovni diecézí, příp. celé ČBK, by mohlo pomoci k překonání jednosměrné pastorační koncepce „shora dolů“.

Kvalita diecézní pastorační seniorů je ale už teď závislá na aktivní participaci seniorů na jednotlivých aktivitách farního společenství. Proto je primárním úkolem diecézních středisek spolupracovat s jednotlivými farnostmi, resp. animátory seniorů i samotnými seniory v těchto farnostech. Tento úkol je dle našeho názoru důležitější než pořádání aktivit na diecézní úrovni.

3.3.2 Spirituální zaměření aktivit

Z přehledu vývoje aktivit pro starší lidi můžeme postřehnout další charakteristický rys pastorační v katolické církvi v ČR. Tím je primárně spirituální zaměření. Už samotné hnutí La vie montante, jež dalo vývoji pastorační seniorů u nás určitý směr je prioritně zaměřeno na podporu duchovního života seniorů a také na jejich apoštolát. To znamená, že formace animátorů, jak jsme poznali, nutně obsahuje spirituální témata. Podobně v ostatních formačně-vzdělávacích i jiných programech (jako např. duchovní obnovy) mají duchovní témata svoje nezanedbatelné místo.

3-7867-2202-1.

²⁶³ Na tento dokument v jeho originální verzi jsme narazili během studia a psaní této práce, následně z něho čerpali a doporučili k předkladu a distribuci (viz výše v pojednání o dokumentu).

Akcent na „duchovní život“ má svoje přednosti i úskalí. V české církvi je tento akcent výraznější než jinde, a to především díky nedávné historii: v dobách totality byla veřejná činnost redukována na minimum (prakticky pouze na mše sv.); díky tomu se církev stala v myšlení věřících místem, kde se realizuje kult či duchovní povznesení (duchovní doprovázení nebo vedení). Církevní společenství se tedy zaměřilo na duchovní základ. To přineslo naší církvi mnoho požehnání, ale současně také určité vnitřní omezení – malou citlivost vůči potřebám „vnější“ společnosti i vůči diakonii uvnitř církve.

Jak jsme měli možnost již dříve poznat, mezi účastníky katolických bohoslužeb u nás zaujímají starší lidé přední místo. To znamená, že můžeme seniory počítat k nejvíce religiózní věkové skupině. Toto konstatování nás utvrzuje v názoru, že duchovně zaměřené programy pro tuto skupinu jsou nejenom vhodné, ale dokonce i nezbytné – starší člověk potřebuje ze strany církve především nabídku takových aktivit, jež posílí jeho nadšení pro Boha. Bylo by mylné, kdybychom se domnívali, že ve stáří člověk již nepotřebuje rozvíjet perspektivu víry a naděje, anebo že si v palčivých otázkách po smyslu života a smrti poradí sám. Starý člověk může být vystaven krizi víry, a to v různých formách. Někdy může krize vycházet z nesprávné náboženské výchovy v dětství, jindy ze životních komplikací nebo zklamání, které přivádějí staršího člověka k pochybnosti o Boží náklonnosti. Proto je nezbytné, aby církev vedla seniory k „uchopení“ krize jako stádia směřujícího ke zralosti²⁶⁴ a vytvářela pro ně prostor ke sdílení víry.

Slovem „prostor“ zde máme na mysli nejen místo, ale zvláště také sociální prostor – tedy určitou síť vztahů, která se u nás většinou realizuje pomocí společenství uvnitř farnosti.²⁶⁵ Pojmeme „prostor“ můžeme ale také rozumět vytvoření podmínek pro vlastní aktivitu seniorů.²⁶⁶ Společenství je totiž povoláno také k tomu, „aby odpovídalo na očekávání participace starých lidí“.²⁶⁷ Podporovat spirituální život seniorů ze strany církve tedy konkrétně spočívá

²⁶⁴ Srov. SCHLAGER Stefan. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, 4. Auflage. Linz: KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001, s. 65-67. ISBN neuvedeno.

²⁶⁵ Srov. SCHMID, M., KIRCHSCHLÄGER, W. *Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters*, s. 134.

²⁶⁶ Ukázkou dvou druhů skript pro vedení společenství seniorů přinášíme v Příloze II a v Příloze III. První druh skript je zaměřen především na podporu spirituálního života. Oproti tomu druhá skripta pojednávají o tématu stáří v Písmu sv., jež má seniory duchovně povzbudit a současně vyzývají starší lidi k aktivitě. Proto tuto druhou variantu považujeme za vzor, podle něhož by se mohly vytvářet další tematické texty pro seniorská společenství.

²⁶⁷ *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 21.

v pomoci staršímu člověku překonat krizi víry, růst ve víře, vytvořit si síť osobních vztahů a snažit se žít pro druhé.

3.3.3 Společenství seniorů ve farnostech

K významným úkolům diecézních středisek patří spolupráce s farnostmi. Jde vlastně o primární úkol, jehož cílem je oslovit seniory z farností, připravit je k službě pro své vrstevníky, pomoci farnostem zakládat seniorská společenství a koordinovat formaci a vzdělání jejich animátorů. Ačkoliv se tento model jeví jako dobře promyšlený a přínosný, přece jen se potýká s jedním závažným nedostatkem – zakládání společenství (lidově „společ“) seniorů se postupem času stalo hlavním a často také jediným cílem pastorační práce seniorů ve farnostech. O tom, že zakládání těchto společenství je užitečné, hovoří například dokument ChL. Užitečnost malých společenství nicméně nespočívá pouze v jejich působení pro „sebe sama“. Jejich působení je nutné k uskutečňování vlastního poslání celého farního společenství (srov. ChL 26), a proto se tato společenství nemají stávat pouze uzavřenými kroužky, v nichž nalézá uplatnění pouze jeden člověk jako organizátor a ostatní se pouze „zapojují do programů“. Společenství seniorů se mají spíše stávat nástrojem pro jejich začlenění do širšího společenství, tedy do společenství farnosti, v němž každý člověk má nejenom své právoplatné místo, ale také svůj vlastní úkol.

Jak jsme měli příležitost poznat výše, snahou diecézí a potažmo farností je dosud hlavně ožívání malých společenství seniorů skrze jejich animátory. Zatímco otázka participace seniorů na aktivitách farnosti se příliš nereflektuje („vždyť je to samozřejmé: většina aktivních farníků jsou senioři“). Jestliže se tedy něco v této oblasti (se seniory a pro seniory) děje, ve valné většině se jedná o činnost koordinovanou shora. Diecézní střediska spíše nabízejí programy, které motivují animátory seniorů a poskytují jim vhodnou formaci, včetně tematických materiálů.²⁶⁸ Domníváme se, že je třeba vedle těchto aktivit hledat další způsoby, jak otevřít starším lidem dveře do širšího společenství farnosti či hnutí.

²⁶⁸ Viz například KRASUCKI, Antonín. *Stáří v Písmu svatém*. Olomouc: Hnutí křesťanů třetího věku, 2007, ISBN neuvedeno; nebo ČEPELKOVÁ, V.; KÁŇOVÁ, J. et al. *Pojďme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista*.

Ačkoliv se poměrně hodně energie věnuje formaci animátorů seniorů, zdá se, že jejich úloha není zatím jasně vymezena. Pokud bychom chtěli přizpůsobit úlohu animátora seniorů teoretickým požadavkům na pastorači seniorů, tak jak vyplývají z této práce, muselo by do náplně činnosti animátorů patřit vedle vedení společenství také úkol „mediátora“ mezi seniory a farností. Toto „prostřednictví“ by se mohlo realizovat třeba tím způsobem, že animátor doporučí konkrétního staršího člověka ke konkrétnímu úkolu. Výhodou této iniciativy je fakt, že se starší lidé ve společenství dobře znají – animátor pravděpodobně bude schopen rozlišit, kdo ze seniorů má blíže k praktickým činnostem nebo komu je bližší spíše intelektuální činnost. Duchovní správce farnosti pak může snáze pověřit starší lidi různými úkoly.

Jedním z významných úkolů je návštěva nemocných seniorů, spojená dle okolností i s podáváním svatého přijímání. Je to jedna z oblastí, kterou by mohl animátor seniorů ve spolupráci s farářem koordinovat. Samotné návštěvy by mohli realizovat další členové společenství. Jejich přítomnost u lůžka nemocného se tak stane znamením duchovního propojení se společenstvím farnosti. Návštěvy se týkají jak seniorů, kteří se nemohou pro stáří nebo nemoc zúčastnit bohoslužeb, tak i seniorů, kteří jsou krátkodobě nebo dlouhodobě v nemocnicích, případně v domovech pro seniory.²⁶⁹

Pokud bude společenství seniorů s touto problematikou dobře seznámeno a povzbuzeno k jednání, najde jistě i další vhodné cesty, jak pomoci dalším seniorům, zejména nemocným a v těžkostech. Tato pomoc se samozřejmě nemusí omezovat na věřící členy farnosti.²⁷⁰

Důležitou součástí pastoračního úsilí je nejenom rozšířit hranice možného působení na domovy pro seniory a na osamělé seniory, nýbrž také tyto seniory a nemocné zapojit do života farního společenství²⁷¹ skrze jejich svědectví utrpení a modlitby, které se stávají pro celou farnost velkým obohacením.²⁷² Tím jsou do dynamiky pastorace seniorů zapojeni všichni starší lidé farnosti: animátor je aktivním pomocníkem v začleňování seniorů do společenství, senioři – jak aktivní, tak nemocní se dle možnosti sami zapojují

²⁶⁹ Srov. SCHLAGER, S. *Lebensringe – Wachstumsspuren*, s. 144; s. 146.

²⁷⁰ Srov. *Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě*, s. 25.

²⁷¹ Srov. tamtéž, s. 24-25.

²⁷² Srov. tamtéž, s. 19.; srov. KRAUS, Bernard. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. *Diakonia*, 2003, roč. 34, č. 1, s. 44. ISSN 0341-9592.

v církevním společenství. Cílem je: začlenit všechny seniory do společenství a umožnit jim být pro něj prospěšní.

3.3.4 Oslovování seniorů mimo církevní společenství

Ačkoliv jsou církevní aktivity určeny především věřící skupině seniorů, přece v nich můžeme pozorovat určitou snahu oslovit také seniory, kteří nejsou členy žádné církve. K těmto aktivitám patří především akce se vzdělávacím či volnočasovým zaměřením. Jedná se například o vzdělávací kurzy nebo rekreační pobyty; můžeme sem zařadit např. nabídky tréninku paměti, tréninku kompetencí nebo psychomotorického tréninku. Ačkoliv tyto aktivity oslovují určitou skupinu seniorů mimo církevní prostředí, je třeba vzít v patrnost, že u nich v zásadě není domyšlena nějaká návazná spolupráce s účastníky, protože se jedná buď o nárazové akce (kurzy, pobyty) nebo o skupinové akce koordinované shora, které mnoho starších lidí mohou jistě nadchnout, ale ne vždy nabízí účastníkům další návazné zapojení.

Výše jsme hovořili o významu společenství vrstevníků, které provází člověka na cestě víry, úloze animátorů v tomto společenství a v neposlední řadě také o aktivním zapojení všech seniorů skrze toto společenství. Nakolik je však toto společenství s to reagovat na potřeby lidí, kteří žijí ve svých domácnostech (resp. domovech pro seniory) a nepřicházejí s církví do styku, je otázkou. Je tedy nezbytné, abychom při plánování pastoračních aktivit zvážili, zda a jakou formou se můžeme těmto lidem přiblížit a nabídnout jim možnost podílet se na životě farnosti. Zásadní pomocí v této snaze se mohou stát právě aktivní senioři, kteří se více zajímají o své vrstevníky a mohou je případně pozvat do společenství nebo je navštěvovat. Při setkání se seniory v domácím prostředí nebo i v domově seniorů se otevírá široké pole diakonické služby: pastorační rozhovory (které nemusí být vždy zaměřené na náboženské či spirituální otázky), naslouchání, dobrovolnická práce, společná modlitba (například za farnost), informování o životě farnosti a univerzální církve atd.

Tuto činnost by ovšem neměla vykonávat jenom malá skupinka seniorů, pro niž by to znamenalo neúměrnou zátěž. Seniorská společenství dávají

vhodnou příležitost k tomu, aby se jeho členové domluvili na způsobu a intenzitě participace podle možností každého z nich. Přitom je důležité, aby přípravy, konzultace, plány a hodnocení probíhaly v širším společenství farnosti. Tím bude církev lidem, i těm, kteří se k církvi nehlásí, daleko blíž, než skrze množství aktivit, kterých se ale zúčastní jenom hrstka „věrných“. Jak nás v tom utvrzuje koncil, církev musí přijít k lidem, nikoliv čekat, že lidé přijdou k ní (srov. GS 3).

ZÁVĚR

Hlavním záměrem této práce bylo na základě studia vývoje postoje církve ke křesťanům – seniorům upřesnit jejich místo v církevním společenství, a tím přispět k vytvoření kritérií pro další rozvoj pastorační práce seniorů. Abychom se mohli na tuto problematiku zaměřit a dále ji rozpracovat, bylo potřeba zasadit situaci seniorů do širšího rámce současné doby, zmapovat aktuální sociálně-demografickou situaci, nahlédnout do biblické a křesťanské historie, přičemž jsme nevynechali ani mimokřesťanské autory. To nám umožnilo hlouběji pohlédnout na silné poselství minulosti, které má co dočinění s reflexí tohoto tématu, které je dnes tak aktuální.

Přes historický průřez jsme došli až k prvnímu bodu stěžejní části, v němž se pokoušíme „teologicky zhodnotit stáří“. Vodítkem jsou pro nás současné církevní dokumenty, jež se dotýkají tohoto tématu. Uvědomujeme si, že téma, jemuž jsme věnovali pozornost, je velice široké. Naším záměrem proto bylo spíše vytvořit prolegomena pro další studium a podat námět vhodný pro diskuzi jak na *celostátní*, tak i na *diecézní a farní úrovni*.

V předložené práci jsme se snažili využít dostupnou relevantní odbornou psychologickou a zejména teologickou literaturu, případně jiné podpůrné zdroje (jako například statistická data nebo texty či dokumenty v elektronické podobě), a především tematické a pastoračně-teologické dokumenty, jež se k problematice starších lidí ať už přímo či nepřímo vyjadřují. Dlužno podotknout, že těchto materiálů (jak dokumentů, tak teologické literatury) není v českém jazykovém prostředí velké množství; bylo tedy nezbytné hledat pomoc v dokumentech jiných místních církví a také v cizojazyčné teologické literatuře.

Nedostatečné zpracování tohoto tématu v české teologii vnímáme jako dluh vůči seniorům a všem, kteří s nimi a pro ně pracují a kterým patří velké uznání.

Za zvláště inspirující považujeme přínos papeže Jana Pavla II., jenž ve svých reflexích navázal především na II. vatikánský koncil, jehož náměty v našem tématu považujeme za primární, zvláště pak ty, co se týkají tématu společenství nebo solidarity církve se světem. Co se týče dokumentů místních církví, pak zcela určitě řadíme na přední příčku dokument Konference biskupů Spojených států amerických. Tento dokument v zásadě navazuje na teologii

stáří Jana Pavla II., která je vyjádřena například v Listu starým lidem z roku 1999 a na významný celocírkevní teologicko-pastorační dokument Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě z roku 1998. List starým lidem a dokument papežské rady pro laiky Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a světě jsou totiž jediné oficiální dokumenty celocírkevního dosahu, které jsou věnovány výhradně našemu tématu.

Dalším nosným tématem této disertační práce se stalo prakticko-teologické zhodnocení pastorační práce seniorů v naší zemi, jemuž ale ještě nutně předcházelo hledání pastorálně teologických východisek a popsání vývoje a současného stavu pastoračních aktivit v naší zemi. Zvolen byl tedy následující postup: od pojednání o vývoji užívání pojmu pastorační práce a ozřejnění současného pojmu pastorační práce seniorů, jsme se zaměřili na teologicko-pastorační aspekty II. vatikánského koncilu, dokumentu Evangelii nuntiandi a následně na teologicko-pastorační přínos Jana Pavla II. a rozvoj jeho myšlenek v dokumentech místních církví, včetně katolické církve v naší zemi. Současně jsme nevynechali ani teology, kteří se k tématu stáří vyjadřují.

V této poslední části se výrazně ukázalo, odkud a jakým směrem se má církev vydat. Poznali jsme, jak významnou roli hraje v církvi farní společenství a participace na něm. Proto navrhuje v závěrečné kapitole (3.3) určité kroky pro aktivní zapojení seniorů na životě církve. Pokusili jsme se rovněž formulovat některé úkoly, jež se týkají diecézních středisek, farního společenství a společenství seniorů. Jedná se o pokus aplikovat doporučení celocírkevních dokumentů a pastorálně-teologické reflexe na situaci těch církevních struktur, které jsou v ČR zapojeny do pastorační práce seniorů.

Na závěr můžeme konstatovat, že během zpracování dané problematiky jsme se snažili reflektovat pastorační práci seniorů v katolické církvi v ČR z různých hledisek, přičemž jsme vnímali, že je tato oblast pastorační práce dosud spíše ještě neprobádaným polem. Proto je naším přáním, aby se pastorační práce seniorů jako specifické skupině věřících věnovala větší pozornost, a to nejen teoreticky, ale i v praxi. Bylo by totiž zúžené a nespravedlivé mluvit pouze o pastorační práci mládeže, rodin a jiných specifických skupin, a neuvažovat přitom také o pastorační práci seniorů. Tato pastorálně teologická reflexe chce být jedním z prvních kroků vedoucím k uvědomělému uznání schopností a místa seniorů v každodenním životě církve.

Po II. vatikánském koncilu církev postupně došla k chápání sebe sama jako společenství a navíc jako společenství, v němž je každý jeho člen povolán k aktivní participaci. Takže pastorační aktivita se již netýká pouze několika „vyvolených“. Pokud jsou starší lidé někdy vnímáni jenom jako objekty pastorační péče anebo jako určitá samozřejmá součást farnosti, na niž není nutné brát zvláštní ohled, pak je potřeba tento postoj změnit. Toho si byl již vědom papež Jan Pavel II., který výrazně napomohl k osvojování si nového pohledu vyřčeného již II. vatikánským koncilem, podle něhož má být starší člověk aktivním subjektem pastorační péče a to dokonce i tehdy, když není schopen se viditelně zapojit. Ani nemocní staří lidé totiž nejsou jen příjemci pastorační péče, ale mohou se v mnoha případech stát aktivními subjekty pastorační péče, do níž zapojují především „aktivitu ducha“; jejich život má díky tomu smysl až do jeho přirozeného konce.

Aby sekulární i církevní společenství správně pochopilo význam staršího člověka a lidského života od jeho početí až po jeho přirozený konec, je pochopitelně nevyhnutelné, aby k tomu došlo. S tím je úzce propojena nutnost osvěty a formace jak nejprve právě v rodinném kruhu za účasti všech jejích členů, tedy od nejmladší generace po nejstarší, tak zvláště ve společenství církve, jež bude tuto osvětu hlásat a rovněž se pokoušet uvádět do praxe tím, že seniorům nabídne prostor ke sdílení a zúročení životních zkušeností a životní moudrosti.

Pokud chápeme aktivní participaci seniorů na životě společenství jako novou výzvu pro církev, pak bychom se měli nejprve zamyslet nad smyslem pastorační péče jako takové, promýšlet její současné výzvy a pokusit se je realizovat v praxi. Tato praxe pak pravděpodobně nebude představovat pouhé realizování a navyšování pastoračních aktivit pro seniory, ale spíše bude znamenat vytváření celkové pastorační strategie, která předpokládá pevné místo seniorů ve farnostech. Jde tedy o to, uvést do praxe takový model pastorační péče, který by pohlížel na starší lidi jako na pevnou a přínosnou součást církevního společenství.

Naším upřímným přáním je, aby tato disertační práce přispěla alespoň malým kamínkem do velké a pestré mozaiky, jímž je pastorační zájem o seniory ze strany církve v naší zemi, který považujeme za chvályhodný a věříme, že bude i nadále uvádět do praxe slova papeže Benedikta XVI., kterými nás ujistil

o tom, že „vítat seniory znamená vítat život!“²⁷³

²⁷³ Viz BENEDIKT XVI. *Seniorům: Život je krásný i v našem věku* [online]. [cit. 2013-10-31]. Dostupné na: <http://zpravy.proglas.cz/detail-clanku/benedikt-xvi-seniorum-zivot-je-krasny-i-v-nasem-veku.html>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Tištěné zdroje

A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U. S. Catholic Bishops. Washington, D.C.: United States Catholic Conference, Inc., 1999. ISBN nevedeno.

AMBROS, Pavel. Fundamentální pastorální teologie. 2. přeprac. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0419-2.

AMBROZKOVÁ, Lucie et al. Rodina v ohnisku zájmu. Kaleidoskop aktivit některých prarodinných organizací. Brno: Národní centrum pro rodinu. ISBN nevedeno.

BALABÁN, Milan: Hebrejské myšlení, Herrmann a synové, Praha 1993. ISBN nevedeno.

BALTES, Paul B. Stáří a stárnutí jako oslava rovnováhy: mezi pokrokem a důstojností. In GRUSS, Peter (ed.). Perspektivy stárnutí: z pohledu psychologie celoživotního vývoje. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-605-6.

BAUMGARTNER, Konrad. Alte Menschen. In HASLINGER, Herbert et al. Handbuch praktische Theologie, Bd. 2. Mainz a. Rhein: Matthias-Grünwald-Verlag, 1999. ISBN 3-7867-2202-1.

BERGEN, Theodore, A. A latin-greek index of the Vulgate New Testament. Atlanta: Scholars Press, 1991. ISBN 1-55540-614-9.

Bible, český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN: 80-85810-08-5.

BIČ, Miloš et al. Výklady ke Starému zákonu, I. Zákon (Genesis – Deuteronomium). Praha: Kalich, 1991. ISBN 80-7017-408-0.

BOPP, Linus. Sinn und Sendung des Alters. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1964. ISBN nevedeno.

BOUBLÍK, Vladimír. Boží lid. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-307-9.

BROMILEY, Geoffrey W. et al. The Encyclopedia of Christianity, vol. 3. Grand Rapids: William B. Eerdmans, Jefferson, c1997-2008. ISBN 0-8028-2415-3.

BUCHBERGER, Michael et al. Lexikon für Theologie und Kirche, 1. Freiburg: Herder, 1993-2001. ISBN 3-451-22001-6.

BURCIN, Boris, KUČERA, Tomáš. Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). Demografie, 2004, roč. 46, č. 2.

CONGAR, Yves. Jalons pour une théologie du laicat. Paris: Cerf, 1953. ISBN neuvedeno; dostupné také v německém překladu: Der Laie. Entwurf einer Theologie des Lamentums. Stuttgart: Schwabenverlag AG, 1956. ISBN neuvedeno.

ČEPELKOVÁ, Veronika. Struktura a linie pastoračních aktivit pro seniory v české katolické církvi. In ČEPELKOVÁ, V. Být seniorům nablízku. Studijně-formační texty pro animátory seniorů. Hradec Králové: Typostudio, 2011. ISBN 978-80-87363-04-1.

ČEPELKOVÁ, Veronika; KÁŇOVÁ, Jiřina et al. Pojdme za hvězdou – po svatozemských stopách Ježíše Krista. Hradec Králové: Typostudio, 2011, ISBN 978-80-87363-05-8.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. Edukácia seniorov – Vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 1998. ISBN 9788022322874.

DIDEROT, Denis et. al. Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích, díl 7, Ř-Š. Praha: Encyklopedie Diderot, 1999. ISBN 80-902555-9-0.

Die Zukunft der Pflege im Alter – Ein Beitrag der katholischen Kirche. Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2011. ISBN neuvedeno.

Dodatek Organizačního řádu Biskupství královéhradeckého 3/2008 NRG.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

DOUGLAS, James Dixon et al. Nový biblický slovník. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.

DUDOVÁ, Anna, KAPLÁNEK, Michal, MACKŮ, Richard. Mnohotvárný fenomén animace. Pedagogická orientace, 2011, roč. 21, č. 3.

DUKA, Dominik. Stáří v Písmu sv. In Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek. ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008. ISBN neuvedeno.

Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě. Praha: Česká biskupská konference, 2010. ISBN neuvedeno.

ERIKSON, Homburger Erik. Osm věků člověka. Praha: Propsy, 1996. ISBN neuvedeno.

FÍŠER, Cyril, Zdeněk. *Dobrodružství třetího věku*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-079-7.

FIŠER, Cyril, Zdeněk. *Plný život ve stáří*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-381-8.

GRŮN, Anselm. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-316-6.

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2).

HAYFLICK, Leonard. *Jak a proč stárneme*. Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-97-3.

HORNBY, Albert, Sidney et al. *Oxford advanced learner's dictionary*, 7th edition. Oxford: Oxford university press, 2005. ISBN 0194001024.

HŘEBÍK, Josef. *Moudrost ve starozákonním Izraeli*. Teologické texty, 2006, roč. 17, č. 3.

HŘEBÍK, Josef. *Stáří ve Starém zákoně*. In MIKULICOVÁ, Mlada, KUBÍN, Petr et al. *In omnibus caritas*. Sborník KTF UK, sv. IV. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0344-6.

JAN PAVEL II. *Posynodní apoštolský list Christifideles laici*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-162-8.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, V, 3, 1982.

JAN PAVEL II. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, VII, 1, 1984.

JAN PAVEL II. *List starým lidem*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1999. ISBN nevedeno

KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*, 2. sv., L-Z. Praha: SPN, 1957. ISBN 58-91-90.

KALVACH, Zdeněk et al., *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 8024705486.

KAPLÁNEK, M. *Mládež*. In MARTINEK, Michael (ed). *Praktická teologie pro sociální pracovníky*, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.

KAPLÁNEK, Michal, KOČEROVÁ, Martina. *Participace – nejlepší způsob výchovy k demokracii*. Pedagogium, 2011, č. 1.

KAPLÁNEK, Michal. *Konverze a konvertité*. In HANUŠ, Jiří, NOBLE, Ivana et al. *Sborník z mezioborového semináře o problematice náboženského obrácení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2009. ISBN 978-80-7325-196-3.

KAPLÁNEK, Michal. Pastorace a výchova. In PRŮCHA, Jan (ed.) Pedagogická encyklopedie. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

KAPLÁNEK, Michal. Pastorace mládeže. Studijní texty pro pracovníky s mládeží. Praha: Salesiánská provincie, 1999, s. 22. ISBN neuvedeno.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

KEMPENSKÝ, Tomáš. Následování Krista. Olomouc: Grafia, 1991. ISBN neuvedeno.

KLEIN, Norbert. Im apostolischen Dienst. Lebendige Seelsorge, 1960, roč. 11, č. 6/7.

KLOSTERMANN, Ferdinand; RAHNER Karl, SCHILD, Hansjörg, Herder. Handbuch der Pastoraltheologie. Band V. Freiburg: Verlag Herder, 1972. ISBN 3-451-16517-1.

Kodex kanonického práva. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.

KRASUCKI, Antonín. Stáří v Písmu svatém. Olomouc: Hnutí křesťanů třetího věku, 2007, ISBN neuvedeno.

KRAUS, Bernard. Gegen die Ausgrenzung der Altgewordenen. Anstöße für die Gemeindepastoral. Diakonia, 2003, roč. 34, č. 1. ISSN 0341-9592.

KŘIŠŤAN, Alois. Počátky pastorální teologie v českých zemích. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-605-8).

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3604-4.

LEHNER, Markus. Prokrustovo lože. Systematizační pokusy v pastorální teologii. Teologické texty, 1996, č. 5.

LÉON-DUFOUR, Xavier. Slovník biblické teologie, 5. vyd. Řím: Velehrad, 1981. ISBN neuvedeno.

MAIER, Johann. Die Wertung des Alter in der jüdischen Überlieferung der Spätantike und des frühen Mittelalters. Saeculum, 1979, č. 30.

MATÝSKOVÁ Danuše: Vzdělávací aktivity v seniorském věku, in: SÝKOROVÁ Dana, CHYTIL Oldřich (ed.): Autonomie ve stáří. Strategie jejího zachování, Ostrava: Zdravotně sociální fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2004. ISBN 8073260263.

MENC, František. Společenství seniorů v Přerově. Slovo pro každého, 2011, roč. 17, č. 10.

MOLONEY , Francis, J. et al. Sacra pagina 3. Evangelium podle Jana. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7192-991-8.

NEUNER, Peter. Laici a klérus. Společenství Božího lidu. Praha: Vyšehrad, 1997. ISBN 80-7021-141-5.

NOVOTNÝ, Adolf. Biblický slovník, A-P, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

NOVOTNÝ, Adolf. Biblický slovník, R-Ž, 3. vyd. Praha: Kalich, 1992. ISBN 80-7017-528-1.

OPATRNÝ, Aleš. Cesty pastorační péče v pluralitní společnosti. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-930-1.

OPATRNÝ, Aleš. Pastorační péče v postmoderní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.

OPATRNÝ, Aleš. Pastorační péče v méně obvyklých situacích. Část I., Praha: Pastorační středisko Praha, 2001. ISBN neuvedeno.

OPATRNÝ, Aleš. Senioři pastorační péče nebo pastorační? In ČEPELKOVÁ Veronika, BITTNER Jiří (ed.). Celostátní setkání animátorů seniorských společenství, Hradec Králové 22. – 23. 11. 2007, Sborník přednášek. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2008. ISBN neuvedeno.

OPATRNÝ, Michal; MOTLOVÁ, Lenka. Senioři. In MARTINEK, Michael et al. Praktická teologie pro sociální pracovníky, 2. vyd. Praha: Jabok – Vyšší odborná škola pedagogická a teologická, 2010. ISBN 978-80-904137-6-4.

OSUSKÝ, Samuel Štefan. Galéria postáv Novej zmluvy, Historicko-psychologická trilógia. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2010. ISBN 9788071403463.

PACOVSKÝ, Vladimír. O stárnutí a stáří. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0076-8.

PAPEŽ FRANTIŠEK. Evangelii gaudium. Praha: Paulínky, 2014. ISBN 978-80-7450-118-0.

PETRASCH, Hubert et al. Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere. Linz: Katholisches Bildungswerk, 2008. ISBN neuvedeno.

PICHAUD Clément, THAREAUOVÁ Isabell et al. Soužití se staršími lidmi. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-184-3.

PÍPAL, Blahoslav. Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu, 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. ISBN 8070170298.

PORSCH, Felix. Malý stuttgartský komentář. Nový Zákon 4: Evangelium sv. Jana. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80-7192-262-5.

PIUS XI. Encyklika Quadragesimo anno. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7.

ROSENMAYR, Leopold. Die späte Freiheit. Das Alter – ein Stück bewußt gelebten Lebens. Berlin: Severin u. Fiedler, 1983. ISBN 3-88680-046-6.

RYBÁŘ, Jan. Kam jdeme? Uvedení do křesťanství, fejetony. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2012. ISBN 978-80-86619-37-8.

RYBÁŘ, Jan. Musíš výš. Ústí nad Orlicí: Grantis, 2007. ISBN 80-86619-08-7.

RYBÁŘ, Jan. Seniorům. In ČEPELKOVÁ, Veronika. Přijímat starší – vítat život. Sborník přednášek celostátního setkání animátorů seniorů. Hradec Králové: Diecézní centrum pro seniory, 2013. ISBN neuvedeno.

RYŠKOVÁ, Miriea. Ježíš a nemoc. Hradec Králové, 2009. Text přednášky. Celostátní setkání animátorů seniorů. Diecézní centrum pro seniory.

SANCTI AURELII AUGUSTINI HIPPONENSIS. De Genesi contra Manichaeos I.

SCHLAGER Stefan. Lebensringe – Wachstumsspuren, 4. Auflage. Linz: KBW Oberösterreich/SIMA-plus, 2001. ISBN neuvedeno.

SCHMID, Margarete; KIRCHSCHLÄGER, Walter. Nochmals glauben lernen – Sinn und Chancen des Alters. Innsbruck/Wien: Tyrolia, 1982. ISBN 9783702214586.

SILESIUS, Angelus. Cherubský poutník. Praha: Zvon, 1993. ISBN 80-7113-084-2.

SKRITEK, Gertrud. Lehrgangsunterlagen zum LIMA-Seniorentainer/innen Ausbildungslehrg. Podklady ke kursu k vzdělávacímu a výcvikovému kursu trenéra(-rky) LIMA. Wien: Katholisches Bildungswerk.

SOCHA, Josef. Teologie pro III. věk. IKD – Informace královéhradecké diecéze, 1999, roč. IX, č. 2.

SOUČEK, Josef, Bohumil. Řecko-český slovník k Novému zákonu. Příbram: Kalich, 2003. ISBN 80-7017-853-1.

SOUTER, Alexander. A glossary of later Latin to 600 A.D. Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1949. ISBN neuvedeno.

STRUPPE, Ursula, KIRCHSCHLÄGER, Walter. Jak porozumět Bibli, Úvod do Starého a Nového zákona. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-334-5.

STUART-HAMILTON, Ian. Psychologie stárnutí. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-274-2.

ŠPIDLÍK, Tomáš, RUPNIK, Marko I. et al. Nové cesty pastorální teologie. Krása jako východisko. Olomouc: Centrum Aletti, 2008. ISBN 978-80-86715-97-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana. Slovo Boží a slovo lidské. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1587-1.

ZARNCKE, Lilly. Das Alter als Aufgabe. Alterspsychologie als Grundlage der Altersfürsorge, Freiburg im Breisgau: Lambertus – Verlag, 1957. ISBN neuvedeno.

ZOLLITSCH, Robert. Unser Alter – ein Plus an Erfahrung und an Zuversicht. Freiburg: Erzbischöfliches Ordinariat, 2009. ISBN neuvedeno.

Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-1629.

Elektronické dokumenty

BENEDIKT XVI. Seniorům: Život je krásný i v našem věku [online]. [cit. 2013-10-31]. Dostupné na: <http://zpravy.proglas.cz/detail-clanku/benedikt-xvi-seniorum-zivot-je-krasny-i-v-nasem-veku.html>.

Biskupství královéhradecké – Diecézní centrum pro seniory [online]. [cit. 2015-01-28]. Dostupné na: <http://www.bihk.cz/pastorace/diecezni-centrum-pro-seniory>.

Centrum pro rodinný život Olomouc. Programy pro seniory [online]. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: <http://www.rodinnyzivot.cz/?q=node/6>.

Centrum pro rodinný život Olomouc. Výroční zpráva za rok 2009 [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: http://rodinnyzivot.cz/soubor/vyrocnizprava_CPRZ_2009.pdf.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2002 [online]. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2002.pdf.

Centrum pro rodinu a sociální péči Brno. Výroční zpráva za rok 2004 [online]. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: http://crsp.cz/vyrocky/Vyrocka_2004.pdf.

CMAROVÁ, Lucie. Materiály pro společenství seniorů. Svatost všedního života [online], 2013 [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: http://www.rodinnyzivot.cz/soubor/Skripta_Senior_13_ukazka.pdf.

ČEPELKOVÁ, Veronika. Setkání východočeských seniorů [online]. Katolický týdeník, 2008/29. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <http://www.katyd.cz/clanky/setkani-vychodoceskych-senioru.html>.

Diecézní setkání mládeže [online]. Diecézní centrum mládeže Brno. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: http://brno.signaly.cz/?page_id=234.

DIXON, Robert, KUNCIUNAS, Audra, REID, Stephen et al. Mass attendance in Australia [online], Fitzroy Victoria: Australian Catholic Bishops Conference, 2008, [cit. 2012-01-10]. Dostupné na: http://www.pro.catholic.org.au/pdf/SummaryReport_MassAttendanceInAustralia.pdf.

Evropské partnerství jako prostředek zabránění válek a odsunu [online]. Tiskové středisko České biskupské konference, 2009. [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/evropske-partnerstvi-jako-prostredok-zabraneni-valek-a-odsunu-obyvatel/>.

Formačně-vzdělávací program Aktiván [online], 2012 [cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Formacne-vzdelavaci-program-Aktivan.html>.

Historie KLAS a SNOP [online]. Spokojený senior – KLAS z. s. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <http://spokojenysenior-klas.cz/index.php/klas-snop#historie>.

HŘEBÍK, Josef. Speciální úvod do Starého zákona II [online]. [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: http://ktf.cuni.cz/~hrebik/spec_uvod_2.html.

HUSISTEIN, Roger. Zusammensetzung der ständigen Wohnbevölkerung ab 15 Jahren 2010 nach Religionszugehörigkeit und Altersgruppen in Prozent. In Religionslandschaft 2010 - Ergebnisse der neuen Volkszählung 2010 [online], St. Gallen: Schweizerisches Pastoralsoziologisches Institut, 2012 [cit. 2012-11-25]. Dostupné na: <http://www.spi-stgallen.ch/documents/volkszc3%A4hlung%202010%20grunddaten.pdf>.

KLÁŠKOVÁ, Marie. Víra v Bibli [online]. [cit. 2015-01-12]. Dostupné na: <http://biblickedilo.cz/bible-v-liturgii/liturgicky-rok-a/vira-v-bibli/>.

KOLÁŘOVÁ, J. Senioři naší farnosti v roce 2013. Společnou cestou, 2013 [online]. [cit. 2015-25-01]. Dostupné na: http://olesnice.katolik.cz/casopis/2013/2013_12.pdf; Viz Římskokatolická farnost Hodonín [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://www.farnosthodonin.cz/vismo/dokumenty2.asp?id=1133>.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Křesťanské pojetí moudrosti [online]. Frýdek-Místek, 2008 [cit. 2012-02-20]. Dostupné na: <http://jaro.krivohlavy.cz/kres-anske-pojeti-moudrosti>.

MALÝ, Václav. K problémům seniorů [online], Praha: Papežská rada „Justitia et Pax“ v ČR, 2002, [cit. 2013-01-20]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev/dokumenty/k-problemum-senioru>.

MAŠKOVÁ, Miroslava. Analýza: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě [online]. Česká demografická společnost. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201.

MEMECAN, Nursuna. Demographic trends in Europe: turning challenges into Opportunities [online]. Parliamentary Assembly, 2012. [cit. 2012-02-02]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileId=12916&Language=EN>.

Nabídka seniorských aktivit Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava [online]. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-aktivit-Centra-pro-rodinu-a-socialni-peci-Ostrava.html>.

Nabídka seniorských programů Centra pro rodinu a sociální péči Ostrava [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/udalosti/Nabidka-seniorskych-programu-Centra-pro-rodinu-a-soc-peci-Ostrava.html>.

Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví. Rok 2011 [online], Český statistický úřad [cit. 2013-12-01]. Dostupné na: [http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/\\$File/OBCR614.pdf](http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/A10032E9A7/$File/OBCR614.pdf).

OPATRŇY, Aleš. Malý kurz pastorace (03): Konstituce Gaudium et spes jako inspirace pro současnou pastorální teologii. [online], 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné na: <http://www.pastorace.cz/Clanky/Maly-kurz-pastorace-03-Konstituce-Gaudium-et-spes-jako-inspirace-pro-soucasnou-pastoralni-teologii.html>.

Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009) [online], Český statistický úřad [cit. 2012-02-02]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf).

Seniorská služba lásky [online]. Tiskové středisko České biskupské konference. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/seniorska-slu-ba-lasky/>.

Seniorské aktivity. Diecézní setkání seniorů. [online]. Centrum pro rodinu a sociální péči Ostrava. [cit. 2015-01-26]. Dostupné na: <http://rodina.prorodiny.cz/seniorske-aktivity/>.

Setkání vedoucích animátorů farních společenství seniorů. Program [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.tvnoe.cz/detail-akce/setkani-vedoucich-animatoru-farnich-spolecenstvi-senioru.html>.

Současná situace v katolické církvi na základě údajů ze sčítání návštěvníků bohoslužeb v roce 2004 [online], ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, 2004, [cit. 2012-11-19]. Dostupné na: <http://snem.cirkev.cz/download/Navstevy-bohosluzeb-2004.pdf>.

Společenství seniorů [online]. Kroměříž. [cit. 2015-01-20]. Dostupné na: <http://www.farnostpm.cz/index.php?sekce=spolecenstvi&typ=seniori&PHPSESSID=a3365q0jtkqsku8g56u72vc697>.

Vánoční program pro seniory „Pojďme za hvězdou“ [online]. cit. 2015-01-27]. Dostupné na: <http://www.simeon.cz/clanky/Vanocni-program-pro-seniory-Pojdme-za-hvezdou.html>.

Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví (k 1.1.). Varianta střední [online], Český statistický úřad [cit. 2012-03-09]. Dostupné na [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/\\$File/40200905.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B2FCD/$File/40200905.pdf).

Vítejte senioři! 29. července 2010 – seniorské aktivity [online]. [cit. 2015-01-25]. Dostupné na: <http://www.proglas.cz/detail-clanku/vitejte-seniori-29-cervence-2010-seniorske-aktivity.html?textVersion=1>.

Was ist SimA? [online], 2013 [cit. 2013-05-12]. Dostupné na: <http://www.sima-akademie.de/sima/was-ist-sima/>.

World Population Prospects. The 2010 Revision [online], New York: United Nations, 2011 [cit. 2012-02-02]. Dostupné na http://esa.un.org/wpp/Documentation/pdf/WPP2010_Highlights.pdf.

Základní informace o celostátním setkání animátorů seniorů [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné na: <http://www.animatori.cz/clanky/Zakladni-informace-o-celostatnim-setkani-animatoru-senioru.html>.

SEZNAM ZKRATEK

AA	Apostolicam actuositatem
AD	Aktivity na diecézní úrovni
AKTIVAN	Aktivní animátor
CIC	Kodex iuris canonici
DS	Důstojnost seniora a jeho poslání v církvi a ve světě
EG	Evangelii gaudium
EN	Evangelii nuntiandi
FC	Familiaris consortio
GS	Gaudium et spes
ChL	Christifideles laici
KKC	Katechismus katolické církve
KLAS	Klub aktivních seniorů
LG	Lumen gentium
LIMA	Lebensqualität im Alter
LM	La vie montante
OSN	Organizace spojených národů
QA	Quadragesimo anno
SD	Salvifici doloris
SimA	Selbständig im Alter

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha I.** Identifikace vlastního obrazu staršího člověka. Slova biskupů USA mladším dospělým lidem
- Příloha II.** Ukázka ze skript Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere
- Příloha III.** Ukázka ze skript pro seniorská společenství na téma Stáří v Písmu svatém

PŘÍLOHY

Příloha I.

Identifikace vlastního obrazu staršího člověka

Slova biskupů USA mladším dospělým lidem

(podle A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community. A Statement of the U.S. Catholic Bishops²⁷⁴)

*„Nepohrdej člověkem za to, že zestárí, vždyť i někteří z nás budou starci.“
(Sir 8,6)*

Každý z nás si připravuje stáří, a způsob, jakým jej bude prožívat.

Stárnutí pro vás může být tématem, o němž nepřemýšlíte. Pravděpodobně jen stěží si dokážete představit sami sebe jako starší osoby. Stejně tak jako předtím vaši rodiče nebo prarodiče. Stárnutí může přinést jiné skutečnosti – osamělost, slabost, závislost, utrpení, a smrt – o tom nikdo z nás rád nepřemýšlí. Víme, že někteří z vás jste se již s touto realitou u starších přátel nebo členů rodiny setkali a doufáme, že jste si i přesto uchovali pozitivní pohled na stáří: osmdesátiletá babička, která přiváží potřebným jídlo (Meals on Wheels), starý prastrýc, který se denně účastní mše a každý týden hraje golf nebo starší sousedka, která sedí na své terase a zdraví se s dětmi denně směřujícími do školy a ze školy.

Víme, že jste v tomto úseku svého života zaneprázdněni rodinou, přáteli, zaměstnáním a jinými aktivitami. Nicméně, vybízíme vás jako součást komunity věřících, abyste uskutečnili následující:

²⁷⁴ Přestože je pastorační zpráva adresována celému společenství věřících, biskupové v ní zvláště oslovují samotné seniory, jejich pečovatele, farnosti – kněze, pastorační asistenty, dobrovolníky a mladší dospělé lidi (*A Pastoral Message on Growing Older Within the Faith Community*, s. 7).

1. Identifikovali svůj vlastní obraz staršího člověka

Jestliže je více negativní, prosíme, rozhlédněte se kolem sebe, zvláště ve své vlastní rodině a farnosti: Vnímáte starší příbuzné jako ty, kteří jsou stále důležitou součástí rodinného života, kteří participují na hrách vnoučat nebo vyprávěních, radí dospělým dětem, nebo jako ty, kdo hostí rodinu během sváteční večeře (Thanksgiving dinner)? Vnímáte starší členy farnosti jako hlasatele evangelia, učitele dětí nebo jako ty, kdo prezentují každoroční finanční zprávu? Chápete starého nemohoucího člověka jako toho, kdo denně nabízí svoje modlitby a omezení? Vybízíme vás, abyste chápali starší lidi jako dary Boží pro vás a celou komunitu věřících. Hovořte s nimi, učte se od nich a čerpejte od nich inspiraci. Staří lidé vám mohou ukázat zcela novou perspektivu stárnutí.

2. Ptali se sebe samých: Jakým typem člověka chci být v pozdějším životě?

Semena úspěšného stárnutí jsou zaseta v mládí a střední dospělosti. Vyhledáváte a udržujete přátelství? Usilujete o hluboké přátelství s Bohem skrze modlitbu a svátosti? Vzdáváte se svého volného času pro službu druhým? Tyto snahy, začínající nyní, přinesou ovoce ve stáří. Člověk se tak stává moudrou, milující osobou, která se učí prožít všechna období života jako vzácný dar Stvořitele.

Příloha II.

Já – takový jaký jsem

(podle Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere, Katholisches Bildungswerk Linz²⁷⁵)

Nalézám svůj životní poklad

Podívejte se do hlubin Vašeho srdce. Tam jste zcela sami. Na tomto místě nalézáte poklady, které Váš život obohacují. A zakoušíte, že tady zdroj síly vždy kypí. Bez ohledu na to, co se kolem děje.

Cíle:

- udělat si vnitřní vzor/životní motto
- prožít klid a očistu
- stát se sebou samým

Středobod:

Ve středu stojí mísa naplněná vodou, na dně mísy je jemný písek. Tento písek nejprve rozvíříme. Poté všichni vyčkáme a v klidu pozorujeme, jak písek znovu klesá na dno a voda je opět čistá.

Pro zamezení znečištění vody byste měli písek napřed umýt. Nejlepší k tomu je přiložit sítko s látkou, dát písek do něho, nechat přes to téct vodu a vyplavit tak prach a špínu z písku.

Příprava:

Přiložte každému účastníku list papíru formátu A4 a pero. Nakopírujte pro každého text písně „Ty jsi Ty“.

²⁷⁵ PETRASCH, Hubert et al. *Erschließen Sie Sinnquellen für sich und andere*. Linz: Katholisches Bildungswerk, 2008, s. 39-42. ISBN neuvedeno.

Obsah:

Začínáte mluvit: Co vidíme?

Čistou vodu, dno s pískem, zrnka písku. Rozpohybujeme mísu s vodou, rozvíříme písek – vznikne hnědá směs. Necháme vodu znovu v klidu, až se zastaví – a vrátí se čistota.

Život s sebou přináší neklid. Moje různé role a životní stanoviště od mého narození kolem víří. S tou realitou v životě kráčím.

Ale vidím ještě do mého dna?

Jak mohu sebe poznat, sebe, takového jaký jsem?

Jako voda k tomu potřebuji klid, ticho a čas. Poté mohu udělat uzdravující zkušenost: Nejsem mé povolání, nejsem moje zloba, nejsem moje únava.

Kromě toho existuje zrnko. Nezranitelné, nepomíjející. S tímto zrnkem jsem v kontaktu, prozkoumám vířící zdroj síly. A dosáhnu zdravého odstupu od všech různých rolí, které na mě byly kladeny.

Kdy zakoušíš klid a víření v tvém každodenním životě?

Kdy máš čas, hledět na hloubku, do tvého nitra?

Poté předčtete text „Rostu a zraji do ticha“ (Ulrich Schaffer)

Rostu a zraji do ticha

Rostu a zraji do ticha.

K tomuto naplněnému vnitřnímu tichu,

v němž si víc nedovolím,

můj život něčím hektickým zakrývat.

Pak mi vysvítá, kdo jsem,

kudy jdu a kam přijdu,
kým mohu být,
a kým již nikdy víc nechci být.

V tichosti
odpadává umělost,
stávám se opravdovějším,
stávám se tím,
kým jsem.

Možná se bojíme ticha,
protože se v něm nemůžeme schovat
a protože jsou v něm viditelné naše nedostatky.
Právě ale tady je styčný bod našeho růstu.
Tady se často děje naše porážka k novému pochopení sebe sama.

Položte nyní otázky v kruhu:

Jak dospíváš k pokoji?
Co pociťuješ, když směřuješ k pokoji?

*Nyní pozvěte skupinu, aby každý sepsal o něm samém dopis. Dejte následující
inspirační impulsy:*

Skrze tyto mnohé zkušenosti, jež se odehrály ve tvém životě, jsi takový nyní,
a takový jsi dobrý.

Jaké jsou tvoje životní hodnoty? Na co jsi hrdý? Jakých cílů jsi dosáhnul? Na co
se těšíš?

Co bys chtěl pro tento svět znamenat? Jaký odkaz bys chtěl zanechat?

Kdo je tvůj vzor a co je tvým osobním mottem?

Co bys doporučil svým současníkům?

Skupině lze nabídnout znovu napsat tento dopis za čtyři týdny.

Impulsy jak si počínat:

Můžete nyní navrhnout inspiraci, že si členové skupinky na večer rozmyslí, co udělali dobře, co se jim dobrého podařilo a za co jsou vděční.

Ty jsi ty

Nikdy nezapomeň: že žiješ, nebyla tvoje vlastní myšlenka,
a že dýcháš, není tvoje rozhodnutí.

Nikdy nezapomeň: že žiješ, bylo myšlenkou někoho jiného,
a že dýcháš, je dar pro tebe.

Refrén:

Jsi vyvolený,
nejsi dítě náhody,
nejsi výtvozem přírody,
bez ohledu na to, zda svoji životní píseň
zpíváš v moll nebo dur,
jsi myšlenkou Boží,
myšlenkou nadto geniální,
ty jsi ty, jednoduše ty,
jednoduše ty, ano ty jsi ty.

Nikdy nezapomeň: tvoji podobu nemá nikdo jiný na tomto světě,
a nikdo se neusmívá jako Ty.

Nikdy nezapomeň: nikdo nevidí nebe tak stejně jako Ty,
Neboť takové oči máš jen ty sám.

Refrén: Jsi vyvolený...

Nikdy nezapomeň: Nikdo nemyslí a necítí a nejedná tak jako ty,
A nikdo neví, co víš Ty.

Nikdy nezapomeň: jsi bohatý, nezáleží, zda s penězi nebo bez peněz,
neboť můžeš žít! Nikdo nemá stejný život jako Ty.

Refrén: Jsi vyvolený...

Příloha III.

Ukázka ze skript pro seniorská společenství na téma Stáří v Písmu svatém²⁷⁶

Září 2007: Stáří jako zralost a úkol

1. Modlitba nebo píseň

2. Čím jsme se na posledním setkání zabývali

3. Cíl setkání

- Bible si uchovává kladný pohled na hodnotu života i ve stáří
- Služba evangeliu není otázkou věku; Pán od každého v jakémkoliv věku žádá, aby přispěl svou hřivnou
- příznivý čas, do něhož se všechno sbíhá, aby člověk mohl lépe pochopit smysl života a dosáhnout „moudrosti srdce“

4. Slovo Boží

Moudr 4,8-9:

„Ctihodné stáří nezáleží v dlouhém věku ani se neměří počtem let. Ty pravé šediny pro člověka je rozumnost a život bez poskvrny je ten pravý dlouhý věk.“

Iz 46,4:

„Já sám až do vašeho stáří vás budu nosit. Já jsem vás učinil a já vás ponesu, budu vás nosit a zachráním.“

5. Náš každodenní život

Z dopisu Jana Pavla II. starým lidem (z r. 1999):

Bible upozorňuje na prchavost života a na čas, který neúprosně ubíhá.

²⁷⁶ Srov. KRASUCKI, A. *Stáří v Písmu svatém*, s. 3-4.

Navzdory střízlivému realismu si však uchovává **velmi kladný pohled na hodnotu života**. Člověk vždycky zůstává „stvořen k Božímu obrazu“ a **každý věk má svou krásu, své úkoly**. Pokročilý věk nachází v Božím slově velké ocenění, dokonce tak, že v dlouhém věku vidí znamení Boží přízně.

Skrze **Abraháma**, u něhož je zdůrazněna výsada stáří, nabývá tato přízeň podobu příslibu: „Učiním tě velkým národem, požehnám tě, velké učiním tvé jméno. Staň se požehnáním!... V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země“ (srov. Gen 12,2-3) Vedle něho stojí **Sára**, žena, která vidí stárnout své tělo, ale na jeho odkvetlosti zakouší Boží moc, která nahradí lidskou neschopnost. **Mojžíš** je už hodně starý, když mu Bůh svěří poslání vyvést vyvolený národ z Egypta. Velké skutky, které z Pánova pověření koná ve prospěch Izraele, nepatří rokům jeho mládí, ale stáří. Mezi příklady, jimiž jsou pro nás staří lidé, bych chtěl uvést životní osud **Tobiáše**, který se pokorně a odvážně nasadil pro zachování Božího zákona, pro pomoc potřebným, pro trpělivé snášení slepoty, až zakusil rozhodující zásah Božího anděla (srov. Tob 3,16-17); chtěl bych také uvést osud **Eleazarův**, jehož mučednictví je svědectvím mimořádné velkodušnosti a statečnosti (srov. 2Mak 6,18-31).

Také Nový zákon nám představuje výmluvné postavy osob vysokého věku. Lukášovo evangelium začíná tím, že ukazuje manželský pár „pokročilého věku“: **Alžbětu a Zachariáše**, rodiče Jana Křtitele. Pán se k nim obrací ve svém milosrdenství. Během Mariiny návštěvy starší příbuzná **Alžběta**, plná Ducha svatého, zvolá: „Požehnaná tys mezi ženami a požehnaný plod života tvého!“ a po narození Jana Křtitele zazpívá Zachariáš hymnus „Benedictus“. Je to úchvatná dvojice starých lidí, proniknutá hlubokým duchem modlitby. Maria a Josef se setkávají se starcem **Simeonem**, který dlouho čekal na Mesiáše. Vezme dítě do náruče, velebí Boha a začne volat: „Nyní můžeš, Pane, propustit svého služebníka podle svého slova v pokoji...“ (srov. Lk 2,29). Vedle něho vidíme **Annu**, čtyřiaosmdesátiletou vdovu, vytrvalou návštěvnici chrámu, již se při té příležitosti dostalo radosti uvidět Ježíše. Evangelista poznamenává, že „velebila Boha a mluvila o tom dítěti všem, kdo očekávali vykoupení Jeruzaléma“ (srov. Lk 2,38). **Nikodém** - stařec, vážený člen velerady, přichází za Ježíšem v noci, aby nebyl nápadný. S Nikodémem se setkáváme ve chvíli

Kristova ukládání do hrobu, kdy s sebou přinese směs myrhy a aloe, přemůže strach a ukáže se jako učedník Ukřižovaného (srov. Jan 19,38-40).

Taková svědectví jsou plná útěchy! **Připomínají nám, že Pán od každého v jakémkoliv věku žádá, aby přispěl svou hřivnou. Služba evangeliu není otázkou věku!** A co říci o Petrovi - již starém - který je povolán, aby svou víru prokázal mučednickou smrtí? Jednoho dne mu Ježíš řekl: „Dokud jsi byl mladší, sám ses přepásával a chodils, kam jsi chtěl. Ale až zestárneš, vztáhneš ruce, a jiný tě přepásá a povede, kam nechceš“ (srov. Jan 21,18). Tato slova se mne - Petrova nástupce bezprostředně týkají a vyvolávají ve mně silnou touhu vztáhnout ruce ke Kristu v poslušnosti k jeho výzvě: „Následuj mě!“ (srov. Jan 21,19).

Žalm 92 je téměř souhrnem zářivých svědectví starých osob, které v Bibli nacházíme. Říká: „Spravedlivý roste jako palma, rozrůstá se jako libanonský cedr (...) ještě v šedinách ponosou plody, zůstanou statní a svěží, aby hlásali, že Hospodin je přímý“ (srov. Ž 92,13.15-16). Apoštol Pavel poznamenává v listu Titovi: „... starší muži mají být střídmí, vážní, umět se ovládat, zdraví ve víře, lásce a trpělivosti. Totéž platí o starších ženách, že mají být v chování důstojné ... učitelky v dobrém; mají vést mladé ženy k tomu, aby měly rády svého muže i svoje děti“ (srov. Tit 2,2-5).

Stáří se tedy předkládá ve světle učení a v jazyku Bible jako „příznivý čas“ k dovršení lidského dobrodružství a zapadá do Božího záměru s každým člověkem jako čas, do něhož se všechno sbíhá, aby člověk mohl lépe pochopit smysl života a dosáhnout „moudrosti srdce“. „Ctihodné stáří“, poznamenává Kniha Moudrosti, „nezáleží v dlouhém věku, ani se neměří počtem let. Ty pravé šediny pro člověka jsou rozumnost a život bez poskvrny je ten pravý dlouhý věk“ (srov. Moudr 4,8-9). Stáří je totiž konečnou etapou lidské zralosti a výrazem Božího požehnání.

6. Jak žít a svědčit

- Snaha o pozitivní pohled a vděčnost Bohu
- Hledat, co konkrétně ode mne Bůh v mém věku čeká

7. Modlitba

„Utíkám se k tobě, Hospodine, kéž nikdy nejsem zahanben! Pro svou spravedlnost mě vysvobod, pomoz mi vyváznout, skloň ke mně své ucho, buď mou spásou. Buď mi skalním příbytkem a budu se tam uchýlovat stále. Rozhodls o mé záchraně, tys můj skalní štít, moje pevná tvrz! Ty jsi přece má naděje, Hospodine, v tebe už od mládí doufám. Nezamítej mě v čas stáří, neopouštěj mě, když pozbývám sil.“ (podle Žalmu 71)

8. Pro poučení:

- a) z úvodu do Písma: **Bible, její názvy a rozdělení textu**
- b) z biblické archeologie: **Palestina a její podnebí**

ABSTRAKT

ČEPELKOVÁ, V. Aktivní participace seniorů na životě společenství – výzva pro dnešní pastorační práci. České Budějovice 2015. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce: doc. Michal Kaplánek, Th.D.

Klíčová slova: Pastorační práce, pastorační práce seniorů, aktivní participace seniorů, aktivní stáří, participace na společenství

Hlavním tématem disertační práce je aktivní participace starších lidí na životě církevního společenství. Po obecném pojednání o stáří a stárnutí z hlediska sociálních věd následuje pokus o výčet charakteristických vlastností starého člověka, jak je popisuje biblická i pozdější církevní tradice. Závěry práce směřují k praktickému vyústění tématu, v němž se s pomocí církevních dokumentů i úvah pastorálních teologů snaží stanovit priority pastorační práce seniorů a nastínit některé návrhy na změnu praxe. Hlavním praktickým tématem je podíl samotných seniorů a to jak tzv. aktivních, tak zdravotně indisponovaných na pastorační práci, resp. jejich aktivní participace na životě společenství.

ABSTRACT

Old People's Active Participation on the Life of the Christian Community –
A Challenge for Today's Pastoral Ministry

Key words: pastoral ministry, pastoral care of older people, old people's active participation, active old age, participation in communities

The main topic of the presented dissertation is old people's active participation on the life of the Christian community. First it deals with the topics of old age and ageing in terms of social sciences. Then it attempts to define the typical signs of old age according to the Biblical and Christian tradition. Finally it is aiming at practical aspects of the topic, in which, using church documents and reflections of pastoral theologians, it tries to specify the priorities of pastoral ministry with the seniors, and presents some suggestions for a change of the practice. The primary practical topic is participation of old people, both the active and the physically challenged ones, in pastoral care, or their active participation on the life of the parish.